

Tu ora, tuque labora, Deus aderit sine mora.

*A teneris assuescere
Fideliter didicisse artes.* *multum est.
amollit mores, nec fuit esse ferus.*

Szarvasi

KRÓNKA

I.

1988.

SZARVASI KRÓNKA

Művelődéstörténeti és közművelődési folyóirat

I.

1988.

Szerkesztőbizottság
DR. BUZÁS LÁSZLÓ
DR. KUTAS FERENC
DR. MARJAI GYULA
DR. MOLITÓRISZ PÁL
STAFIRA SÁNDOR
DR. SZÁNTOSI ANTAL
DR. TÓTH LAJOS
VASKOR PÁL

Felelős szerkesztő
DR. TÓTH LAJOS

Fotó
CSONGRÁDI JÁNOS

Kiadja a Hazafias Népfront Szarvasi Városi Bizottsága, a szponzorok anyagi támogatásával. Felelős kiadó: *Dr. Buzás László*, a HNF Művelődéspolitikai Bizottságának elnöke. Készült a *Kner Nyomda* – Békéscsaba, felelős vezető: *Háromszéki Pál* vezérigazgató – gyomaendrődi üzemében; üzemvezető: *Szász Imre*. 5 szövegív (A/5) terjedelemben és 2 ív képmelléklettel. *Engedélyszám: III.(KUL/144/BÉ) 19889*
HU ISSN 0239-023X

Megjelenik félévenként, júniusban és decemberben. Előfizetési díj egy évre 80 forint. A szerkesztőség címe: 5541 Szarvas, Szabadság u. 36. Pf. 40. Terjeszti a szarvasi posta és hírlapárusai.

A kedves Olvasóhoz

A SZARVASI KRÓNKA első számával köszöntjük a kedves Olvasót! Megkülönböztetett tisztelettel üdvözljük városunk minden lakóját, választópolgárait és ifjúságát.

Olyan írásokkal kívánjuk szolgálni városunk igényes dolgozóinak érdeklődését, amelyek méltóak fiatal városunk kulturális fejlődéséhez; megfelelő eszközei annak, hogy valóban „a szellem napvilága” ragyogjon minden ház ablakán. A mai társadalmi-gazdasági vívódásainkból való sikeres megújulásnak meghatározó feltétele, hogy a kultúra, a műveltség, az irodalom, a művészet, a nemes mozgalmi hagyományok: *felfokozzák tenniakarásunkat, tágtítsák a köz iránti érdeklődést s cselekvő támogatásra serkentsenek.*

A SZARVASI KRÓNKA lapjain olyan gondolatokkal kopogtatunk be az Önök otthonába, amelyek a jelzett célok gyakorlati megvalósítását segítik. Városunk és környéke életének legtöbb területéről – *félévenként* – adunk színes keresztmetszetet. Szólunk a tudomány, a kultúra, a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem, a sport, a városfejlesztés és -gazdálkodás aktuális kérdéseiről. Nem elméleti fejtegetésekkel kívánjuk terhelni az olvasót. Tudományos gyökerekre alapozott népszerű tájékoztatással, olvasmányos eligazítással szeretnénk a kiadvány megjelenését felkeltő, erősödő igényeket kielégíteni, – s ezáltal hatékonyan fellépni a város kulturális életének apálya, a szellemi élet pangása, kiszáradása ellen.

Szarvas kiemelkedő történelmi múltjának megbecsülése jeléül, városunk évszázadokra visszanyúló – főleg évfordulókkal kapcsolatos – történelmi, gazdasági, művelődéstörténeti, oktatási, nevelési, szakképzési, sport hagyományait – és jeles történelmi személyiségeinek emlékét – méltó tisztelettel ápoljuk, felhasználva az ezekhez kapcsolódó legújabb kutatási eredményeket.

*

Mindig, mindent a *realitás* prizmáján keresztül, a plurális nyilvánosság s a lehetséges objektivitás jegyében írunk le. Vezérelvünk: *a tárgyilagosság és az igazmondás!* Miként a 150 éve született, jeles szarvasi tanárpolihisztor: *Benka Gyula* – aki megbecsült helyi újságíró és szerkesztő is volt – hagyományozta ránk:

„Az igazat igazán megírni! Ennek alapját pedig csak önmérséklettel megszerzhető erény: az igazlelkűség erénye adja meg, amelyből aztán – mint forrásból a patak – származik az igazmondás.” Kedvező körülménynek tekinthetjük, hogy ma már országszerte kezdjük ismét felfedezni ezt az axiómaszerű bölcsességet.

A városunk lakossága iránt érzett tisztelet és nagybecsülés kötelez erre bennünket – szerzőket és szerkesztőbizottságot egyaránt.

Múltunkra tekintve, szólnunk kell az előzményekről: a *Szarvasi Füzetek* korábbi megjelenéséről is. Új kiadványunk nemcsak elnevezésben, hanem tartalmában és formájában is eltér attól. Amíg az elődünknek tekinthető néhány Füzet csak egy-egy kérdéssel foglalkozott (sokkal bővebb terjedelemben), addig a SZARVASI KRÓNKA számonként – lényeglátó tömörséggel – öt-hat aktuális témát is feldolgoz – *szemléletes stílusban, képekkel illusztrálva* a közérdeklődésre számottartó mondanivalót.

Rovataink – az említettekén túl – tartalmazzák a *jelentősebb helyi évfordulós eseményeket*. Magyar és szlovák néphagyományokból is adunk ízelítőt. A „*Szarvasról indultam*” sorozat pedig azon jeles személyiségek életútjába enged betekintést, akiknek ez a város a szülőföldje; innen futották be nagyívű pályájukat. Akik valóban elmondhatják magukról: „*Itt ringatták bölcsöm, itt születtem...*” A helyi kiadású könyvekre is felhívjuk kedves olvasóink figyelmét. Végül népfrent-híradó és képmellékletek gazdagítják, zárják a SZARVASI KRÓNKA egyes számait.

A megjelenés *anyagi forrásait* városunk termelő üzemei, tudományos kutató intézményei, azaz mezőgazdasági üzemek, ipari kisszövetkezetek, gmk-k és más jogi személyek biztosítják. Nemes példájukat elismerve, az utolsó oldalakon felsoroljuk nevüket, reklám céljaikat is szolgálva. Városunk kulturális fejlődését támogató *önzetlen áldozatvállalásuk* ugyanis meggyőzően bizonyítja annak belátását, hogy *a szakmai és az általános műveltség, a kulturáltság fokozása nélkülözhetetlen alapja a gazdasági kibontakozásnak és továbbfejlődésnek*. S hogy *értelmes közművelődési célokra*, a mai nehéz gazdasági körülmények között is érdemes áldozni – éppen *jövőnk megalapozása* érdekében. Őszinte elismerés és köszönet illesse támogatóinkat, a kultúra értő mecénásait: Szarvason és a városon kívül egyaránt.

*

A SZARVASI KRÓNKA megjelenését a *Hazafias Népfrent Szarvasi Városi Bizottsága* és annak *Művelődéspolitikai Bizottsága* kezdeményezte; élvezve a város és a megye politikai és állami vezetésének támogatását. A megújuló népfrentmozgalom szélesre tárja kapuit mindenki számára, aki jó szándékú munkával, lojális politikai támogatással segíti történelmi perspektívánk: *a demokratikus szocializmus elvén és gyakorlatán alapuló, megújuló új társadalmi rend fokozatos kiépítését, s a szövetségi politikára épülő népi-nemzeti egység erősítését*.

A *Hazafias Népfrent Országos Tanácsa* arra ösztönöz – s ezt a netán aggályoskodók tájékoztatására is idézzük –, hogy *a népfrentnek helyileg is újra kell gondolnia a maga szerepét, s azt, hogy „miként válhat a szocialista pluralizmus – új értékrendet is jelentő – intézményévé*”. Buzdítja tehát a helyi népfrentbizottságokat, hogy *„tehetségük és erejük legjavát adva vegyenek részt a mozgalmi megújulást célzó” kezdeményezések kidolgozásában. Mi, szarvasiak, ezen idő-*

szaki folyóiratnak a megalapítását, s tartalmát állítjuk az annyira szükséges társadalmi megújulás szolgálatába! Vállalkozásunkkal is segítendő „a művelődés felpezsdítését”. Mert *Huszár Istvánnal*, a népfrent főtítkárával valljuk: „*Lehetőségeink messze meghaladják azt... amivel élni tudunk*”.

Mindez teljes mértékben vonatkozik Szarvasra is! Lehetőségeink – különösen ami az *írói gárdát* illeti – meghaladják az átlag városokét, meg, jelenlegi szellemi produktumainkat is. Városunkban nagyszámú, jól képzett, tudományosan is kvalifikált *értelmiség* él, alkotó módon dolgozik és vesz részt a közéletben. A SZARVASI KRÓNKA szerkesztőbizottsága méltán számít – miként ezt első száma is bizonyítja – támogatásukra.

*

A fentiekben jelzett szándékunk mindenkit meggyőzhet tisztességes törekvésünkről, miszerint „*jót s jól*” kívánunk írni. A félvéneként rétegződő írásanyag – *hiteles forrásként, értékeink megővésének és gyarapításának jegyében* – híven megőrzi majd Szarvas művelt és szorgalmas választópolgárainak életkörülményeiről, termelő munkájáról, tudományos alkotó tevékenységéről készült (esszé-stílusban írt) metszeteket.

Azzal a tisztes jó szándékkal köszöntjük tehát kedves Olvasóinkat – a SZARVASI KRÓNKA első számának megjelenésekor s azt tisztelettel átnyújtva –, hogy szíves támogatásukkal vallhassuk és valóra válthassuk alapelveinket:

A múlt emlékezésre kötelez; a jelen alkotó munkát kíván; a jövőnek felelősséggel tartozunk!

Szarvas, 1988 decemberében.

Minden kedves Olvasónknak kellemes karácsonyi ünnepeket, és jó egészséggel teljes, sikerekben gazdag új évet kíván

a SZARVASI KRÓNKA SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA nevében

DR. TÓTH LAJOS
felelős szerkesztő

JELÉNIDŐBEN

KITAJKA BÉLA

NEGYVEN ÉVE LÉTESÜLT A SZARVASI MEZŐGAZDASÁGI GÉP(JAVÍTÓ) ÁLLOMÁS

1948–1968

Hazánkban az 1945-ös felszabadulás után kibontakozó agrárátalakulás magával hozta a földhöz juttatott parasztság és a kisárutermelő parasztgazdaságok termelése fokozottabb megsegítésének szükségességét. Szarvason a földműves-szövetkezeti (1945) és a létrejövő gépszövetkezeti keretben történt „az igaerő és a gépek közös használatának” megszervezése.

Országos méretekben is felvetődik azonban (1947) az *állami gépállomások rendszere kiépítésének szükségessége*; erősödik irántuk az igény, acélosodik a törekvés megvalósításukra.

Az állami mezőgazdasági gépállomások (gépüzemek) felállításának alapelveit – az MKP szövetkezetpolitikai irányelvei (1948. IV. 22.) – a következőkben fogalmazzák meg: „Az iga hiányát szenvedő szegényparasztság szövetkezeti mozgalmának fejlesztése, az egész népgazdaság új technikai bázisának megteremtése szempontjából a legfontosabb feladata az állami mezőgazdasági gépüzemek felállítása”. Egyre nagyobb hangsúlyt kap a mezőgazdasági termelőség szövetkezetek megalakításának és munkájának segítése.

A gépállomások első csoportjait 1948 őszén szervezik meg hazánkban, ekkor 110 alakul, Békés megyében tíz gépállomással kezdődik a rendszer kiépítése. *Elsőként jön létre Szarvason is*, a többi: Battonya, Békéscsaba, Békéstarhos, Gyoma, Mezőgyán, Békéssámson, Szabadkígyós, Mezőhegyes és Kunágota. Legfőbb céljuk volt: a földhözjuttatottak segítése gépekkel, termelési tanácsokkal, s a talajviszonyok értékelésével.

Helyben – az úttörők igen nehéz feltételeivel és munkájával – alakul meg az *Állami Mezőgazdasági Gépüzem Szarvasi Gépállomása, 1948. szeptember 13-án* (4910/48. MT. sz. rendelet).

Első telephelye a volt Bolza-féle Józsa-major (Anna-liget). Fő szervezője *Gyeska János*. A 19 alapító tag első igazgatója *Pintér Lajos* (1948–1949), főagronómusa *Kalmár István* (1948–1950). A gépállomás MKP alapszervezetének titkára az első években: *Kiss Lajos* (1948) és *Tóth József* (1949). A főgépész *Fodor Gyula* (1948), utána *Balog Károly* (1948–1950); a főagronómus *Szitó József* (1950), majd *Lendvay Sándor* (1950–1952) volt. A (fő)könyvelői teendőket *Rágyánszky Mária* (1948–1950) látta el. A szakszervezeti ügyekkel *Sonkoly György* (1948–1955) foglalkozott.

Pálkó Béla nyugdíjas (1950–1980) visszaemlékezése szerint (1987) az alapító tagok a következők voltak: *Pintér Lajos, Adamovszki Pál, Bobvos János, Bircsák János, Csicsely János, Gergely Pál, Homonnai Mária, id. Janurik Pál, Kondacs Mihály, Kincsesi János, Krizsánszki András, Mizik Mihály, Majsza Demeter,*

Palkovics István, Sonkoly György, Sólyom István, Tusjak János, Valach István és Zahorecz Pál; összesen tizenkilencen.

Számuk hamarosan 23 főre emelkedett, közöttük az első két traktorosnő: *Homonnai Mária és Trnyikné Molnár Erzsébet. Homonnai Mária* az országban is az első traktorvezető nő volt. Jó munkája és vállalkozókészsége eredményeként elsőként részesült – 1954-ben – a „Kiváló Dolgozó” minősítésű kitüntetésben. Számuk *Trnyikné* szerint (aki még 1988-ban is a SZÁT Gépjavító Gyáregységének a dolgozója, s aki 1954-ben *Sztahanovista oklevelet* kapott) később hatra emelkedett, s a „traktorosnők jól megállták helyüket”. Ezt *Mizik Mihály* is megerősíti: „Példát mutattak mindenkinek; munkafegyelmük, igyekezetük tiszteletet és elismerést váltott ki” (1988).

*

Az 1949-es esztendő már a jól sikerült alapozást igazolja. 1949 tavaszán az *Anna*-ligetből alkalmasabb telephelyre: a volt *téglagyár területére költöznek*. Sok társadalmi munkával tették – az akkori igényeknek megfelelően – viszonylag alkalmassá az új munkahelyet. 1949 őszén a gépállomány is gyarapodott. Az összes magántulajdonban lévő cséplőgépet a gépállomás vette át. Télen, tavasszal kijavították, az 1950. évi aratási-cséplési szezonban már a gépállomás üzemeltette őket.

A fejlődés jelentős lépcsőfoka az 1950-es esztendő. Új vezetőség kerül az üzem élére. *Galszik György* lett az igazgató (1950–1956), *Kardos Erzsébet* a párttitkár (1950). Őt követték: *Korbely Mihály* (1951–1952), *Sonkoly Mihály* (1952–1961) és *Kisuczki Mihály* (1961–1963). A MEDOSZ alapszervezeti titkára *Sonkoly György* maradt. *Fekete Istvánt* főgépésszé (1950–1963), *Kalmár Istvánt* továbbra is főmezőgazdásszá, *Dauda Mihályt* pedig (fő)könyvelővé (1950–1955) nevezték ki.

Megszilárdultak a munkabrigádok keretei. A brigádvezetők (és a felelősségükkel művelt határrészek) a következők: *Csicsely Mihály* (Halásztelek), *Sonkoly Mihály* (Örménykút), *Sonkoly Mátyás* (Hosszúsor), *Adamik András* (Csabacsüd) *Bencsik János* (1949–1967 Békésszentandrás), *Jasák Pál* (Sirató, Bem Tsz), *Czesznak Mihály* (Dózsa Tsz), *Kondacs Mihály* (Csabacsüd), *Antal György* (Örménykút) *Csicsely János* (Szarvas). A gépek számának gyarapodása után brigádvezető lett még: *Dudás Mihály*, *Gunda György* és *Sonkoly János*. A brigádok – később szocialista brigádok – terv szerint és versenyben végezték munkájukat.

A gépi munka iránt ugyanis évről évre nő az igény. Eleinte inkább az egyéni gazdák kériek szolgáltatásaikat. A szövetkezeti mozgalom kibontakozásával egyes arányban vált a *Szarvasi Mezőgazdasági Gépállomás* is az alakuló szövetkezetek termelői tevékenységének legfőbb bázisává. (1948-ban már három mgtsz-szel volt szerződéses termelési kapcsolata). A gépállomás által végzett szántóföldi munkák minősége (szántás, vetés) azonban még gyakran kifogásolható, főleg a gépek gyenge állapota miatt.

A gépállomáson az első évtizedben még a hagyományos cséplőgépekkel dolgoznak

A munkagép-ellátottságra jellemző, hogy amíg a szövetkezeti szántóterület 1951–1953 között 270%-kal, a gépállomás traktorállománya csak 37%-kal nőtt. (Az aratásnál még mindössze 27,7%, a kapálásnál pedig csak 7,7%-os a gépi munka alkalmazása.)

*

A szarvasi gépállomás szakmai fejlődésében meghatározó szerepet töltött be *Szántai István* főmérnök (1954–1960). Személyes élete, munkája összefonódott a szocializmus építésének politikai küzdelmeivel, s ezzel együtt a szarvasi gépállomás műszaki, politikai, társadalmi alapjainak megerősítésével. A Csepeli Vas- és Fémművek rangos vállalati főmérnöki pozícióját váltotta fel, a sokkal nehezebb körülmények között lévő szarvasi munkahellyel. A munkás-paraszt szövetség gyakorlati megvalósításának, a nagyüzemi munkásság szakmai, politikai szemléletének terjesztését eredményesen vállalta.

Mindenekelőtt a gépállományt kellett számba vennie, a szakszerű felújítások elvégzése miatt. 1954-ben a szarvasi gépállomáson vegyes márkájú és „lehajtott” gépek voltak: Hoffher, Cormick, Fordson, Zetor, DT, AC stb. típusúak, összesen 64 db. Ezzel a gépállománnyal az alábbi létszámú dolgozók termeltek:

Megnevezés:	1954	1960
Műhelymunkás	16	22
Traktoros (férfi, nő)	82	121
Munkagépkezelő	40	28
Irodai dolgozó	10	18
Összesen:	148	189

Az 1954-től 1961-ig terjedő hat év alatt tehát a műszaki-gazdasági létszám emelkedett, megerősödött.

Korszerűsödött a munka szervezése, teljesítményarányosan emelkedtek a bérek. Amíg 1954-ben egy traktoregységre 600–640 normálhold évi teljesítmény jutott, ez az arány 1960-ban 860–920 normálholdra emelkedett. (Egy nh. egy kat. h. középkötött, középmély, 18–20 cm mélységű szántás munkaértéke. (Szántási díja tévesznek 76 Ft, I-II típusúnak 84 Ft, egyéni gazdálkodónak 106 Ft volt.)

A szarvasi gépállomás ebben az időszakban nemcsak korszerűbb és jól karbantartott gépegységeivel segítette a termelő munkát, hanem újításaival is. Kiemelkedő konstrukció pl. *Szántai István* „*Függesztett négyzetbevető kukoricavetőgépe*”. A mosonmagyaróvári gyártmány továbbfejlesztését (amelyet oklevéllel is elismerték) sokan lemásolták és eredményesen használták. Még külföldön is ismerték. Ugyanis *Brno* (Csehszlovákia) gépállomásával hároméves, kölcsönösen hasznos együttműködési szerződést kötöttek (1967-ig élt ez az intenzív kölcsönösség).

*

A jobb munkafeltételek kialakítása érdekében a gépállomás vezetői, *Galcsik György*, *Szántai István*, *Lendvay Sándor*, *Sonkoly Mihály*, *Dudás Mihály* – komoly *beruházási programot* készítettek (1955). A Békés Megyei Tanács V. B. ezt az alábbi részletezéssel hagyta jóvá (1447/I. V. B. hat.): „Mivel a gépállomás régi területe használhatatlan, lapos fekvésű, irodái, igazgatási épülete és azok kiszolgáló egységei szintén használhatatlanok, szűkek, tehát hogy a gépállomás megfelelő állapotba kerüljön, egy év alatt elvégzendő kiépítési hitelt összesen: 5,5 millióban állapították meg. Ebből megépítendő: műhely (háromhajós), kombájnszín (20 db), traktorszín (50 db), pihenő és konyha, raktár, üzemenyagtároló, fűrott kút, közművek, belső villanyhálózat, 6 db szolgálati lakás, bekötőút, kerítés”. A beruházási program tételei szemléletesen bizonyítják, hogy ezek hiányában milyen mostoha körülmények között dolgozott eddig a munkásállomány. Megjelölt tovább 110 E Ft tartalékösszeget is a megyei tanácsi határozat. A munkák ütemesen el is kezdődtek, de az 1956-os zavaros események miatt csak 1957-ben fejeződtek be, csökkentett programmal.

A szarvasi gépállomás maximális igyekezettel segítette az agrártézisek (1957) megvalósítását. Az 1958. évi munkáról *Lendvay Sándor* főmezőgazdász azt jelenti, hogy „*a kombájnnak tervét a gépállomás már túlteljesítette*” (1958. VII. 17.).

A Minisztertanács és a SZOT által adományozott *Vörös Vándorzászló* átadási ünnepsége – 1962. IV. 29.

Az elnökségben: *Fekete János* (MÉM), *Barta Imre* igazgató, *Hunya István* (SZOT), *Godó György* szb-titkár

A gépállomás munkájának jobb minőségét egyértelműen elismerik a munkál-tatók. (Noha a téveszek még mindig inkább a kézi aratást szeretik, és nem végez-tettek tarlóhántást.)

A munka mellett a *kultúra*, a *művelődés*, a *szociálpolitika* is tartalmasabbá tette a gépállomás dolgozóinak életét. A tervezett szolgálati lakások felépültek az üzem szomszédságában. Fotószakkör tagjai örökítették meg a jelentősebb eseményeket. Országjáró körútjaik során a dolgozók jártak a Bükkben, a Mát-rában, Egerben, Sárospatakon, Miskolcon. Körös-parti hétvégi pihenő céljára telket vettek, üdülőt építettek és rendeztek be, társadalmi munkában, s adtak örökül utódaiknak. Ezen örökséget az utódok megbecsülik, gondozzák.

A Szocialista Brigádvezetők Országos Kongresszusán, 1960-ban, *Adamik András* – többszörös versenygyőztes – képviseli a szarvasi gépállomás dolgozóit. Ebben az évben 111,3%-ra teljesíti tervét az üzem, a 8,3 millió forint termelési értékkel Békés megyében az *első helyezést* éri el. Ennek természetes következménye, hogy a *Szarvasi Mezőgazdasági Gépállomás 1961-ben elnyeri* – az ekkor még igen ritka és megtisztelő – *ÉLÜZEM* címet. Bevételi tervét ugyanis 12,1 millió forintra (148%!) teljesíti. (Az élüzem címet a későbbi években többször is kiérdemeli a gépállomás).

A növekvő igényekkel egyenes arányban bővíteni kellett az üzemi munka feltételeit. 1963-ban megkezdik a második csarnok építését. A gépállományt az öt brigád között szétosztják. Általában 13–15 erőgép és 5–8 kombájn (összesen 72 erőgép és 31 kombájn) üzemeltetésével szervezik a munkát. Ez jó módszernek bizonyult, mert *1963-ban is élüzem lett a szarvasi gépállomás* – 119%-os talajmunkával és 115%-os betakarítási eredménnyel.

1963-ban lényeges változások történtek a gépállomás életében. A mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek – fejlődésük eredményeként – már saját gépállományra volt szükségük. Következésképpen a gépállomás gépeit a téeszkek között kiárusították, szétosztották. A gépállomás eddigi termelési funkciója is megváltozott. Átalakult: *Szarvasi Gépjavitó Állomássá* (1964). Igazgatója *Barta Imre* lett (1964–1968). Főmérnök *Ágoston Béla* (1964–1968), főagronómus *Lendvai Sándor*. Főkönyvelő: *Polgár Zoltán* (1957–1964) után *K. Nagy Gábor* (1964–1968).

*

Ezt követően – 1964-ben – jelentős szervezeti változás következett a Szarvasi Gépjavitó Állomás életében. Ekkor *fuzionált az ötszörös élüzemmel, a Kondorosi Gépállomással* (4/1963. FM-PM. sz. r.). A továbbiakban mint a Szarvasi Gépjavitó Állomás egybrigádos üzemegysége tevékenykedett a kondorosi részleg. (Gépeinek túlnyomó többségét ez is átadta a környékbeli téeszkeknek.)

Az egyesülés következtében – Békés megye egyik legnagyobb gépállomásán – javult a tervteljesítés. A megmaradt nehéz láncfalpas gépekkel a távolabbi területeken is vállaltak talajforgatást, -egyengetést. (Cserebökény, Népszabadság Tsz.) A nyári munkák súlypontja a kombájnaratás volt, de még aratógépeket is igényeltek a téeszkek, téeszcsék. *A Szarvasi Gépjavitó Állomás ekkor 140 erőgéppel, 64 cséplőgéppel és 56 kombájnnal rendelkezett* (1964).

Az egyesülés eredményesebbé tette a termelést, hatékonyabbá a munkát és a vezetést. Kiemelkedő munkájukért – 1965-ben – *Barta Imre* igazgató, a dolgozók nevében, ismét átvehette az **ÉLÜZEM** kitüntetését.

1965-ben a gépállomáson a *javítóüzemi tevékenység már túlsúlyba került, 22,1 millió forint (132% : 118%)*. Be kellett vezetni a *kettős műszakot (70%)*. (A műszaknormák száma – traktoronként – 191-ről 223-ra emelkedett.) A dolgozók többsége a 15 vagy 10 éves törzsgárdához tartozik. A munkaterület földrajzi értelemben is kibővül. A Szarvasi Mezőgazdasági Gépjavitó Állomás már kilenc téesszel kötött „normálhordas rendszerű, teljes műszaki ellátásra” szerződést, kölcsönös érdekeltségi és hasznossági alapon. A munka mennyiségi és minőségi paramétereinek egyenletes emelkedése alapján, a Szarvasi Mezőgazdasági Gépjavitó Állomást, 1966-ban ismételten kitüntették **ÉLÜZEM** címmel.

A fentiek meggyőzően bizonyítják tehát, hogy a gépjavitó állomássá történő átszervezés, valamint egyesülés a kondorosiakkal, nem visszaesést, nem *határozott és biztos fejlődést eredményezett*. A gépjavitási munkák jelentős növekedésével ellensúlyozni tudta a kiesést, amit a gépek eladása okozott. Amíg ugyanis 1964-ben a gépi munkák aránya 70%, a gépjavitásoké pedig 30% volt,

Lendvai Sándor főmezőgazdász
(1950–1968)

Barta Imre igazgató
(1964–1968)

Szántai István főmérnök
(1954–1960)

1966-ban ez az arány szinte megfordult. A gépjavitó állomás összes tevékenységének 64%-át már a gépjavítás jelentette, és csak 36%-át tette ki a gépi mezőgazdasági munka.

A Szarvasi Gépjavitó Állomás – 1966-tól – a DT típusú traktorok *szakosított javítását* végezte. Már ebben az évben 102 db DT-t javítottak ki. A szakosítás eredményeképpen a szakmunkások nagy gyakorlatra, hasznos tapasztalatokra tettek szert. Ennek folytán *csökkent a javítás önköltsége, jelentősen nőtt a munka termelékenységéje.*

A termelőmunka jelentős hányadát teszi ki ebben az időszakban a különféle mezőgazdasági *kisgépek*, a mezőgazdasági üzemekben kis darabszámban használatos *munkagépek, eszközök gyártása*. A szarvasi üzemben gyártottak: reparakodót, cirokfésűt, trágyalészippantót, csibenevelőhöz kályhát; továbbá országos méretekben itt alakul ki a műanyag-feldolgozás, illetve alkalmazás gépeinek gyártása.

*

A kialakult jó munkaszervezés és lelkes munka azonban megtorpant az *újabb átszervezés, helyesebben a gépállomási, a gépjavitó állomási rendszer megszüntetésével*. A Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium (8/B/1967. sz.) utasítása elrendelte „*a mezőgazdasági gépjavitó állomásoknak a kijelölt jogutód vállalatokba mérlegbeolvasztással történő összevonását*” (1967. XII. 8.). Így tehát 1968. január elsejétől – az összevonás következtében – *a Szarvasi Mezőgazdasági Gépjavitó Állomás – az OTTV szarvasi kirendeltségének részlegeként fejté ki további termelő tevékenységét*, visszarendeződött, alárendelt helyzetben. Ennek következtében – a volt gépjavitó állomás – *az OTTV Szarvasi Talajjavító Vállalatával szervezeti egységben, megváltozott munkára specializálódva* hasznosítja két évtizedes tapasztalatait.

A gépállomások, a mezőgazdasági gépjavitó üzemek – így a szarvasi is – az 1948 és 1968 közötti két évtized alatt igyekeztek teljesíteni a demokratikus agrárpolitika rájuk háruló feladatait; *betöltötték gazdaságtörténeti funkciójukat*. Növelték a munkásosztály politikai szerepét, erősítették a szövetségi politikát, segítették a parasztság gazdasági felemelkedését.

A szarvasi gépállomás nemcsak szántó-vető vállalat volt, hanem igen fontos és hatékony politikai és kulturális bázis is.

Hazánk és városunk felszabadulás utáni történetének meghatározó korszakában fejtette ki eredményes tevékenységét: a szocializmus alapjai lerakásának – a politikai és szakmai irányítás tekintetében nem mindig könnyű, olykor következtelen, sőt, súlyos ellentmondásokkal terhes (1953, 1956) – időszakában.

Ezzel együtt – az utóbbi négy évtizeden keresztül – *a Szarvasi Gépjavitó Állomás megvetette további fejlődési szakaszának: a Szarvasi Állami Tangazdaság Gépjavitó Gyáregységének alapját.*

*

Forrásmunkák

- Dr. Tóth Lajos: A Szarvasi Állami Tangazdaság története (1948–1987). Szarvas – Gyomaendrőd, 1988.
- A Szarvasi Gépjavitó Állomás korabeli iratanyaga
- Visszaemlékezések

A szarvasi rovásírásos tűtartó és megfejtési kísérletei
Szemelvények az eddigi kutatástörténetből

A szarvasi rovásírásos tűtartó megtalálása óta immáron öt év telt el, de nem haszontalanul. Felszínre kerülése után néhány órával megkezdődött vizsgálata, ami azóta is tart. Ki tudná megmondani, még hányszor öt év szükséges, mire megnyugtató választ kaphatunk a felmerült kérdésekre. E kisméretű, egyszerű tárgy – mondhatnánk, ennek ellenére „az évszázad lelete” –, feliratának megfejtése és értelmezése tekintetében.

*

E bevezetőnek szánt mondatok után kívánom közrebocsátani, a lelettel kapcsolatban végzett régészeti és nyelvészeti kutatások eredményeinek néhány szemelvényét, korántsem a teljességre törekedve.

A Körösök-vidékén több avarkori temetőt ismerünk. Ezek jórészt a véletlennek folytán kerültek napvilágra, egy-egy nagyobb mélységet érintő földmunka során. A folyók környékén sűrűbb a lelőhelyek előfordulása, míg a folyóktól távolabbi részekben alig ismert néhány. *Szarvas határában eddig négy nagyobb sírszámú temető* részbeni feltárásából származó leletek képviselik e korszakot. Ezek közül különös jelentőségű az 1983-ban megkezdett és 1986-ban befejezett Szarvas-68. számú lelőhelyen feltárt avar temető egyik sírjának egy lelete: *rovásírásos tűtartó*.

„1983. április 27-én a 67. számú sírban olyan tárgyat találtunk, mely eddig ismeretlen, első és egyetlen az avar kori leletanyagban: *mind a négy oldalán sűrűn, rovásjelekkel teleírt csont tűtartót*.”

A tűtartóval kapcsolatban tudnunk kell, hogy az avar nők egyik legfőbb foglalkozása a szövés-fonás volt, ezt bizonyítják az avar női sírokban talált, agyagból készített orsógombok. A szövés-fonás mellett a varrás bizonyítékai a tűtartók és néha a bennük talált vas- vagy bronztűk. E tűtartók néha rendkívül szépen faragott csontok, nagyon egyszerű, de annál ötletesebb szerkezetűek. Használatukról *László Gyula* a következőket írja: „Lényege az volt, hogy az avar asszony övéről egy vászonsík lógott le, s ebbe szúrta bele a tűket, a tűk fölé egy csonthengert húzott s a henger alatt megbogozta a vászonsíkot. Ha szüksége volt a tűre, a hengert felhúzta s kivette a tűt, aztán a henger saját súlyától visszacsúszott eredeti helyére s nem fenyegette az asszonyt az a veszély, hogy elveszti a drága tűket, vagy pedig megszúrja magát velük.”

*

A szarvasi tűtartó a szögletes formájúak csoportjába tartozik és juhcsontból csiszolt. Mérete minden élnél eltérő, egyik vége ép, a másik hiányos. Hosszúsága 61–68 mm között váltakozik, szélessége 7,5–11 mm között. Tghát igen kicsiny tárgy.

Még a megtalálás napján, vízzel történt megmosása után feltűnt, hogy valamilyen írásjelek vannak rajta, jobban megnézve a csonttárgyat, rovásjeleket fedeztem fel mind a négy oldalán, de nem egyforma sűrűséggel. Mind a négy oldalon jól láthatók a rovásjelek: az 1. számú széles oldalon 11, a 2. számú széles oldalon 7, a 3. számú keskeny oldalon 22, és a 4. számú keskeny oldalon 18 rovásjelet tudtam meghatározni illetve rajzolni.

Első látásra a nagyszentmiklósi kincs rovásfeliratait idézték. Összehasonlítva a két emlék jeleit megfigyeltem, hogy vannak egymáshoz hasonló és eltérő jelek, de ennél tovább nem folytattam az ez irányú kutatást, nem lévén nyelvész. Feltételeztem, hogy ezen a tűtartón a rovásjelek számából, egyes jelek többszöri ismétlődéséből kiindulva, hosszabb és értelmes szövegnek kell lenni valamilyen nyelven. Két rovásírással is foglalkozó szakembernek átadtam a leletet, nyelvészeti feldolgozásra.

A tűtartó korát, a temető egészét tekintve lehet meghatározni. A 67. számú sír, melyben ezt a tűtartót találtuk, a temető olyan részében helyezkedett el a keleti oldalon, melynek sírjai többségében a 8. század közepére, végére keltezhetők. Ezek alapján a tűtartó korát is erre az időre lehet meghatározni.

A szarvasi tűtartó rovásírásos felirata miatt emelkedik ki az avar-kori leletek sorából, bizonyítva azt, hogy a Kárpát-medencében, az avar korban volt írás, rovásírás formájában (sajnos könnyen pusztuló anyagon: fa, csont). A nyelvész szakemberek vizsgálatának eredményétől függetlenül, a mai napig ez az egyetlen nyelvelmünk (összefüggő szöveg!), amely az avar korból származik, bármilyen nyelven íródott is!

A megtalálás óta öt év telt el. A szarvasi szöveg megfejtésével egyre többen – nyelvészeti felkészültségű és enélküli emberek – foglalkoztak. Néhány megfejtési kísérlet is létrejött, de ezek közül csak a szakemberek által írásban közölt, különböző szak-

A szarvasi rovásírásos tűtartó egyik oldala
(Fotó: Várádi Zoltán)

folyóiratokban megjelent, megfejtési kísérletek közül a legjelentősebbeket ismertetem. Ezek kiállják a próbát, de hogy melyik a valódi megfejtés, az még ma nem dönthető el.

*

Legelőször *Róna-Tas András* nyelvész, a JATE Altaisztikai Tanszékének tanára tette közzé vizsgálati eredményeit. Megerősítette azt a megállapítást, hogy... „A felirat az első egyértelmű bizonyítéka annak, hogy az ún. »késő avar« korszakban a Kárpát-medencében élő lakoságnak egy csoportja írást használt...” *Róna-Tas András* a feliraton 20 különböző betűt és azok változatait tudta elkülöníteni. A felismert húsz betű – szerinte – összesen hatvanszor fordul elő; az írás jobbról balra halad. Megállapította, hogy egy feltételezett ábécé legkevesebb 25–27, de legfeljebb 28–30 betűből állhat, és a szarvasi felirattól legalább 5, legfeljebb 10 betű hiányozhat. Ez valószínűsíti, de nem bizonyítja, hogy a magánhangzók nincsenek minden esetben kiírva. A szarvasi rovásírás kapcsán újra elemezte a nagyszentmiklósi feliratokat és megállapította: a két emlék betűfajtainak és betű mennyiségének száma nagyjából azonos. Valószínűsíti, hogy a két felirat nyelve azonos vagy hasonló szerkezetű.

Az írástani rekonstrukció után egy megfejtési kísérletet végez, melyet közöl is. Ezt megelőzően felhívja a figyelmet arra, hogy „a tudományban szigorúan kötelező a tények és hipotézisek elválasztása.” Valószínűsíti, hogy a szarvasi és a nagyszentmiklósi rovásfeliratok egymáshoz közel állnak. Nagy esélye van annak, hogy azonos nyelven íródtak, mégpedig egy török nyelven. Ennek értelmében az alábbiakban így közli megfejtési kísérletét: (az eredeti tárgyon a jobbról balra futó irányt megfordítva az érthetőség kedvéért)

(a) VaRoBOQaN . SeN(i) . aRQaRiM(?) . . V x K ...

TöRGÜS(i?) . SeN . KüSÜNCIY . BoL

eRSe . SeN . aGUQIN . JOQaD . BUQRaS(a?) . oYLaR V(?)

BoLSuN . oYSuN

A török nyelvű szöveg magyar fordítása a következőképpen értelmezhető:

AVAROBOKAN (istennév) TE(akit)IMÁDNAK(vagy dicsérnek)

TÜRGÜSZ(istennév) TE ÓHAJOD LEGYEN (vagy teljesüljön)

ERSZE (istennév) TE (a) MÉRGET (vagy rosszat)

SEMMISÍTSD MEG, FELRÓVA LEGYEN

(mindez pedig) LEGYEN FELRÓVA

Róna-Tas András megfejtési kísérlete alapján a kis felirat tehát egy fohászt tartalmaz, amely a vágyak teljesülését és a méreg, a baj megszüntetését kéri.

A másik kutató: *Vásáry István* nyelvész, az ELTE Turkológiai Tanszékének tanára, párhuzamosan vizsgálhatta a títartó feliratát *Róna-Tas* Andrással. Tudomásom szerint eddig nem tette közzé írástani rekonstrukcióját és az esetleges megfejtési kísérletét sem.

Az ásatás vezetőjének első, nyomtatásban megjelent közleménye után, többen kísérelték meg a felirat megfejtését, de csak egy kutató munkája jelent meg.

Vékony Gábor régész, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Régészeti Tanszékének tanára, először a nagyszentmiklósi kincs újabb feldolgozása kapcsán foglalkozott a szarvasi lelettel. Megállapította, hogy a szarvasi títartó ugyanazzal az írásmóddal íródott, mint a nagyszentmiklósi feliratok. A títartón 61 betűt tudott elkülöníteni: „...a felirat a második legnagyobb összefüggő szövege a kelet-európai rovásírásnak. A Majackoe gorodišci feliraton ...78 jel van, a talasi pálcikán 60 jel olvasható, az elistai koponyán 43 ..., a különböző nagyszentmiklósi feliratok összesen 66 jelet számolnak, de ezek nem összefüggő szövegek... a szarvasi felirat minden nagyszentmiklósi kísérlet próbája...” Mivel a szarvasi felirat egy títartón van, *Vékony Gábor* kézenfekvőnek tartja azt a feltevést, hogy a tít szó szerepelhet a szövegben és ez a körülmény a magyar olvasati kísérletet indokolja.

Üngür isz¹nek imij wás¹¹

tigh tēwedghēn iszēn, tigh, tigh, sur¹¹, bēk¹, warw!
fesesz elēj, szal(asz...)

Üngür nē edghēn, izd-ēgh, imēdzd-ēgh it en istenēm!

A kései ősmagyar szöveg mai értelmezése:

Üngür démon ellen im e vas:

tű szűrődjön a démonba, tű tű, szúrj, bőkj, varrj(el)!

(te aki) szétfejtesz, egybeöltesz...

Üngür ne gyarapodjon(legyen), üzd, emészd(el) őt, én istenem!

Végeredményben, a magyar nyelvű olvasat alapján varázsszövegnek határozható meg a szarvasi títartó szövege. Értelme alapján a tűnek bajelhárító szerepe van.

Vékony Gábor szerint sajnos éppen ez, a magyar nyelvű olvasat az, amely elfogadásának legfőbb akadálya. Mert mit jelent egy kései avar tárgyon a magyar nyelvű szöveg? „Azt, hogy olyan ... elmélethez szereznék bizonyítékot, mint a *László Gyula* nevéhez fűződő kettős honfoglalás”... A szarvasi títartó felirata (meg a nagyszentmiklósi és egyéb feliratok) mégsem a kettős honfoglalás emlékeinek bizonyítékai. Hanem természetesen annak, hogy magyar nyelvű népcsoportok éltek a Kárpát-medencében bizonyos időpontban! Hogy ez az időpont éppen mikorra tehető, az más kérdés.”

A fentiekben olvashattunk kétféle megfejtési kísérletet, különböző eredményekkel. Hogy melyik fogadható el valódinak, az nem dönthető el addig, amíg újabb hasonló feliratok nem kerülnek elő, hogy megfejtésükkel valamelyiket igazolni tudjuk. Addig mindkét lehetőséget – tehát a magyar, illetve a török nyelvű értelmezést – el kell fogadnunk.

(A fenti írás részlet egy nagyobb tanulmányból.)

*

Irodalom

- Juhász Irén:* A szarvasi avar kori rovásírásos tűtartó. Magyar Tudomány XXX (1985) 2.: 92–95. Ein awarenzeitlicher Nadelbehälter mit Kerbschrift aus Szarvas. Acta Arch. 35 (1983) 3–4.: 374–377.
- Róna-Tas András:* A szarvasi tűtartó rovásírásos feliratáról. Magyar Tudomány XXX (1985) 2.: 95–98. A szarvasi tűtartó felirata. Nyelvtudományi Közlemények 87 (1985) 1.: 225–248.
- Vékony Gábor:* Késő népvándorlás kori rovásfeliratok II. Életünk XXII (1985) 2.: 146–169. A szarvasi felirat és ami körülötte van. Életünk. XXII (1985) 12.: 1133–1145.
- Ligeti Lajos:* A pannóniai avarok etnikuma és nyelve. Magyar Nyelv LXXXII (1986) 2.: 129–151.

DR. TÓTH LAJOS

Szent István király reformpolitikája Első települések a korabeli szarvasi tájon

Az idei augusztus 20-a gazdagabb tartalmú ünnepség, mint a korábbi években. Az alkotmány szelleme és az új kenyér illata mellett, most, megkülönböztetett tisztelettel gondolunk nagy államalapítónkra: Szent István királyra. A megújuló Magyarország nemzeti keretek között, a nemzet közösségében épül. S hogy milyen megtartó erejű, megpróbáló időket elviselni és legyőzni képes ez a közösség, az nem kis mértékben függ történelmi múltunk reális értelmezésétől és hazafiúi érzelmvilágunktól.

Ha a nemzeti tudat (identitás) töréstől mentesen, egészségesen munkál, s nem rongálódnak meg tartóoszlopai: a történelmi, a kulturális, a szellemi boltozat oltalmazóan áll fölöttünk. De ha megbillen egyensúlya, meglazul az épület statikai szilárdsága, akkor rések támadnak falán – s a nemzet egész élettere megcsúszni kezd. Azért szólnunk erről, mert manapság még mindig találkozunk történelmi múltunk bátortalan kezelésével, a nemzettudat, a hazaszeretet halványulásának veszélyével. E tudat ápolását, történelmi múltunk kritikai megbecsülését, a nemzet hazafias érzelmvilágát pozitív irányban befolyásolja ez évnek egyik kiemelkedő fénye, ünnepe: *a magyar állam megalapítójának, Szent István király halálának jubileumi évfordulója.*

950 esztendeje halt meg az az István király, aki *Európába történt beilleszkedésünkkel* erős, időtálló feudális államot alkotott. A lét vagy nem lét *történelmi sorsfordulóján*, megvetette megmaradásunk és fejlődési lehetőségünk alapjait.

A magyar történettudomány a honfoglalástól (896), *István* apja: *Géza* nagyfejedelem uralomra jutásáig terjedő időszakot – a kalandozások korának tekinti. Okozati összefüggést tár fel egyrészt a honfoglalás és a kalandozások elindulása, másrészt a kalandozások abbahagyása és a békés életre való áttérés között. Két gazdasági-társadalmi átváltás következett be, amely a nomád magyarságot elvezette a megtelepült (feudális) viszonyok közé, és lehetővé tette az államszervezést.

Az első életformának a módosulását az a súlyos veszteség idézte elő, amely a tágas *Etelköz* és az ottani hatalmas jószágállomány elvesztésével érte a magyar „pásztor-társadalmat”. Ez a veszteség az új hazában válságot okozott – ami az egész Európára kiterjedő sarcoló, kárpótlást szerző kalandozásokban nyilvánult meg. A második oka a nomád, „félbarbár” életmód, az igazi életformaváltozásnak: a kalandozások kényszerű abbahagyása, melynek következtében

a megélhetést a letelepedés, a földművelés, az önellátó termelésre való áttérés útján lehetett és kellett biztosítani.

E tanulságok levonása következtében alapozta meg a magyar nagyfejedelem-ség a békés uralkodás politikai és gazdasági feltételeit. Megtette az első lépéseket a keresztény hit felvételére. *Taksony* fejedelem uralkodása és *Géza* nagyfejedelem idején már nemcsak az előfeltételek teremtdtek meg, hanem nagyjából az is eldőlt, hogy Bizánc vagy Róma útján kapcsolódik-e be a magyarság a művelt – feudális gazdasági rendű és a latinus keresztény hitű – Európába. *Géza* már a kereszténységben nevelkedett *Saroltot* vette feleségül.

Magyarország (amelyet a korábban itt élő avarokról „Aváriának” is neveztek) két *expanzív birodalom*: *Bizánc* és a *német-római császárság* között terült el. *Géza* fejedelem egyrészt a távoli világot járó kereskedők, másrészt bolgáriai ismeretsege révén hírt kapott a két szomszédos császárság politikáját összehangoló szövetség érlelődéséről – amely a kalandozó magyarság ellen (is) irányult. Éleslátású államférfiúi képességre vall, hogy felismerte a harapófogóba kerülés veszélyét, és azonnal cselekedett! Közel két évtizedes hadakozásai után a nyugati kapcsolatokat erősítette. *Ottó* császárhoz fordult. *Géza jól tudta, hogy a tartós békének csakis egyetlen ára lehetséges: a megmentő kereszténység felvétele.* Követeit, 12 tagú küldöttségét *I. Ottó* német-római császár nagy tetszéssel fogadta. Ezt követően jött térítő munkára Magyarországra a Sankt Gallen-i *Brunó* püspök. Ő hozta először hozzánk a latin vallás gyakorlásához szükséges szakrális kegytárgyakat, ötvösműveket, ünnepélyes textiliákat. Ezek *Ottó* ajándékai voltak: a megtérő *Géza* nagyfejedelem és családja számára.

Ezekben az években, valószínűleg 975-ben, *Gézának* fia született: *Vajk*. A török eredetű név: vezért, hőst jelent. *Vajkot* később „*Adalbert* püspök igaz hite szerint megmártotta a keresztvízben” és a latin „*Stephanus*”, azaz *István* névre keresztelte. *István* felszédülésekor – úgy 14–15 éves korában – „*Géza* összehívta az ország főembereit, a vitézekkel együtt, és közös tanácskozás után *Istvánt* jelölte utódjául, mire esküt is vett tőlük.” A trónöröklés egyetlen magyar rítusa akkor még a *pajzsraemelés* volt. A keresztény trónörököshöz szívesen adta feleségül (a későbbi IV.) bajor *Henrik* burgundi *Gizellát*, 996 februárjában.

Gizella minden tekintetben hathatós segítőtársa volt *Istvánnak*, a nagy és erős magyar birodalom megalapozásában és kialakításában. S mivel *Géza* 997 őszén meghalt, fia: *István* követte a nagyfejedelmi székben. Az ellenzéki *Koppány* és a kisebb ellenálló csoportok legyőzésével: „ország-világ elött a Kárpát-medence egyeduralkodójává vált, és megkezdhette több mint négy évtizedes dicsőséges országépítő munkáját”.

Temesvári Pelbárt úgy írja le az uralkodót – ebben a korában – mint „*testre kicsiny, lélekre nagy és merész, harcias és okos*” embert.

Istvánt 1001 január elsején (vagy egy héttel korábban, 1000 karácsonyán) koronázták királlyá. A leírás szerint: „Elhozták hát (II. Szilveszter pápától) az apostoli áldás levelét, a koronával és a kereszttel együtt, s miközben a püspök (Astri) és a papság, az ispánok és a nép egybehangzó magasztalásukat fennen

Ruzicskay György: Szent István portréja
(Krétarájz, 1938.)

kiallozták ... *István nagyfejédelmet az olajkenettel felkenve, a királyi méltóság diadémjával szerencsésen megkoronázták*".

A királyság – mint monarchia – elvben is megszüntette az archónok, azaz törzsfők és vezérek uralmát. *István király egyik fő célja ugyanis a széthulló törzsi hatalom megtörése és a királyság hatalmának egységesítése, megerősítése. Koppány, Gyula és Ajtony megfélézése után pl. az erdélyi magyarok és székelyek kormányzását rokonára: Zoltára bizza, míg a Körös–Tisza–AI-Duna területét Csanádra ruházza. A kialakított vármegye (várispáni) rendszertől ugyanis független volt a királyi, a királynéi és a hercegi birtokszervezet. Ez a központosítás bizonyos szakosítással járt együtt. Az azonos szolgálatot teljesítőket, pl. a földműveseket, szőlőművelőket, lovaszokat, tárnokokat külön-külön szervezetbe tömörítette. Élükre közvetlenül a királynak alárendelt udvari méltóságokat állított. (Az alattvalók tizedekre, századokra tagolódtak.)*

A hatalom és a gazdaság megszervezése tehát *társadalmi átalakulással, sőt feszültségekkel is együttjárt. A nagycsalád-rendszert, a többnejűséget a páros család váltotta fel. A nagycsaládi magángazdaság kiscsaládi egységekre oszlott; kialakult a hűbéri rendszer.*

István király a társadalmi és a tulajdonviszonyok megváltoztatásával, és a személyi függés helyébe rendszeresített állandó intézményekkel (megyerendszer, püspökségek), minden téren hozzájárult a jogara alá tartozó társadalom átforgalmazásához, áthasonításához. Mindez pedig azt jelentette, hogy az egész Kárpát-medence népei számára – először a történelemben – a személyi függés és a rablás különféle formái helyébe: a keresztény monarchia közvetlen szolgálata lépett.

*

István király életművének lényege, hogy a megszokott ősi, nomád gazdasági és a pogány társadalmi rendet, valamint annak babonás hiedelemvilágát, a táltosok hatalmát megszüntette. Ez a reformpolitika megbolygatta a társadalom zömének mindennapi életét, visszaszorította az új rendbe be nem illeszhető hagyományait. Ezért voltak elkeseredett ellenfelei is. De ő következetes keménységgel vezette be a valláserkölcisíget, a kereszténységre épülő új értékrendet. Földművelésre alapuló gazdasági rendet teremtett; az írásbeliség, a kultúra, a művészetek alapjait honosította meg. (Festészet, építészet, ötvösművészet és egyéb kézművességek.)

Szigorú intézkedései ellenére – István király – távolról sem vált azonban a tömegek szemében ellenszenves, félelmetes politikai személyiséggé. Egyrészt, mint *Árpád-házi sarjat*, mint a nagy elődök fiát, az uralomra termettség mágius hiedelmével övezték. Nagy tekintélynek örvendett. Iránymutatását és intézkedéseit alattvalói lojalitással fogadták. Másrészt, *szándékainak önzetlenségéhez és erkölcsi tisztaságához kétség nem férhetett. Végül pedig egyértelmű sikerei a nagypolitikában, az ország külső ellenségtől való megvédésével (délkeleten a besenyők, keleten az oroszok, északon a lengyelek, északnyugaton a mor-*

vák, csehek, nyugaton a bajorok, délen a horvátok, bolgárok) az alattvalók feltétlen elismerését és követését váltotta ki.

*István király a maga korában – európai szemszögből ítélve is – rendkívüli, szokatlan jelenség volt. Olyan uralkodó, aki nem kegyetlenül reagált a közrend megsértőivel, vagy például a foglyokkal szemben, mint apja és a kortárs uralkodók, hanem „kíméli a legyőzöttet is”. Ezért is vált a keresztény királyok példaképévé már életében, és a későbbi századokban is. Ezt tudva, nem tekinthetjük üres formulának, hogy még a német császári őrök (papok) is, akik udvarában okleveleket, adományleveleket fogalmaztak, *István neve mellé mindig a „pius”, azaz „kegyes” és a „mitissimus”, vagyis „legjámorabb” jelzőt írták.**

Személyiségét, magatartását a leírások így jellemzik: „*Komoly természetét, amelyet ifjúságában sajátított el, élete végéig megtartotta. Ajkát nevetésre ritkán mozdította, eszébe vévén az írást: „A nevetésbe fájdalom vegyül, és a szertelen örömet majdan gyász váltja fel.” Mindig úgy viselte magát, mintha Krisztus ítélőszéke előtt állana*”. Természetes tehát, ha a római katolikus egyház 1083-ban *szentté avatta. Azóta a magyar történelem, a magyar nép: „Szent István” névvel tiszteli meg.*

Egy XIII. századbeli latin szolozsma, jelképesen, a vadak megszelídítőjeként ábrázolja őt. *Sik Sándor* korszerű fordításában:

*„Boldog férfi: juhakolba cipeli a párducot,
Vad orozslánt felkarolva jászol mellé állított...
Kér is, ad is, fenyeget is; hívja, vonja, kergeti,
Gonoszat is, szelídet is Krisztusban megszenteli.”*

Az állam ideológiai alapja, Európában, a katolikus vallás tanításai voltak. Ezért terjesztette *István király* a kereszténységet. *A templomépítés* a vallás gyakorlásának, a „félbarbár nép” átnevelésének színtere. Bizonyos értelemben tehát *a művelődés, a kultúra terjesztésének* helye is. Ezért rendeli el *István király* törvényeiben: „*Minden tíz falu építsen egy templomot, amelyet két telekkel (kb. 2 x 50 kh) s megfelelő szolgálkkal lássanak el, lovakkal és hat ökörrel, két tehénnel és 30 aprómarhával. Ruhákról és oltárterítőről a király gondoskodik, papról és könyvekről a püspökök*”. Mint ismeretes, *István király* tíz püspökséget szervezett, egyhez több vármegye tartozott, az esztergomit pedig érseki rangra – azaz a többi fölé – emelte.

Nem csoda, ha a hívő lelkek évszázadok óta így fohászkodnak hozzá:

*„Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga,
Ki voltál valah országunk istápa...”*

Az istentisztelet alatti magatartást is nevelő, szelídítő szándékkal szabályozza. Célja a magyar nép kulturáltságának istápolása, tudatának, gondolkodásának

gyökeres megváltoztatása. Ezért rendeli, hogy „azokat, akik az istentisztelet hallgatására templomba menvén, ott a misék szertartása alatt egymás között beszélnek, zajonganak és másokat zavarnak, nem figyelnek a szent olvasmányokra és intelmekre: dorgálják meg, másodszorra pedig üzzék ki a templomból és fenyítsék meg őket”. A templomok később az élesebb eszű jobbágygyerekek iskolájaként szolgáltak. (Ezekből alakultak ki az első, ősi plébániai, kolostori iskolák.)

István a templombajárást azzal is elősegítette, hogy vasárnapra tette a vásárokat („vásár-nap”), és helyét a templom melletti téren jelölte ki. A vásárokon hozták forgalomba első ezüst dénárjaikat. Pénzének értékét bizonyítja, hogy egész Európában elfogadták fizetési eszközként. (De sokáig még érték mérő maradt az ökör és a tinó is.)

A kulturáltabb keresztényi életmód terjedését ösztönözi továbbá annak kimondásával, hogy „akik pogány szokás szerint kutak mellett *áldoznak*, vagy fákhoz, forrásokhoz, kövekhez ajándékot visznek, bűnükért egy ökörral fizessenek” (1009). Vajjon nem egészségügyi és környezetvédelmi gondolatokat keltett bennünk, ezeknek az idejét múlt szokásoknak a megváltoztatása?

*

István király életművében szervesen összekapcsolódott a bel- és külpolitika. Akadémiai tanulmányok (1984) hangsúlyozzák: „*Szent István* egyik legnagyobb tette, hogy végrehajtotta a magyar nép *beilleszkedését Európába*, illetve a *kelet-nyugati hídvérést*”.

Ami a *politikai függetlenség megőrzését* illeti, e tekintetben *István* király ugyanolyan hajthatatlan maradt, mint apja, nagyapja vagy bármely elődje. Amint *Fajsz* (a dédapja) nem járult személyesen Bizáncba megkeresztelkedni, *Taksony* (a nagyapja) a két császárt megkerülve, Rómából kért püspököt, majd apja: *Géza* a német püspök fogadása után is távol tartotta magát a császár „udvarlásától”: ugyanúgy *István* is került minden személyes találkozást a császárral. Ez az aktus ugyanis a hűbéri fogadalomtétel előfeltétele, látszata lett volna. Ilyen irányú törekvéseit hathatósan támogatta felesége: *Gizella* és sógora, *Henrik* bajor herceg is. Sőt, *Henrik* (a későbbi II. Henrik császár) lemondott korábbi pannóniai hódításairól, elismerve „*Avária*”, vagy ahogyan a *Nibelung-énekekben* írják: „*Hunnia*”, azaz *Magyarország önálló királyságát*, *István* király birodalmának határai tehát véglegesültek, kitöltötték a Kárpát-medence egész területét. Ezek a határok 1920-ig, (Trianonig), közel ezer éven át változatlanok maradtak.

István király a *béke* apostolának is tekinthető. Az ország főembereinek egyetértésével kibocsátott *Törvénykönyvről* (1001, 1009) írják: „És mert úgy tetszett neki, hogy a *békének legyen fia*, el nem múlt köteles aláírásával utódainak szigorúan meghagyta: *senki köztük ellenségként más földjét ne támadja*, törvényes vizsgálat nélkül szomszédját ne háborgassa, az özvegyeket és árvákat senki se nyomorítsa”. *István* törvényeit két alapeszme hatja át. Mint írja: „Törvényhozó

elmélkedéssel meghatároztuk népünk számára, miképpen éljen *tisztességes* (keresztény) és *békés* (országépítő) életet. Ennek érdekében – törvényeiben – „megszerkesztette minden egyes bűnnek ellenmégét”.

István király (I.) törvénye 35 pontban foglalja össze az állam rendjét. Legfontosabb tételei: az új igazgatás szabályozása az egyházi és a társadalmi rend biztosítása, a társadalmi együttélés megváltozott viszonyainak rendezése (pl. özvegyek, árvák gyámolítása, a hitszegők, a szabadosan viselkedők megfélemezése, a leányrablás megszüntetése, a szegények istápolása stb.). Érthető és méltányos, ha *Heltai Gspár Szent Istvánban*, a *szociális királyt és a szegény nép megmentőjét* dicséri.

Az a körülmény, hogy *István* király törvényhozása a szomszédos európai államokhoz viszonyítva humánusabb volt, és a szigorú de igazságos törvények betartását a király hatalma országszerte biztosítani tudta, messzemenő következményekkel járt. Magyarország, ha gazdasági és kulturális fejlettségében nem is tudta felvenni a versenyt a nagymúltú európai országokkal, *jobbiztonság tekintetében a középkori Európa élére került* (!). Ennek eredményeként Európa minden részről megindult a bevándorlás Magyarországra, mert itt, a legkülönbözőbb nemzetiségű, (vallású), foglalkozású és anyagi helyzetű emberek megtalálták boldogulásukat.

Érdekes és merőben újszerű például a magánvagyon – nőkre is kiterjedő – királyi engedélyezéséről szóló cikkelye: „Elhatároztuk, hogy *mindenkinek álljon szabadságában vagyonát felosztani* feleségének, fiainak, leányainak és rokonainak, vagy az egyháznak adományozni, – és ezt halála után se merje senki érvénytelenné tenni” (1001). Ezzel a rendelkezéssel a földművelésre tartósan átterő magyarországi lakosok birtokviszonyait stabilizálja; az egyszerű újratermelés feltételeit, a *prefeudális* állapotokat teremti meg. Természetesen ehhez kapcsolódott az adózás, a tized és a dézsma rendszeresítése, valamint a végrehajtó hatalom eszközei: a poroszlók megjelenése, akik védték a közrendet és a magántulajdont.

*

Felismerte és szabályozta *István* király a *királyi tanács*, azaz a vezető testület, a közösség alkotó erejét. Fiának, *Imre* hercegnek (1007–1031) írja *Intelmeiben* (1018–30): „*A tanács* állít királyokat és dönt el királyi sorsokat; védelmezi a hazát, csendesíti a csatát, győzelmet arat, kerget támadó hadat; városokat ő rakat, és ő ront le ellenséges várakat. Minthogy pedig a tanácsnak ekkora haszna (ereje) van, ostoba, pöffeszkedő és közepszerű emberekből összeállítani, én úgy vélem – írja *István* király – mit sem ér; hanem a *tekintélyesebbek és a legmegbecsültebbek ajkán formálódjék a megállapodás*, mert nekik koruk és bölcsességük miatt megfelel ez a feladat. – *Ha ugyanis a bölcséssel jársz, bölcs leszel magad is, ha pedig az alkalmatlanokkal foglaldsz, társul adod magad hozzájuk*” (1026).

István király *gyökeres reformjainak szelleme* sugárzik a vezetés, az uralkodás demokratikus és etikai alapjainak szükségességét megsejtő intelmeiből is:

„Az uralom (uralkodás) negyedik dísze a főemberek, ispánok, vitézek és a nép hűsége, erőssége, serénysége, szívessége és bizalma. Mert ők az ország védőfalai, a gyengék oltalmazói, az ellenség pusztítói... Legyenek ők, fiam, tesvéreid! *Senkit se hajts szolgaságba, senkit ne nevez szolgádnak.* Uralkodj, ez harag, gőg és gyűlölség nélkül; *békésen, alázatosan, szelíden.* Tartsd mindig eszedben, hogy minden ember azonos állapotban születik, és hogy semmi sem emel fel, csakis az alázat, és semmi sem taszít le, csakis a gőg és a gyűlölség”. A sikeres vezetés és együttélés mennyi bölcs tapasztalata kristályosodik *Szent István* eme axiómaszerű megfogalmazásában.

Az együttélés fogalmát kiterjeszti a más nyelvű, a bevándorolt, az idegen népekre, a vendégekre is. Mint írja: „Amint különb-különb tájakról és tartományokból jönnek vendégek, jövevények, úgy különb-különb nyelveket és szokásokat, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal. Mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli. *Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket (más népek fiait) jóakarattal gyámolítsd és becsben tartsad, hogy nálad és veled szívesebben éljenek, mintsem ellened forduljanak és másutt lakjanak.*” Íme, a soknemzetiségű állam, az egészséges nemzetiségi politika ezeréves magyar politikai képződménye, történelmi hagyománya, kontinuitásának fő gyökere.

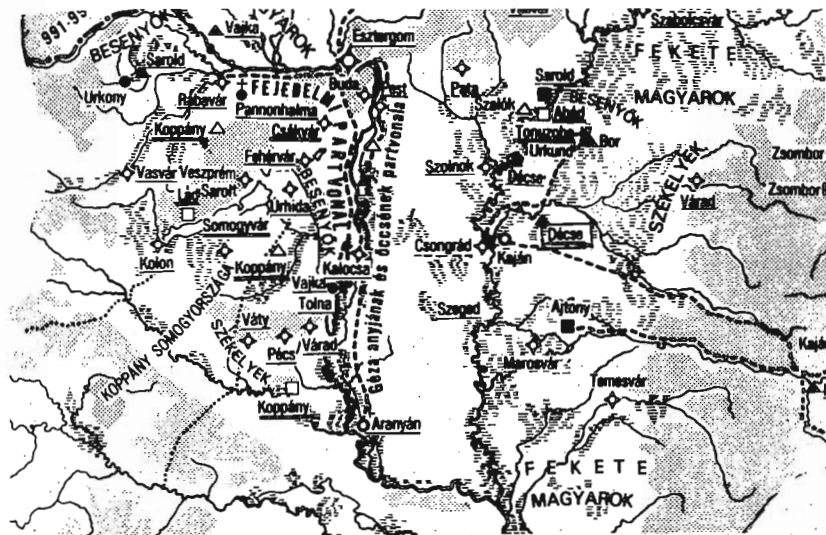
Lakóhelyünk ősi múltját megbecsülendő, arra is vessünk néhány pillantást, mi történt e szűkebb tájon a honfoglalás, illetve *Szent István* korában, s az azt követő néhány évszázad alatt.

Anonymus: Gesta Hungarorum című forrásnak számító történelmi munkájában szerepel először *Szarvas* neve a latin szövegben: „*servino monte*” megnevezéssel. Ez annyit jelent: „*Szarvas-halom*”.

Az ezzel kapcsolatos egész mondat fordítása így hangzik: „*A Körös folyón, Szarvas-halomnál átúsztattak, s onnan továbbhaladva a Tekerő (azaz a Berettyó) vize mellett ütöttek táborni.*” – *Ősbőről, Árpád* vezér egyik kapitányáról és csapatáról szól a történet, akik *Mén-Marót* leverésére és „*Bihar-vár*” bevetelére indultak.

Érdekes helytörténeti adalék továbbá, hogy *Géza*-(Gyeücsa), akit ez idő tájt a „*Biharország*” feletti uralom illetett meg: „*szállást létesített magának a Körösök szarvasi átkelőjénél, a később is, leszármazottai által bírt Gyécsa (Géza), azaz Décsce, Décsi pusztán, Szarvas-halom tőszomszédságában.*” (A mai Rózsási gazdaság területén.) A korabeli települési viszonyokat rekonstruáló térképen is szerepel *Décsce*, a mai *Szarvas* térségében. – *Szolnok* mellett, valamint az *Al-Duna* vidékén is keletkezett egy *Décsce* nevű falu. Néha 4–5 azonos nevű település is alakult, a terület gazdájának neve után.

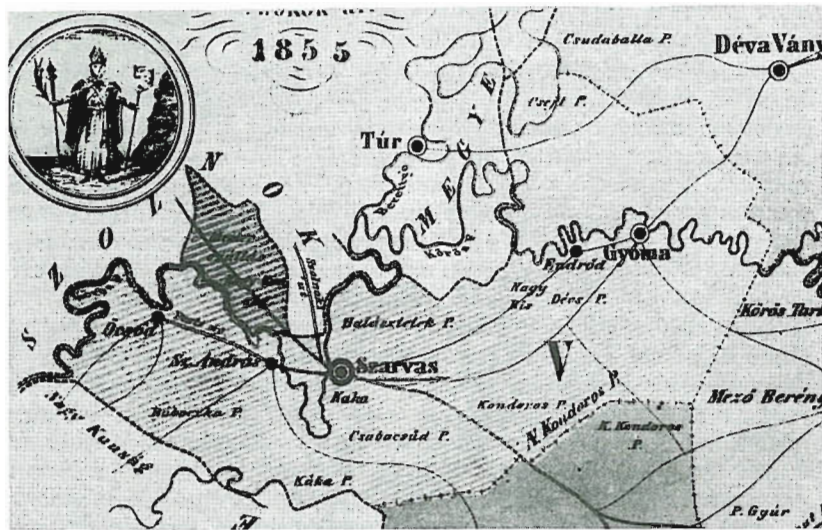
A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy a honfoglalás után – tehát *István* király korában is – már magyarok tanyáztak a *Körös* mentén, közelebről *Szarvas-halom*, a mai *Szarvas* vidékén. Kisebb település fejlődött ki e tájon,

Géza nagyfejedelem és felesége: Sarolt országa a *Szent István* király előtti évtizedekben: *Décsce* feltüntetésével

Anonymus: Gesta Hungarorum (1200 körül) c. kódexében találjuk először *Szarvas* nevét, amely a *Györffy György* által rekonstruált eme *Anonymus* térkép-en *Szarvas-halom* néven szerepel

Szarvas tájegysége 1855-ben. (Békés-Csanád Megye Térképéből;
Készítette: Palugyay Ignác és Lukács Ignác.)

de ennek egészen pontos helyét még nem ismerjük. *Krecsмарik Endre* képzős tanár – századunk elején végzett – ásatásai és leletei bizonyítják e tény, melyet *Bannaer János* és más szaktudósok is hitelesítettek.

Az 1241–42. évi *tatarjárás* azonban elpusztította Szarvashalom első, ősi települését. Lakói a közeli erdélyi hegyekbe, az erdélyi magyarokhoz menekültek. Onnan csak később szivárogtak vissza. Az viszont már ismét hiteles történelmi tény, hogy *IV. (Kun) László* 1284-ben Szarvashalmon ütött tanyát; innen adta ki királyi rendeleteit.

A török hódítás ismét elűzte Szarvas lakóit – 1550 táján. Az 1567-ben épített erős palánkvárban „mintegy 196 török katona és 20 rác martalóc” pusztította a fellelhető magyarságot, egészen Szarvasnak 1685-ben történt felszabadításáig. Az már teljesen közismert tény, hogy a mai (a harmadik) Szarvas újjáéledése 1722-ben történt, szlovák nemzetiségű, evangélikus telepesek munkája révén. Azóta az ország sorsával együtt alakul lakosainak élete – mind a mai napig.

*

István király életművének felsorakoztatott mozzanatai, államépítő elemei, meggyőzően indokolják, hogy halálának 950. évfordulóján, méltó tisztelettel emlékezzünk meg róla – a történelmi realitás jegyében. *István* király 1038-ban halt meg, közel 63 éves korában, ott, ahol született: Esztergomban. Az általa alapí-

tott székesfehérvári királyi bazilikában temették el, egy római szarkofágból átfaragott koporsóban.

Szent István király idejében a társadalom és a gazdaság, illetve az állam és az egyház szervezésében olyan alapvető változások, gyökeres reformok jöttek létre, amelyek az uralmát jelképező koronától a családi tűzhelyig („füstig”) – az egész országban éreztették áldásos hatásukat. Végérvényesen Európába illeszkedő „intézményes állammá” szervezte Magyarországot. Életműve maradandónak bizonyult. Politikai és szellemi alkotásai, egyházi és világi intézményei, erkölcsi és jogi szemléletének alapvonásai, Kelet és Nyugat között a HÍD szerepének vállalása – máig ható bölcsességét dicsérik.

Országalapító tevékenysége cáfolhatatlanul bizonyítja a történelem valóságfeltáró dialektikáját, a kontinuitást, nemzeti értékeinek megőrizve, meghaladásának egyedüli realitását, az identitást; – a jövőbe mutató mai államiságunk alapjainak és alkotmányunk időálló, újpillérei megszilárdításának szükségességét.

– Mindez, *Szent István* király államalapításának és humanisztikus hagyományainak korunkba, jelenünkbe is átívelő tanulsága és üzenete, testamantuma. Tudjuk, hogy mai létünk is az Ő heroikus munkásságában gyökerezik. Ezért hajt fejet emléke előtt, ma, nemzetünk és városunk – kegyesen emlékező és tisztelgő – lakossága.

Számunkra is megfogalmazta az *István* királyi életmű, közel ezer éves, – sokszor nagyon keserves – történelmi tanulságát *Vörösmarty Mihály*, a Szózat költője:

„Szabadságl itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhullanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt;

És annyi balszerencse közt,
Oly sok viészály után,
Mégfogyva bár, de törve nem
Él nemzet e hazán...”

*

Irodalom

- Györffy György*: *István király és műve*. Bp., 1977.
Bakay Kornél: *A magyar államalapítás*. Bp., 1985.
Ruffy Péter: *Magyar ereklyék, magyar jelképek*. Bp., 1988.
Kristó Gyula: *Saecula Hungariae*. Bp., 1985.
Berend T. Iván: *Szent István a magyar történet századaiban*. Bp., 1988.
Köpeczi Béla: *Szent István és kora*. Bp., 1988. (OSZK kiállítás.)

Megjegyzés

Az Alkotmánynap és Szent István király halálának 950. évfordulója alkalmából, Szarvason, 1988. augusztus 20-án – a Hazafias Népfront Városi Bizottsága, Szarvas Város Tanácsa és a Szakszervezetek Városi Bizottsága – EMLÉK-ÜLÉST rendezett, az Árpád Szálló dísztermében. A *Himnusz* elhangzása után, *Kántor Zsolt: István király-oltár* c. költeményét szavalta el. Az emlékünnepe megnyitóját dr. Szántosi Antal, városi tanácselnök mondta. Ezek után hangzott el dr. Tóth Lajos kandidátusnak, a Hazafias Népfront Városi Bizottsága elnökének a fentiekben közölt emlékbeszéde. Az alkalomhoz illő műsort a 3. sz. Ált. Iskola tanulói adták elő. Az emlékülés a *Szózat* zenéjével ért véget. Játszotta a Városi Kamarazenekar; vezényelt: *Pechan Zoltán*.

NOBIK ERZSÉBET

A Tessedik-templom újjászentelésének és 200 éves jubileumának ünnepére

Főtisztelendő Püspök úr! Tisztelt Vendégeink! Tisztelt ünnepi Közgyűlés!

Ezen a napon, amelyen hálát adunk templomunk megújításáért és újra átadjuk azt rendeltetésének, hálánk nemcsak 1981. Szentháromság ünnepe utáni 15. vasárnapjáig, a terménybetakarítási hálaadás ünnepéig nyúlik vissza, amikor is a toronynál már szinte romossá vált templom tatarozásához az adakozást megindítottuk, hanem visszanyúluk egészen 1788-ig, amikor is ezt a templomot 200 évvel ezelőtt őseink felépítették. Mind annál, amit én most mondhatnék, összehasonlíthatatlanul áldottabban szólhat a mai nap igéje *Dániel* könyvéből a 9. rész 18. verséből és a 146. zsoltárból:

„Nem a magunk igaz tetteiben, hanem a Te nagy irgalmadban bízva visszük eléd könyörgéseinket Urunk.” – „Dicsérjétek az Urat, dicsérd lelkem az Urat! Dicsérem az Urat, amíg élek, zsoltárt zengek Istenemnek, amíg csak leszek. Ne bízzatok az előkelőkben, egy emberben sem, mert nem tud megtartani. Ha elszállt a lelke, visszatér a földbe és azonnal semmivé válnak tervei... Boldog az, akinek Jákób Istene a segítsége és Istenében, az Úrban van a reménye... Az Úr őrzi a jövevényeket, támogatja az árvákat és az özvegyet, de a bűnösöket tévútra vezeti... dicsérjétek az Urat!”

Igen az Urat dicsérjük, Istenünknek adjunk hálát most a 200 év távlatából *Tessedik Sámuelért*, aki ebben a gyülekezetben 53 éven át szolgálhatott és megálmodta ezt a templomot; azokért a névtelenekért, akiknek a munkájával, adományaival álma templommá formálódhatott; mindazokért, akiket ennek a templomnak a megőrzésében Urunk felhasználhatott.

1786-ban, amikor ez a templom épülni kezdett 19. éve volt lelkésze *Tessedik* a szarvasi gyülekezetnek. Nem tudom, hogy ekkor már letapostatták-e a község bikáival faiskoláját, amit nemcsak maga, hanem az egész község kertjei számára létesített. Nem tudom ekkorra már hány csalódáson és intrikán volt túl, de abban biztos vagyok, hogy a templom tervezésében és építésében is az a vágy vezette, hogy minden alkotásnak a jövő számára is kell születnie! A jövőt kell építeni annak a jobbágygyermeknek a lelkében, aki a tudás által szélesebb látókörhöz, jut és ennek birtokában bátrabban mer újat kezdeni.

Ezért született *iskolája*, amit be kellett zárnia. Ezért születtek *könyvei*, amiket az utókor becsül. Rosszindulatú tekintetek lesték késő éjszakáig világos ablakait, de a határban ott vannak a kubikgödrök, amiket az elmúlt évek során ástak hatalmas gépek, hogy az Ő módszerével javítsák ki a szarvasi sziket. S a város utcái, melyek terve rendszerető lelkében született, ma sem engedik elté-

vedni a 20. század vándorát. S a 19 év minden küzdelmének, minden vereségének és megaláztatásának emlékével, 400 Ft-al a tarisznyájában, mégis elküldi gondnokát a Máramarosi havasokba, hogy a templomhoz olcsóbban vegye meg a faanyagot, mint ahogy azt a kereskedők adnák. Mégsem dobja a lovak közé a gyeplőt, hogy menjen a kocsi amerre akar, mert tudja, hogy ő, elvégzett munkájáért nem bírálói és ellenségei, hanem Istene előtt felel. S a pattanásig feszült idegzetű ember ma harmóniát, az otthon melegét érzi meg a 200 éves falak között, a zaklatott embernek Isten valóságos szeretetében való megnyugvásának lehetőségét.

200 év. De menjünk még korábbra, az azt megelőző évtizedekig, amelyekben 1722 a letelepedés éve. S a következő évben, nagyon valószínű, hogy a letelepedést követő néhány hónap múlva, 1723-ban már állt az első templom, vályogból és az itt talált török épületek maradványaiból. Itt jegyzem meg, hogy az első iskola a török fürdő épületében nyert elhelyezést.

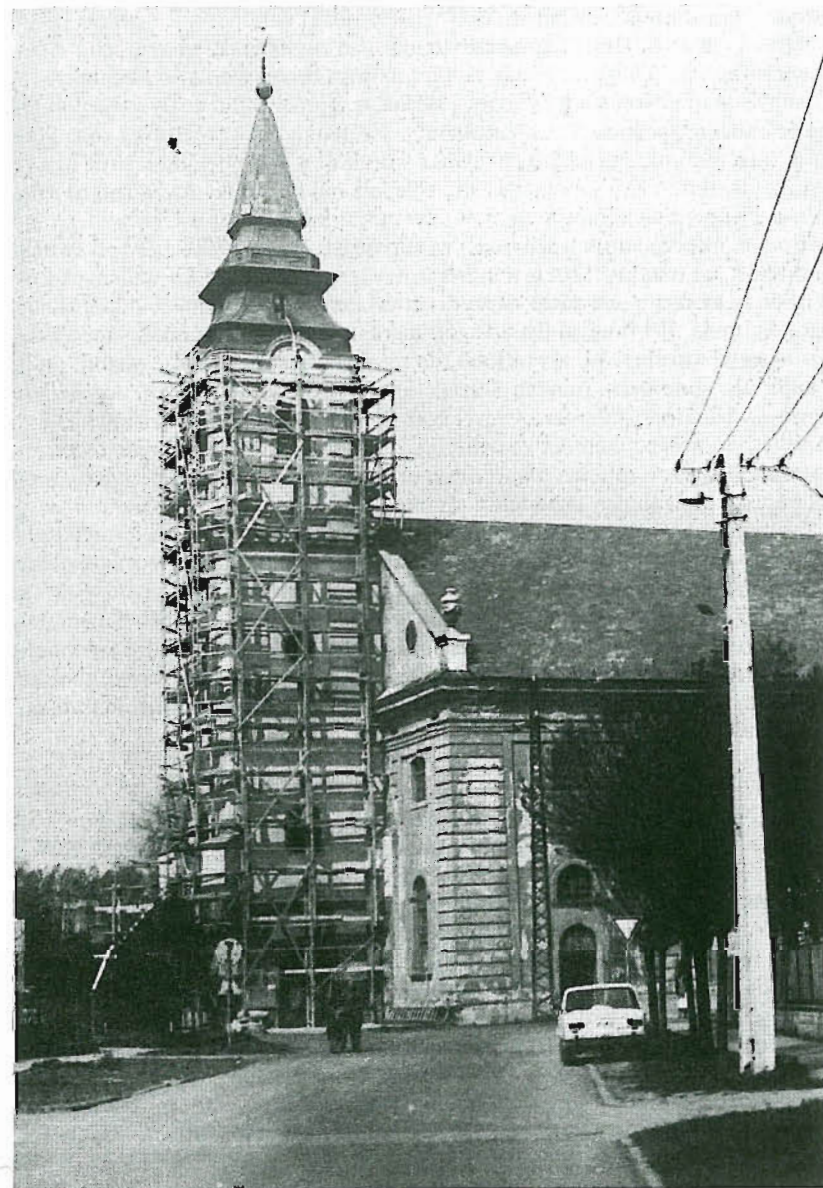
A kapkodva felépült templom mindössze 6 évig állt. 1729-ben már a szarvasiak kezében az engedély: a második templom építésére. 30 év múlva, 1759. április hó 24-én nagyszabású ünnepség keretében felszentelik a 3. templomot. Ez már valószínű téglából épült, de mégis oly módon, hogy néhány évtized múlva ez is roskadozik. Ekkor már állt a torony is, amelyet *Tessedik Sámuel* feljegyzései szerint 1746-ban építettek. Ez a torony az, amely jelenleg is templomunk tornya. De amikor 1786-ban a jelenlegi templom építéséhez hozzáfogtak, a tornyot is renoválták. Valószínű, meg is emelték és akkor került rá a barokk stílusban elkészített vörösréz toronysisak.

*

E rövid áttekintés után szeretnék visszatérni a most befejezett tatarozás történetének ismertetésére. A zsoltáros azt írja: „Boldog az, akinek Istenében, az Úrban van a reménysége.” Ezt bizonyítja ez a templom is. Akkor is, amikor *Tessedik Sámuel* 400 Ft-al fogott hozzá ahhoz a munkához, amely végül 27 000 Ft-os végösszeggel került megvalósításra; és most is, amikor 260 000 Ft-al fogtunk hozzá a 4 738 421 Ft-os végösszegű tatarozáshoz. Az egyik köszöntő levélben olvashatjuk: „...sokan azt mondták: belekezdett, de nem fogja tudni véghez vinni...” Hála legyen Urunknak, hogy most sem a kételkedőket igazolta, de igazolta a hitet és a reménységet.

Amikor a végösszeget halljuk, a jelenlegi árfolyamok mellett, úgy gondolhatja valaki, hogy nem is volt ez olyan nagy munka, ha ennyiből ki lehetett hozni. De miért lehetett ennyiből kihozni? Mert 1982-től a meglévő pénzt mindig befektettük anyagba. Sok vád ért bennünket azért is, hogy nagyon elhúzódik a tatarozás. Pedig a munkálatok itt sem tartottak tovább, mint bármely más hasonló nagyságú tatarozásnál.

Már 1982-ben megvettük a faanyagot rönkfában. Így sokkal olcsóbb volt, és másfél évig száradt mielőtt e tetőre került volna. Jó minőségű kisipari meszet vettünk, amit mi oltottunk be, és ami szintén több mint egy évi érés után került

Felújítás közben

felhasználásra. Magánkisiparosokkal végeztettük el a munkát. Ez szintén megtakarítást jelentett. Ezzel kapcsolatban egyetlen munkánál: a toronyajtó elkészítése és a hajó négy ajtajának javításánál van összehasonlítási alapunk.

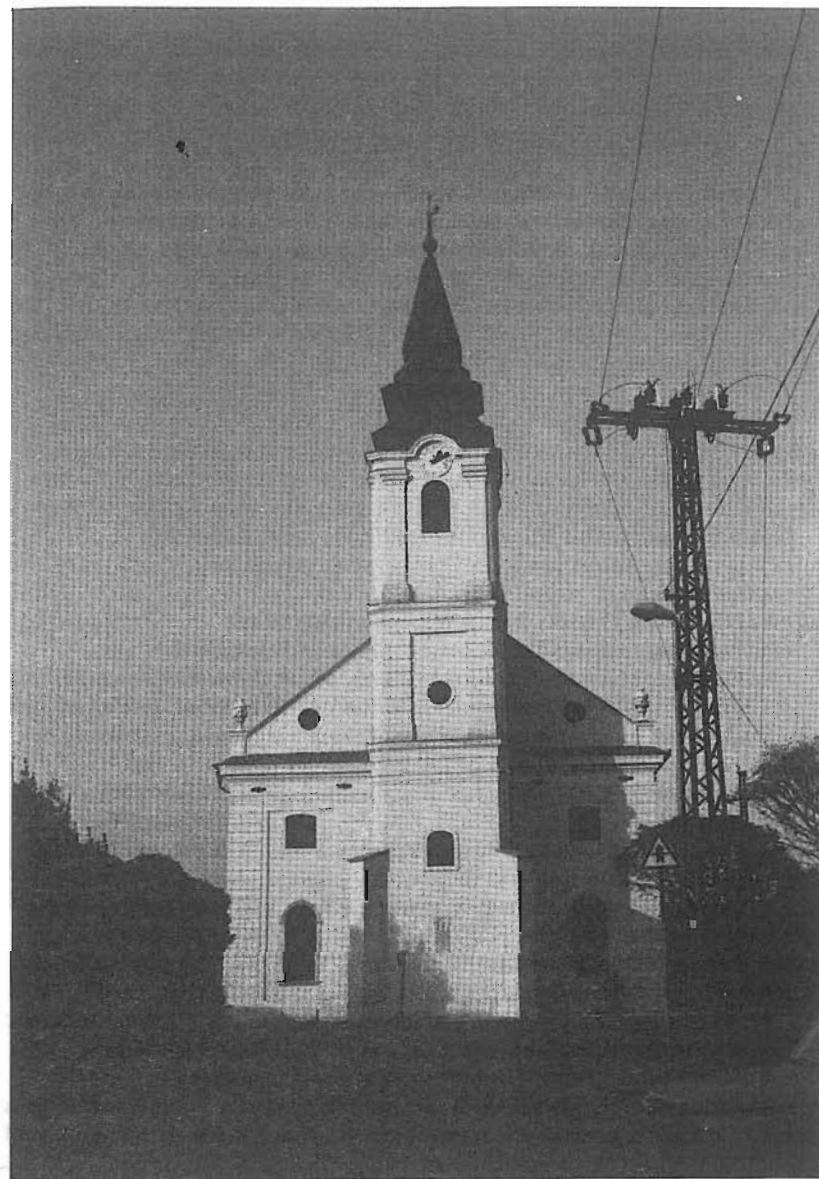
Nagy gondunk volt a tetőfedés megoldása. A zsindegy után a tetőre került kisméretű hódfarkú cserép rendkívül elavult; a legfiatalabb is 60–70 éves volt. Magától tört, pattant, s valahányszor vihar vonult át a város felett, a tetőt biztosan megbontotta. Jobb megoldás után kellett hát néznünk. Az *Országos Műemléki Felügyelőség* előírása alapján felvettük a kapcsolatot a *Csornai Cserépgyárral*, és megrendeltük a szükséges mennyiséget. Egy évi késés után elkezdtek a szállítást, de rendkívül rossz minőségben, és olyan szállítási körülmények között, hogy az áru $\frac{1}{3}$ -ad része összetörtén érkezett. Telefon, levél, reklamáció; ígéretek, majd újabb ugyanilyen vagon cserép. Vita. Ismét ígéretek s megérkezett az egy házszálmával ugyan jobb, de mégis használhatatlan 3. vagon, amit 3 napi huzavona után, minden fenyegetés ellenére visszaküldtünk. Az *Építési Anyagok Minőségét Ellenőrző Intézet* szakvéleménye alapján, az osztályba nem sorolható minőségű cserepet gyártó Cég, kénytelen volt az addig részére kifizetett összegeket – és minden fuvarköltséget – visszafizetni. Megfizették a cseréppel kapcsolatos minden társadalmi munkánkat is.

Ezek után semmilyen megoldási lehetőséget nem látva magunk előtt, elkezdtük vásárolni a javításhoz és pótláshoz szükséges hódfarkú cserepet. Amikor egy ácsmester, neves szakember, felhívta a figyelmünket, hogy ha nem akarjuk a tetőt néhány év múlva nagymértékben javítani, akkor ne cserepet, hanem palát tegyünk a tetőre, jó záró tulajdonsága és csekély súlya miatt. Újra átgondoltuk a tetőfedést. Így jutottunk el Nyergesújfalura, az *Eternitgyárba*, ahol az utolsó 42 000 db műemléki palát megkaptuk. Talán azóta sem gyártanak ilyet, mert festékanyaga importáru.

*

Amikor már kivitelezőket kellett felkutatni, minden keresésünk ellenére sem kaptunk helyi mestereket. Az előbb említett ácsmester sem vállalta a kivitelezést, szaktudása ellenére sem. (Van utólag egy érzésem: attól féltek, hogy nem fogjuk tudni őket kifizetni, hogy nem lesz pénzünk.) Így jutottunk el Domonyba – ácsmesterért, Galgahévízre kőművesért, Hévízgyörkre tetőfedőkért. Később viszont már a kőműves munkáknál, a lábazat berakásánál és a belső tatarozásnál, a belső állványozásnál és festésnél, valamint a bádogosmunkáknál helyi mesterek, illetve egy kondorosi mester is dolgozott.

Hosszan lehetne beszélni még az anyagbeszerzés és a munkálatok gondjairól, de arról az örömről is, amikor ötvenen-hatvanan serénykedtek a templom padlásán a tetőcserénél, vagy a lekerült anyagok eltakarításánál. Amikor tele volt a templom a takarítást végzőkkel, vagy amikor sok alkalommal, sok-sok testvér sürgőldött az ablakok festésénél, nem törődve azzal, hogy van-e mérgező hatása a Xiladekornak vagy nincs. Megható visszagondolni az adakozókra. Például arra, a ma súlyos betegen fekvő idős házaspárra, akik azon a napon, ami-

A megújult Tessedik-templom (Fotó: Misik Lajos)

kor a tető bontásával a munka megkezdődött: 10 000 Ft-ot küldtek. Vagy azokra a kis nyugdíjasokra, akik 100–200 forintként adtak össze sok ezer forintot. És visszagondolunk azokra is, akiknek munkája és adománya itt van megszőpült templomunkban, de már nem ünnepelehetnek velünk, mert nincsenek már közöttünk e földi létezésben.

Név szerint most senkit nem emelünk ki, mert azt csak Isten tudja lemérni, hogy ki hozott nagyobb áldozatot. Az Úr Isten áldja meg mindzokat, akik dolgoztak, akik áldoztak, akik terveztek, akik valamit is elősegítettek. Az Úr Isten áldja meg azokat, akik imádkoztak ezért a templomért, s a rajta, körülötte dolgozókért. Mindenkinek hálás köszönetet mondok, aki csak a legkisebb mértékben is, de tett valamit templomunkért. Hála és dicsőség Istenünknek, aki az áldozatokon, a legkülönbözőbb segítségeken keresztül lehetővé tette, hogy mi itt most ünnepelehetünk.

*

S most még hadd fejezzem ki köszönetünket azok felé, akik nem gyülekezetünk tagjai, de segítettek e templom megújulását. Hálás szeretettel emlékezőnk néhai *dr. Káldy Zoltán* püspök úrra. Köszönetet mondunk *dr. Karner Károly* főtitkár úrnak, aki a külföldi segélyeket intézte

Pintér János esperes úrnak, egyházmegyénk esperesének

A *Lutheránus Világszövetségnek*

Az NSZK-beli Gusztáv Adolf Werk munkatársainak

Fekete János országgyűlési képviselő úrnak és Feleségének

Az Országos Műemléki Felügyelőség igazgatójának *Meldele Ferencnek, dr.*

Román András osztályvezetőnek és *Bugár Mészáros Károly* főfelügyelőnek

A Clevelandi magyar evangélikus gyülekezet tagjainak és lelkészeinek:

Brachna Gábor és *Markovics Pál* lelkészeknek

A Stuttgarti magyar evangélikus gyülekezetnek és lelkészeinek, *Gémes Istvánnak*

A bécsi magyar evangélikus gyülekezetnek és lelkészeinek, *Szépfalusi Istvánnak*

A kanadai református magyar gyülekezetnek, lelkészeinek és egy ott élő Szarvasról elszármazott Családnak

A Pénzügyminisztériumnak

A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának

Az Állami Egyházügyi Hivatal volt megyei titkáranak, *Gregor Györgynek* és jelenlegi titkáranak, *Lénárt Imre* egyházügyi titkár úrnak

A Városi Tanácsnak – *Klimaj Mihály* műszaki ellenőrnek

A Békéscsabai Evangélikus Gyülekezet esperesének és lelkészeinek, és a Békéscsabai Evangélikus Gyülekezetnek, akik állványok kölcsönzésével segítettek

A volt Tánács Termelőszövetkezetnek és a Városi Tanács Költségvetési Üzemének, akik fuvarokkal segítettek

Az ótemplom újjászentelési ünnepségén (1988. VI. 5.) *Nobik Erzsébet*, – a szarvasi Ótemplomi Evangélikus Egyházközség vezető lelkésze – ünnepi beszédét mondja

Mellette *dr. Harmati Béla*, a Déli Evangélikus Egyházkerület püspöke és *Pintér János*, a Nyugat-Békési Ev. Egyházkerület esperese; a másik oldalon *Klimaj Mihály*, az ótemplomi egyházközség felügyelője (Fotó: *Misik Lajos*)

Az ÖKI–HAKI–ÁFÉSZ és a Vas- és Fémipari Szövetkezet vezetőségének anyagi segítségükért

Schlosszer Attiláné és Férje esztergomi mérnök házaspárnak, akik a BAUREX falszáritó vegyszer és salétromosodást akadályozó festékhez segítettek hozzá

A templomnál dolgozott mestereknek: *Mikus Mihály* ács, *Csányi László* kőműves, *Szvák János* kőműves, *Pljesovszky Ferenc* asztalos, *Bakos Tibor* és társai tetőfedők, *Szabó Imre* állványozó, *Laurik János* festő, *Szuhaj András* bádogos, *Farkas Mihály* üvegező, *Varga László* fafaragó népművész, valamint *Sonkoly János* és *Fakó Éva* restaurátorok.

Kepenyes Györgynek gyülekezetünk gondnokának

Közvetlen munkatársaimnak – a Presbitériumnak, ismételten azoknak az egyháztagnak, akik anyagiakban és tanácsaikkal segítettek, továbbá mindazoknak, akik más városokban, községekben, vagy külföldön élve nem feledkeztek meg szülővárosukról, templomukról

A kegyelmes Isten szeretete áldjon és védjen bennünket, mindnyájunkat.

Megjegyzés

A *Tessedik Sámuel* által 1788-ban épített szarvasi evangélikus templom (ma Ótemplom, kiemelt műemlék) statikai állapota még ma is szilárd. Külső és belső általános tatarozása azonban már elkerülhetetlen volt. A szarvasi *Ótemplomi Evangélikus Egyház Presbitériuma – Nobik Erzsébet* vezető lelkész új irányításával – tiszteletre méltó vállalkozásának eredményességét dicséri, hogy évekig tartó szívós, szervező munkával és korszerű kivitelezéssel új arculatot adtak hazánk műemléki értékeit gyarapító eme jeles épületnek.

A templom „tatarozás utáni felszentelése” 1988. június 5-én, ünnepi istentisztelet keretében történt. „A felszentelés és az igehirdetés szolgálatát *dr. Harmati Béla*, a *Déli Evangélikus Egyházkerület* püspöke” végezte, a közel háromezer hívő, a tiszántúli papság és a város hivatalos személyiségeinek jelenlétében.

Délután jubileumi hangversenyt rendeztek: *Melis György* Kossuth-díjas operaénekes és *Zászkaliczky Tamás* orgonaművész részvételével. Ez alkalommal a „hálaünnepi előadást” *dr. Harmati Béla* püspök tartotta. – A DATE Mg. Főiskolai Karán: *Bajcsy-Zsilinszky Endre* életéről kiállítást rendezett az *Országos Bajcsy-Zsilinszky Emlékbizottság*. *Dr. Vigh Károly* történész, elnök emlékezett meg – a Szarvason született és a Tessedik templomában megkeresztelt – *Bajcsy-Zsilinszky Endréről*. (Vö. Meghívó és program.)

DR. SZÁNTOSI ANTAL

Két kongresszus közötti munkáról

A VIII. szlovák kongresszusra, a szarvasi küldöttválasztó közgyűlésen

Ez év végén tartják a nemzetiségi szövetségek soron következő kongresszusait, többek között a *Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége* is. Ez indokolja, hogy áttekintsük a két kongresszus közötti időszak (1984–1988) eredményeit, s a felszínre kerülő problémákat.

Az *MSZMP Politikai Bizottsága* 1988. június 14-i ülésén foglalkozott a nemzetiségi szövetségek helyzetével. Határozatot hozott a további feladatokra vonatkozóan. Ebben kimondja, hogy „a párt nemzetiségi politikájának jelentős eredménye, hogy hazánkban érvényesül a nemzetiségek egyenjogúsága. A nemzetiségi és a magyar lakosság viszonya zavartalan, a nemzetiségi lakosság ápolhatja kapcsolatait anyanemzetével. A nemzetiségi lakosság közérzete jó, és elkötelezetten vesz részt a szocialista társadalomépítés feladatainak megoldásában”.

Városunkban sincs ez másképp, mint az ország egyéb részein. Szarvason a szlovák nemzetiségű és a magyar lakosság problémamentesen él együtt; nincsenek közöttük feszültségek. Széles körű, mély emberi, családi, szakmai, munkahelyi kapcsolatok alakultak ki a szlovák és a magyar ajkúak között. A nemzetiség tagjai egyenrangú állampolgárként élnek és dolgoznak; részesednek a munkahely és a város javaiból.

Ezen optimális helyzet megszilárdítása érdekében azonban szükség van a folyamatos odafigyelésre, a nemzetiségi léttel járó gondok állandó elemzésére, a teendők és a feladatok újragondolására.

Mindezt a nemzetiségi kérdés megnövekedett jelentősége indokolja. Tudjuk, hogy a nemzetiségi léttel kapcsolatos állami, tanácsi, társadalmi feladatoknak kiemelt szerepük van munkánkban. Az elvárásoknak igyekeztünk eddig is megfelelni. A jövőben még inkább szeretnénk, ha elégedettek lennének helyzetükkel az itt élő szlovákok; reálisan értékelnék a velük kapcsolatos intézkedéseinket. A jó viszony alapfeltétele minden kapcsolatban, hogy ISMERJÉK EGYMÁST a felek. Az egymásról való tudás minősége és mennyisége a diaszpóra esetében is meghatározó.

Tudnunk kell a nemzeti kisebbség szokásairól, kulturális hagyományairól – az észjárás, a gondolkodás sajátos tényezőiről – hiszen ezek azok a kapcsolódási pontok, amelyeken keresztül „lélegzik” az együttműködés. Szarvason jó othonérzet a jellemző a szlovák nemzetiségű lakosság tudatára. 1722 óta él itt szlovák ajkú lakosság. Ez a több mint 260 év, történelmi léptékkel mérve is nagy idő. Ezen időszak alatt nemcsak a szikes, mocsaras föld vált termővé, hanem a magyar és a szlovák nemzetiségi viszony is. Szinte beleivódott az itteni

tájba és emberbe a szlovák kultúra, gazdagította a magyar kultúrát, kölcsönösen új elemekkel színesítette magát az ÉLETMÓDOT is. *Az együttlét abszolút természetessé vált, s talán ez az oka annak, hogy a mindennapok során eszünkbe sem jut különbséget tenni szlovák nemzetiségű és magyar nyelvű emberek között.*

Ez alapvetően jó és felemelő, de tényként kell megállapítanunk, hogy objektív tényezők hatására tovább gyengült a szlovákság nemzetiségi tudata, és szinte megállíthatatlanná vált a nyelvi váltás folyamata. Az élő sokszínűség (amely élményt nyújtott az ide látogatóknak) má már csak mutatóban maradt meg a piacok, a vásárok és más demonstratív események alkalmával. A gyorsuló ütemű asszimiláció miatt szegényebbek lettünk; megnehezült a nemzetiségi sajátosságok megőrzésének esélye és lehetősége. *A Szarvason élőknek ma már csak 20–30%-a beszél valamilyen szinten a szlovák tájnyelvet. Ez kevés; mégsem kell meghúzni a vészharangot. A lehetőség megvan a nemzetiségi nyelv átörökítésére, és az azonosság-tudatot meghatározó műveltség fejlesztésére. Ebben sokat tehet az oktatás.*

*

Jelenleg 2 szlovák nyelvet oktató óvodai csoporttal rendelkezünk Szarvason: az Óvónőképző Intézet és a Szlovák Tanítási Nyelvű Általános Iskola keretén belül.

A Szlovák Tanítási Nyelvű Általános Iskola tanulólétszáma meghaladja a 180 főt (ebből 23 óvodás); a beiskolázás évek óta hasonló szinten mozog.

Az idejáró gyermekek beiskolázásának motivációi: a nyelvi kötetés (a tanulók 42%-ának szülei is itt végeztek), a tanulók hátrányos helyzetét oldja a diákotthoni elhelyezési lehetőség, és végül a magyar anyanyelvűek felismerése, hogy egy másik nyelv elsajátítására is van lehetőség.

Az iskolában folyó nyelvoktatás jó színvonalú, a szlovák iskolák közötti olvasó és nyelvi versenyeken a szarvasiak előkelő helyeken szerepelnek. A tanulók döntő többsége továbbtanul, közülük évenként 1–3 fő jelentkezik szlovák gimnáziumba. A szakos ellátottság szlovák nyelvből 100%-os; a nyelvet értő, szerető pedagógusok oktatják.

A nemzetiségi tudat kialakításában nagy szerepe van a pedagógusoknak. A nyelvi és szakmai továbbképzésre nagy gondot fordítanak. Intenzív nyelvtanfolyamokon (Csehszlovákiában és Magyarországon), továbbképzéseken fejlesztik nyelvi, módszertani kultúrájukat. Az iskolák eszközellátottsága jó, a tankönyvek, munkafüzetek időben rendelkezésre állnak. Audiovizuális és megfelelő szemléltető eszközökkel rendelkeznek. Ezek beszerzéséhez nagyfokú önálló kezdeményezés – és megfelelő külföldi partnerkapcsolatok szükségesek. Hátrányos – s ez országosan is elmondható –, hogy a nemzetiségi oktatási ügy mindig bizonyos lépéssel követi a magyar közoktatásügy tartalmi, szerkezeti intézkedéseit, reformját. A tárgyi feltételek viszont mindenben megfelelőek.

A Szlovák Tanítási Nyelvű Általános Iskola épületeinek leromlott állaga közismert. Az új kollégium építése szerencsére megkezdődhetett. Várható befejezése 1990. augusztus 30-a. Ezt a munkát minden erővel segíteni kell.

A szarvasi küldöttgyűlés elnöksége: Sznyida Andrásné, Litavszki Mária, Vaskor Pál, dr. Tóth Lajos, dr. Szántosi Antal, Folytán János, Bocskai Mihályné, Kondacs Pál

Kiemelendő, hogy a Szlovák Tanítási Nyelvű Általános Iskola, a tanórai nyelvoktatáson kívül, regionális feladatokat is ellát. Igen jelentős szlovák hagyományörző, fejlesztő és koordinatív tevékenységet végez.

A nemzetiségi tudat erősítésében döntő szerepe van a közművelődésnek, a kultúrának, a nemzetiségi hagyományok ápolásának. Az iskola tanulói rendszeresen szerepelnek Szarvason és a környező települések rendezvényein, politikai ünnepeken, tanyanapokon. A műsorok többször kétnyelvűek.

A szlovák iskola diákjai is táncolnak a Tessedik-együttes utánpótlás csoportjában. Az énekkar szlovák népdalok és kórusművek előadásával készül a rendezvényekre; a bábosok is szlovák nyelvű műsorokat adnak. A citerások, tánccsoportok, bábosok országos elismerésben részesültek.

A fentiek kívül, térségünkben, több öntevékeny művészeti csoport vállalta a szlovák nemzetiségi hagyományok ápolását. Bár művészi színvonaluk különböző, az idős korosztály számára közösségi tevékenység, élmény. A közösségi élet fontos szinterei a próbák és a fellépések. A Tessedik-néptáncegyüttes nem nemzetiségi együttesként szerepel, de műsorában rendszeresen bemutat szlovák táncokat is. Arany (III. fokozatú) minősítéssel és nívódíjjal rendelkeznek.

A szarvasi népdalkör és citerazenekar országos arany minősítést, nívódíjat és „Kiváló Együttes” címet kapott. A hagyományok átmentésére jelentős a két együttes közös tevékenysége, amikor is a fiatalok az idősekkel együtt mutatják be a szarvasi szokásokat. Ilyen jellegű produkciójukat nemzetközi fesztiválra delegálta az MSZDSZ.

Az elért sikerek ellenére a helyi rendezvények látogatottsága nem kielégítő, sőt egyre gyéribb, hiszen a nyelvet nem értőknek nem nyújtanak maradandó élményt a produkciók.

Az eredmények ellenére változatlanul gond a próbaterem hiánya, nehéz az együttesek fenntartása. Sok pénzt igényelnek a fesztiválok, utazások stb.

Nagyon pozitív és elremutató dolognak tartom, hogy erősödik a szlovák népi kultúra korábban elhanyagolt, lebecsült elemeinek újralfedezése, értékeinek megbecsülése, átmentése. Ezt segíteni kell. A hagyományok megőrzését az *írásbeli dokumentumok* segítségével tehetjük maradandóvá. Ezért szükség lenne a népdalkincs, a szokások szervezett összegyűjtésére.

A hagyományok ápolásának új vonása, hogy a családi ünnepek-szertartások megrendezése az *egyházi közösségekben szlovák nyelven* is folyik.

A közművelődés fontos színterei a *könyvtárak*. Az iskolák jelentős szlovák nyelvű könyvállománnyal rendelkeznek. (Szlovák iskola: 1464; Csabacsűd: 1340). Az olvasottság, a könyvhasználat megfelelő. A szarvasi könyvtárban 1458 szlovák kötet található. A szépirodalmi könyvek olvasása nehéz, mivel az irodalmi nyelvet kevesen értik.

A könyvtár új kezdeményezése a szlovák irodalmi est vagy délután, amelynek a nyelvet értők körében igen nagy sikere van. A tanyasi emberek életének kulturáltabbá tételében vállalnak szerepet a *tanyai klubok*. Területünkön Siratóban, a bezinai agrárkörben, Ezüstszőlőben és Középhalmon igen jól működve: sportnapokat, HNF-tanyanapokat, előadásokat, író-olvasó találkozókat stb. szerveznek. A rendezvények egy része szlovák nyelvű. Mindez jól szolgálja az ottani lakosság nyelvi-nemzetiségi tudatának erősítését.

Igény jelentkezik más körzetekben is klubok szervezésére, de a tanyák szétzórtsága, s a fenntartó hiánya miatt, az újabb szervezések akadoznak. A klubokat többnyire a mezőgazdasági termelészövetkezetek tartják fenn (szakmai tanáccsal, aktív szervezéssel, olykor anyagiakkal). A Művelődési Központ dolgozói is segítik.

A szlovák település használati tárgyait, eszközeit jól reprezentálják a kiállítások. (Pl. a *Tessedik Múzeum Domány Gyűjteménye* és a *Szlovák Tájház*. A Szlovák Tájházat a SZIRÉN Ipari Ruházati Szövetkezet tartja fenn.)

A nemzetiségi tudat ápolásában fontos szerepük van a személyes kapcsolatoknak. Más szlováklakta települések: Örménykút, Kardos, Csabacsűd, Tardosbánya, Pásztó, Pilisszántó, Békéscsaba klubjaival rendszeresen találkozássok. Ezek a nyelvi kommunikáció szempontjából nagyon jelentősek. A nemzetközi kapcsolatok közül kiemelkedik a TESLA-gyárral (csereüdülés), Popráddal fenntartott kapcsolat, a romániai Nagylak szlovák együttesével kötött barátság, s a gazdasági egységek partnerkapcsolatai. A nemzetiségi politika megvalósításában fontos partnere az MSZDSZ-nek az *Országos Béketanács* és a *Hazafias Népfront*.

Területünkről 3 fő tagja az MSZDSZ-nek, 1 fő a KÓTA nemzetiségi albizottságnak, 8 fő az MSZMP Városi Bizottságának. Többen tevékenykednek a HNF különböző bizottságaiban, a Szakszervezetek Városi Bizottságban, az Úttörőelnökségben.

A város többször ad helyet országos és megyei rendezvények lebonyolítására:

Az előadó:
Dr. Szántosi Antal tanácselnök

Az egyik felszólaló:
Mátrai Mária

pl. országos szlovák néprajzi tábor, szlovák nyelvű iskolák országos versenyei, megyei nemzetiségi találkozók stb.

Nagy sikert aratott *Ruzickay György* (Munkácsy-díjas, Kiváló és Érdemes Művész, Szarvas város díszpolgárának, a Magyar Népköztársaság Zászlórendjével kitüntetett) festőművész alkotásainak bemutatása Pozsonyban, 1986 novemberében. *Michael Trembac* 1987-ben állított ki a *Tessedik Múzeumban* mint poprádi vendégművész. A *Szarvas és Vidéke* hetilapban szeretnénk ezentúl még többet foglalkozni a szlovák lakosság gondjaival, problémáival.

Megyei lapunk a *Népújság*, a *Ludové noviny* és a *Nasa Obrazovka* c. tv-adás folyamatosan tájékoztat a városi nemzetiségi rendezvényekről. Májusban a „Béke és Barátság” jegyében megrendezett megyei nemzetiségi klubtalálkozóról is ösztönzően és elismerően tudósított.

A Város Párt V. B. és a Hazafias Népfront Városi Bizottsága ez év júliusában foglalkozott a szlovák nyelvű lakosság helyzetével. A tények ismeretében meghatározták a jövőbeni feladatokat is.

A résztvevők

Mindenképpen tudatosítani kell, hogy a nemzetiségiek léte és boldogulása, nemzeti sajátosságai megőrzésének támogatása, társadalmunk demokratizmusának, politikai érettségének is fokmérője. Sajátos feladatokat ró a többségi magyar nemzethez tartozókra is. Ennek szellemében kell megújítani nemzetiségpolitikai gyakorlatunkat. Ösztönöznünk kell a nemzetiségi kultúra elsajátítását, a nehezebb gazdasági körülmények között is támogatnunk kell az oktatást, a közművelődés nemzetiségi vonatkozású fejlesztését. Előbbre kell lépni a szlovák nyelvű kiadványok terjesztésével; nagyobb olvasópropagandát kell kialakítani.

Az MSZMP Politikai Bizottsága a fent említett időpontban a következőképpen fogalmazott: „A nemzetiségi politika megvalósításáért felelős párt, állami és társadalmi szervek, valamint a nemzetiségi szövetségek erőfeszítése ellenére nem sikerült előrehaladást elérni a nemzetiségi lakosság azonosságtudatának megőrzésében, anyanyelvhasználatában, sajátos kultúrájának fejlődésében. Ebben az objektív történelmi, társadalmi és etnikai folyamatokon kívül szerepet játszik az is, hogy nemzetiségpolitikánk helyes elveit a gyakorlatban csak részben sikerült érvényre juttatni.”

Látjuk tehát, hogy a jó eredmények mellett – mint ahogy már erre utaltam – hiányosságok is léteznek. Sok a nyelvvelhagyás; a fiatal nemzedékek városunkban sem mindig igyekeznek a szlovák tanítási nyelvű intézmények felé; gond a beiskolázás.

Sok helyen nincs az anyaországhoz sem lelki, sem anyagi kötődés. Ezért a nemzetiségi tudat fennmaradását, erősítését, erkölcsi és – lehetőségeink szerint – anyagi eszközökkel is segíteni fogjuk. A magyar és szlovák ajkú állam-

polgárok továbbra is békében, barátságban akarnak itt együtt élni. Ennek érdekében – az itt jelenlévőktől is – kérem megvalósításához a segítséget. Reméljük – a küldöttek ezen álláspontunkat – tovább viszik a kongresszusra.

*

Megjegyzés

A Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségének Országos Választmánya és a Hazafiás Népfront Városi Bizottsága – Szarvason –, 1988. október 10-én tartotta a szlovákok VIII. kongresszusát előkészítő küldöttválasztó közgyűlését. A HNF város elnöke: *dr. Tóth Lajos* nyitotta meg a tanácskozást. Az itt közölt ünnepi beszámolóban – a két kongresszus közötti munkát – *dr. Szántosi Antal* városi tanácselnök foglalta össze. Az élénk – gyakran szlovák nyelvre váltott – vitát a Szlovák Tanítási Nyelvű Ált. Iskola műsora tette hangulatossá. Többek között javaslat hangzott el arra is, hogy a szarvasi szlovák iskola vegye fel *Dr. Melich János* – szarvasi származású professzor – nevét.

A küldöttek megválasztására *Vaskor Pál*, a HNF városi titkára tett javaslatot. A közgyűlés egyhangú állásfoglalással a következőket fogadta el küldötteknek: *Brachna Mihály, Csicsely Mihály, Mátrainé Gorján Mária, Nobik Erzsébet, Mótyan Tibor, Roszik György, Vaskor Pál*. Ugyanakkor az országos választmány eddigi tagjainak – *Folytán János* és *Kosztai Pál* – megerősítését javasolta. – A küldöttgyűlést, a MSZDSZ Országos Választmánya nevében: *Kondacs Pál* (főszerkesztő), szlovák nyelvű beszédben köszöntötte. – A közgyűlésen résztvettek továbbá: *Bocskai Mihályné*, a HNF Megyei Bizottságának elnökhelyettese, *Litavszki Mária*, az MSZMP Városi Bizottságának képviselőjében és *Sznyida Andrásné* az Úttörőszövetség szarvasi elnöke.

A halfogyasztás, az érrelmeszesedés és az infarktus kapcsolatáról

A halfogyasztás jelentőségéről

Napjaink egyik legfélelmetesebb egészségügyi problémája a szívinfarktus, illetve a szív- és érrendszeri megbetegedések együttese. 1985-ben ezek a megbetegedések – amelyek ma már nem csak középkorú és idősebb személyeket érintenek – okozták az összes magyarországi elhalálozás több, mint 50%-át (Bíró, 1987). Más országokban, elsősorban Finnországban, az USA-ban és egyes nyugat-európai országokban, a halálozási statisztikák hasonló képet mutatnak, habár az utóbbi két évtizedre vonatkozóan, egyes fejlett tőkés országokban a helyzet javuló tendenciát mutat.

A szívinfarktus kialakulásában számos tényező játszik szerepet. A hajlamosító tényezők – az úgynevezett rizikófaktorok – többsége, mozgásszegény életmódunkban, táplálkozási szokásainkban rejlik, de ilyen hajlamosító tényező a dohányzás és a stressz is. A szívinfarktus rizikótényezőinek némelyike, pl. a magas vérnyomás (hipertónia), az elhízás, a cukorbetegség családon belül öröklődik. Ilyen esetben a rizikót általában csak mérsékelni lehet. Az orvostudomány jelenlegi állása szerint a hajlamosító tényezők egyikének vagy másikának a kiküszöbölése még nem garancia arra, hogy az infarktust elkerüljük. Az orvosi kutatások eredményei viszont azt is egyértelműen mutatják, hogy a legfontosabb rizikófaktorok – pl. magas vér-koleszterin szint, magas vérnyomás, dohányzás stb. – egyidejű mérséklése vagy kiküszöbölése, hatványozottan csökkenti az infarktus veszélyét.

Az orvostudomány és a biokémia eredményei azt mutatják, hogy az infarktus rizikótényezői között legfontosabbnak tekinthető vér-koleszterin szint, lényegesen csökkenthető halhús, illetve halolaj fogyasztásával. Az első ilyen tapasztalatok már több, mint 30 éve ismeretesek, a halfogyasztás jelentőségét mégis csak a grönlandi és dániai eszkimók vérmintáinak és táplálkozási szokásainak tanulmányozásakor ismerték fel (Bang és munkatársai 1971). Később Japán halászokon és farmereken (Hirai és munkatársai 1984), valamint holland férfiakon (Kromhout, 1985) végzett vizsgálatok hasonló eredményeket hoztak. Megállapítható volt, hogy sok tengeri hal, vagy más tengeri állat húsnak fogyasztásakor elenyészően kicsi a trombózis és a szívinfarktus előfordulásának gyakorisága, a kevés halat fogyasztó népességcsoporthoz viszonyítva. (Magyarországon a halfogyasztás az európai országok között a legalacsonyabb: 2,5–3 kg fejenként évente, ugyanakkor kb. 30 ezer ember kap szívinfarktust és közülük kb. 15 ezren halnak meg ugyanabban az évben.) A kutatók ezt az eltérést már kezdetben a halakban lévő többszörösen telítetlen zsírsavak vérzsír-szint csökkentő (hypolipidemiás) hatásának tulajdonították. A hatást olyan

kísérletekben lehetett igazolni, amelyekben beteg vagy egészséges személyek rendszeresen nagyobb mennyiségű halhúst vagy halolajat fogyasztottak. Ilyen kísérletekről számolnak be például Nelson (1972), Godonight és munkatársai (1981). A halhús és a halolajok egyéb kedvező hatásáról is olvashatunk (pl. Carroll 1986), kedvezőtlen hatások (vérzékenységi, D-hypervitaminózis) viszont csak kizárólagos halfogyasztás (Sinclair 1982), vagy nagyobb mennyiségű halolaj rendszeres fogyasztása (Lorenz és munkatársai 1983) esetén fordultak elő.

A biokémia fejlődése lehetővé tette, hogy a halakban megtalálható zsírsavak és az infarktus veszélyének csökkentése közötti összefüggések részletes vizsgálata is megkezdődjék. Így a 80-as évek elejétől kezdve, számos klinika és kutatóintézet vizsgálja ezeket az összefüggéseket. Hazai kutatóhelyeink közül a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen, az Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézetben, a Fővárosi Tétényi úti Kórházban és a Fővárosi László Kórházban végeznek kiemelkedő jelentőségű kutatásokat, de számos más intézmény is foglalkozik ehhez kapcsolódó kutatással.

A halak zsírsav anyagcseréjével kapcsolatos hazai kutatások az MTA Biológiai Kutató Intézetében, Tihanyban kezdődtek a 60-as évek elején, majd később az MTA Szegedi Biológiai Központjában és a szarvasi Haltenyésztési Kutató Intézetben folytatódtak. Ez utóbbi két intézmény 1974-ben kezdett kutatási együttműködést. Ennek keretében vált ismertté, hogy a tenyésztett hazai halfajok között a busafélék kiemelkedően magas arányban tartalmazzák azokat a zsírsavakat, amelyek a szívinfarktus veszélyének csökkentésében alapvető szerepet játszanak. A felismerés kapcsán, és az újabb külföldi eredményekre alapozva, a Haltenyésztési Kutató Intézet, az MTA Szegedi Biológiai Központja és a Kiskunfélegyházi Városi Kórház 1987. július 8-án együttműködési szerződésben rögzítették a halfogyasztás és a kardiovaszkuláris betegségek közötti további összefüggések feltárására vonatkozó kutatási programjukat. Ezen program keretében kezdődött meg a hazai halfauna telítetlen zsírsav tartalmának részletes felmérése. A program keretében indult meg a busafélék húsból készített ételek étrendi hatásának sokrétű vizsgálata, és megkezdődtek a halászat-biológiai, élelmiszer-kémiai, élelmiszer-technológiai kutatások is.

A zsírok és zsírsavak tulajdonságairól

Az élő szervezetekben található zsírok és zsírnemű anyagok általában, a mindennapi gyakorlatban felhasznált zsíradékok (pl. disznózsír, étolaj, margarin, vaj stb.) tulajdonságaihoz hasonlítható sajátosságokkal rendelkeznek. A zsírnemű anyagok vízben kevésbé oldódó vegyületek, de jól oldódnak például benzinben, éterben és más hasonló anyagokban. Ez a sajátosságuk abból ered, hogy molekuláik döntően szénatomokat és hidrogén atomokat tartalmaznak. (Ebből fakadóan, a zsírok magas energiatartalmú vegyületek.) A zsírnemű anyagok, más néven lipidek, mennyiségileg legszámottevőbb részét a zsírsavaknak glicerinnel alkotott vegyületei (a trigliceridek) teszik ki. Ezek a vegyületek

képezik szervezetünk energiataralékait, de közvetlen energiaforrásként is alapvetők.

Azokat a lipideket, amelyekben glicerinen és zsírsavakon kívül még foszfor-sav is található, foszfolipideknek nevezzük. A foszfolipidek a sejtek határhártyáinak, a membránoknak a felépítésében játszanak alapvető szerepet. Szervezetünk zsírnemű anyagai közül, kiemelkedő szerepe van még a koleszterinnek. A koleszterin építőelemként szintén megtalálható az összes sejtben, de más szempontból is fontos vegyület. A koleszterin számos hormon kiindulási anyaga (belőle képződnek az ún. szteroid hormonok), ezenkívül a májban képződő epe-savak is a koleszterin származékai. A koleszterinnek, a fenti létfontosságú szerepek mellett viszont alapvetően hátrányos szerepe is van nevezetesen: az érlelmeszesedés folyamán az erek szűkülése a koleszterin lerakódás következménye.

A fenti zsírnemű anyagokon kívül természetesen más anyagok is előfordulnak a szervezetben (és mindegyiknek megvan a maga sajátos funkciója), de a szívinfarktushoz vezető kóreltani folyamatok lassításában, megakadályozásában, a jelenlegi ismeretek szerint, bizonyos telítetlen zsírsavak játszanak döntő szerepet. Szükséges tehát, hogy ezeket bővebben megismerjük.

Az élő szervezetekben előforduló zsírsavak vázát láncszerűen egymáshoz kapcsolódó szénatomok építik fel, a szénatomokhoz pedig hidrogénatomok kapcsolódnak. A lánc egyik végén helyezkedik el a zsírsavak jellegzetes része, a karboxil csoport. A láncban, amely legtöbbször egyenes, a szénatomok száma 12 és 22 között van és általában páros szám.

A zsírsavakban a szénatomok egy és két vegyértékkel kapcsolódnak egymáshoz. Ennek alapján telített és telítetlen zsírsavakat különböztetünk meg. A telítetlen zsírsavakban, megfelelő sorrendben, néhány szénatom pár két-két vegyértékkel (úgynevezett kettőskötéssel) kapcsolódik egymáshoz. (A kettőskötések a zsírsavlánc elszakítása nélkül két hidrogént képesek megkötni, vagyis hidrogénre telítetlenek.)

A zsírsavak telítettsége vagy telítetlensége alapvető fontosságú az élő szervezet működése szempontjából. A telített zsírsavakat (pl. palmitinsav) és a kisebb telítetlenségű olajsavakat, szervezetünk elsősorban energiatermeléshez, illetve energiataralékként hasznosítja. Ezek a zsírsavak az emberi szervezetben szénhidrátokból, aminosavakból is felépíthetők, ezért bizonyos mértékben szénhidrátokkal (pl. keményítő, cukrok) helyettesíthetők is. A többszörösen telítetlen zsírsavak leginkább a sejtek kialakításához és működéséhez szükséges szerkezeti elemek felépítésében vesznek részt. A telítetlen zsírsavakat az emberi szervezet azonban nem minden esetben tudja önállóan előállítani. Egyes többszörösen telítetlen zsírsavak forrása csak a táplálék lehet, ezért ezeket nélkülözhetetlen, más szóval esszenciális tápanyagoknak nevezzük.

A többszörösen telítetlen zsírsavakat szerkezetük alapján több csoportra lehet felosztani. Például megkülönböztetünk az olajsav-csoporthoz (/n-9/-sorozat), a linolsav-csoporthoz (/n-6/-sorozat) és a linolénsav-csoporthoz (/n-3/-sorozat) tartozó zsírsavakat. A csoportosítás jelentőségét az adja, hogy

az egyes csoportokhoz tartozó zsírsavak képződése eltérő, továbbá az, hogy maguk a zsírsavak, de származékaik sem mindig azonos módon és sebességgel vesznek részt szervezetünk folyamataiban.

Mint azt már említettük, egyes többszörösen telítetlen zsírsavakat szervezetünk nem képes előállítani, ezért különösképpen jelentős, hogy élelmiszereink milyen arányban tartalmazznak ilyen anyagokat. Az élelmiszerek illetve zsírsav források zsírsav összetételére az 1. táblázatban mutatunk be néhány példát. (További összehasonlításra ad lehetőséget a „TÁPANYAGTÁBLÁZAT” 11. kiadása – *Biró és Lindner (1988)*.) Mint az az 1. táblázatból is látható, a halakból származó zsiradék nagyon sokféle telítetlen zsírsavat tartalmaz, szemben pl. az étolajjal, amelyben lényegében csak egy többszörösen telítetlen zsírsav van, és pedig a linolsav. A sertésmáj és a csukamájolaj már több hasonlóságot mutat. Lényegében ugyanazon zsírsavak találhatók meg mindkettőben, csak míg a sertésmáj (n-6)-típusú zsírsavakban gazdag, addig a halolajban az (n-3)-típusú zsírsavak dominálnak, és éppen ez az a különbség, ami miatt a halak zsiradéka a figyelem középpontjába került. Az emberi szervezet működése szempontjából az arachidonsavnak és az eikozapentaénsavnak kiemelkedő jelentősége van. A két anyag, mint zsírsav, közvetlenül is szerepet játszik a szervezet elemeinek felépítésében és működésében. Az érlelmeszesedés és a szívinfarktus szempontjából mégis inkább bizonyos származékaiknak – a prosztaglandinoknak, tromboxánoknak és leukotriéneknek – tulajdonítanak alapvető jelentőséget. Ezek a származékok bonyolult kölcsönhatásokon keresztül szabályozzák szervezetünk működését. A szabályozás részleteinek tárgyalásától itt el kell tekintetnünk. A következőkben csak néhány olyan sajátosságukra hívjuk fel a figyelmet, amely az érlelmeszesedés és a szívinfarktus kialakulásában illetve megakadályozásában alapvető.

A csukamájolaj döntően eikozamonoénsavat, a busa zsiradék döntően csak arachidonsavat tartalmazott.

Az érlelmeszesedés, trombózis és a szívinfarktus kapcsolata a telítetlen zsírsavakkal

Az érrendszer kóros elváltozásai között az érlelmeszesedés (ateroszklerózis) a leggyakoribb. Ha az érlelmeszesedés nagyon súlyos mértékű, akkor ez szinte törvényszerűen vezet a szívinfarktushoz. A kórfolyamat részletes leírása az orvosok feladata, ebben a dolgozatban csak a kórfolyamat legfontosabb szakaszait mutatjuk be, és említést teszünk arról, hogy az egyes szakaszokban milyen szerepe van a többszörösen telítetlen zsírsavaknak és származékaiknak.

Az érlelmeszesedés kórfolyamatának megismerése sok-sok évtizede ad feladatokat a kutatásnak. Több könyvtár megtöltéséhez is elegendő irodalom áttekintésére nincs lehetőségünk, itt csak egy rövid összefoglalásra vállalkozhatunk. Az érlelmeszesedésre vonatkozó ismeretek összefoglalásakor általában *Ross* és munkatársai (1984) elméletét veszik alapul. Az elmélet szerint az érlelmesze-

Néhány zsírsavforrás zsírsav összetétele

Zsírsav neve	rövidítése*	napra- forgó olaj	sertés- máj	csuka- máj- olaj	fehér busa izom
összetétel (%)					
mirisztinsav	14:0	0,1	0,6	3,7	5,0
palmitinsav	16:0	5,9	19,4	10,0	13,8
palmitoleinsav	16:1 (n-7)	0,1	1,7	8,9	7,3
sztearinsav	18:0	4,8	22,2	2,5	3,4
olajsav	18:1 (n-9)	18,2	14,5	22,2	18,8
linolinsav	18:2 (n-6)	62,8	16,9	1,3	5,1
γ-linolinsav	18:3 (n-6)		} 0,3	} 0,2	} 0,9
arachinsav	20:0	0,5			
linolénsav	18:3 (n-3)	0,2	0,4	0,7	
II-eikozénsav	20:1 (n-9)	+	0,2	12,8	4,9
oktadekatetraénsav	18,4 (n-3)	-	-	-	1,9
eikozadiénsav	20:2 (n-6)	+	0,1	0,6	1,0
eikozatriénsav	20:3 (n-9)	-	0,4	-	0,4
homo-γ-linolénsav	20:3 (n-6)	-	0,7	0,1	1,0
arachidonsav	20:4 (n-6)	-	14,5	+	5,0**
eikozamonoénsav	22:1	-	+	9,4**	+
eikozatetraénsav	20:4 (n-3)	-	0,3	0,8	2,6
eikozapentaénsav	20:5 (n-3)	-	0,4	7,9	6,0
dokozatetraénsav	22:4 (n-6)	-	1,7	1,2	1,7
dokozapentaénsav	22:5 (n-6)	-	0,2	0,4	2,6
dokozapentaénsav	22:5 (n-3)	-	1,6	1,3	2,2
dokozahexaénsav	22:6 (n-3)	-	1,0	8,8	9,3

* A rövidítési rendszerben a kettőspont előtti szám a zsírsavláncban lévő szénatomok számát, a kettőspontot követő szám a telítetlen kettőskötések számát jelöli. A zárójelben lévő „n” arra utal, hogy az azt követő szám, a zsírsav karboxil csoporttal ellentétes végétől (az „n”-ik szénatomtól) számolva jelzi az első kettőskötés helyét. (A további kettőskötések helye az elhelyezkedési rend ismeretében ebből már meghatározható.)

** Az arachidonsav az eikozamonoénsavtól csak részlegesen volt elválasztható.

dési folyamat tulajdonképpen, szervezetünk válaszreakciója, amelyet a verőerek belső hámrétegének sérülései indítanak el, és amely lassan az artériák egyes részeinek teljes beszűküléséhez vezet. Ez utóbbi vérellátási zavarokat okoz, sü-

lyosabb esetekben az érintett szervrészek, esetenként szervek károsodását eredményezve. A folyamatot könnyebb tárgyalás kedvéért szakaszokra lehet osztani, az érlemezésedés valójában azonban egy egységes folyamat, amely már kisgyermekkorban megkezdődhet, és a súlyosbító tényezők jelenlététől függően, a korábban vagy később bekövetkező halálig tart.

A folyamat első szakasza az érfal sérüléséhez kapcsolható. A verőereket belülről egy vékony hámréteg, az endotélium borítja, amely alatt vékony rugalmas lemez, illetve simaizom sejtek helyezkednek el. Az endotélium sejtrétegének sérülésekor a rugalmas lemezből kollagén nevű fehérje kerül a véráramba. A kollagén hatására a vérlemezkék (az ún. trombociták) tromboxán-A₂ (TXA₂) nevű vegyületet és egy fehérjetermészetű növekedési faktort szabadítanak fel, amely utóbbi hatására a vér alakos elemeiből és egy fibrin nevű fehérjéből, vérrögöcskék – mikrotrombusok – alakulnak ki.

A halakban lévő telítetlen zsírsavak ebben a szakaszban két szempontból is jelentősek. Egyrészt az (n-3) típusú zsírsavak jelenlétében az endotélium sejtjei kevésbé sérülékenyek, mint hiányukkor. Másrészt az eikozapentaénsav gátolja a TXA₂ képződését és belőle képződő TXA₃ nem gyorsítja a mikrotrombusok kialakulását.

A továbbiakban a vérrögöcskék a sérült érfelületre tapadnak és elzárják a sérülés helyét. Egyidejűleg a felszabadított növekedési faktor hatására a vérből falósejtek – ún. makrofágok – tapadnak a vérröghöz és az érfal középső rétegéből simaizom sejtek tolnak a mikrotrombus alá.

A makrofágok (más néven monociták) megtapadását egy leukotrién-B₄ (LTB₄) nevű vegyület, amely arachidonsavból képződik, siettet, ugyanakkor az eikozapentaénsavból képződő leukotrién-B₅ (LTB₅) ezt a megtapadást nem segíti elő. (Ez utóbbi kemotaktikus hatással nem rendelkezik.)

Ha a vérpályában nagyon magas a koleszterin szintje (a vérben a koleszterin döntően a lipoproteinekbe épülve található meg), akkor a makrofág sejtek, elsősorban az alacsony sűrűségű lipoproteineket (rövidítve: LDL) bekebelezik, és a bennük lévő koleszterint magukban felhalmozzák, egyre nagyobb párnákat, duzzanatokat, ún. plakkokat kialakítva. (Az LDL többi komponensét – így a triglicerideket és a fehérjéket – a makrofág sejtek nem halmozzák fel.)

A többszörösen telítetlen zsírsavak itt abban játszanak szerepet, hogy a táplálékkal bőségesen felvett ilyen zsírsavak csökkentik az LDL-koleszterin szintet, és egyidejűleg növelik magas sűrűségű lipoproteinek (HDL) szintjét. Az utóbbiakban lévő koleszterin az érlemezésedéssel szemben védő hatása. A növényi olajokban lévő többszörösen telítetlen zsírsavak ilyen hatásához képest, a halakban lévő többszörösen telítetlen zsírsavak ezen kedvező hatása sokkal kifejezettebb.

Tartósan magas vér-koleszterin szint mellett, a koleszterin felhalmozódás annyira jelentős, hogy az érfal sérülései nem tudnak regenerálódni. Egyes sejtek elhalnak, az érfalon lévő duzzanatokat, plakkokat a vérből kalciumot vesznek fel és megkeményednek. A megkeményedett plakkok környezetében az endoté-

lium fokozottan sérülékeny, ami újabb plakkok kialakulásához vezet. Az erek így egyre jobban beszűkülnek, és csökken az ereken keresztül szállítható vér mennyisége. Nyugalmi helyzetben ez általában nem jelent gondot, mivel a szűkebb keresztmetszeten nagyobb sebességgel áramolva, végül is a szükséges vér mennyiség szállítható. (Az érlelmeszesedés sokáig észert tünetmentes.) Erős fizikai igénybevetelkor, vagy izgalmi állapotban, amikor a szerveknek nagyobb mennyiségű vére lenne szükségük, a beszűkült erek már nem tudnak elegendő vért szállítani, helyi vértelenség, isémia lép fel. A szív koszorúereinek érlelmeszesedésekor kialakuló isémia szűrő, szorongató és félelmet keltő mellkasi nyomást, ún. angina pektoriszt okoz. Az anginás fájdalomknál azonban sokkal veszélyesebbek a koszorúerek falán megjelenő apróbb sérülések, amelyek hatására olyan méretű vérrög képződés is felléphet, amely a sérült ér teljes elzáródásához vezethet (koronária trombózis). A szív vérellátásában alapvető szerepet játszó ér elzáródásakor, a szív működése kisebb időszakokra le is állhat, és az érintett szívizomrész el is halhat (myocardiális infarktus). Ilyenkor azonnal hívni kell a mentőket, a szívinfarktusos betegek többsége ugyanis megmenthető, ha idejében szakavatott orvosok kezébe, kórházba kerülnek. A sérült érben lévő vérrögök, vagy maga a sérült érszakasz is eltávolítható. A beszűkült erek sebészeti beavatkozással tágiíthatók is, de lehetőség van a gyógyszeres és diétás kezelésre is.

Előrehaladott érlelmeszesedés esetén, a halakból származó telítetlen zsírsavak – mint fentebb már ismertettük – a vérrög képződés lassításán keresztül hatnak előnyösen. Hatásuk még a rehabilitáció időszakában is előnyös, mint azt a halas diétákra vonatkozó orvosi megfigyelések is bizonyítják (pl. Nelson, 1972).

A fenti ismertetésből az is következik, hogy a két alapvető fontosságú zsírsavra, az arachidonsavra és az eikozapentaénsavra, szervezetünknek meghatározott arányban van szüksége. Jelenlegi táplálkozási szokásaink viszont nem teszik lehetővé a megfelelő arányú ellátását, és ez, alapjában véve, a csekély mértékű halfogyasztással van összefüggésben. Emeltettük már, hogy az érlelmeszesedés és a szívinfarktus kialakulásáért más tényezők is felelősek, a rendelkezésre álló ismeretek mégis azt mutatják, hogy az egészségesebb táplálkozásban a halhúsok az eddigieknél jóval nagyobb szerepet kell kapnia.

Hazai halak telítetlen zsírsavtartalma

A külföldi és a hazai kutatási eredmények egyaránt arra engednek következtetni, hogy a jövőben a halhúst, megelőző vagy terápiás célzattal, gyógydiéták keretében fogják alkalmazni az érlelmeszesedés és következményeinek mérséklésére. (Az eddigieknél nagyobb mennyiségű halhús fogyasztásának szükségességét hazai egészségügyi szakemberek is hangsúlyozzák: *Barna 1986, Pados 1986, Bíró 1987.*) Az ilyen diétás kezelések megvalósítására kezdődött meg a hazai halfajok húsában található többszörösen telítetlen zsírsavak koncentrációinak felmérése is. Ebben a dolgozatban a felmérés első szakaszában nyert eredményekről kívánunk előzetes tájékoztatást adni.

A vizsgálatok olyan halfajokra terjedtek ki, amelyekből, egyrészt a tógazdasági haltenyésztés keretében jelentősebb mennyiséget termelnek, másrészt amelyekből a természetes vizek halászlái és horgászai nagyobb mennyiséget tudnak kifogni. A vizsgálandó mintákat konyhakész, tisztított haltörzsek alkották. Néhány esetben a haltest meghatározott részéről származtak. A zsírsavaknak a haltesten belüli eloszlását célzó vizsgálatban a húsrészt 6 egyenlő hosszúságú szeletre osztottuk és az egyes szeletekben határoztuk meg a zsírsavtartalmat.

A többszörösen telítetlen zsírsavak koncentrációjának meghatározása bonyolult laboratóriumi műveletek sorozata. Ezek ismertetése helyett itt csak a főbb lépéseket soroljuk fel. A zsírmemű anyagok (lipidek) kivonásához kloroform és metanol elegyét alkalmaztuk. Ezután a lipidekben lévő zsírsavakat a további vizsgálatok végrehajtásához megfelelő formájú vegyületekké (zsírsav metilészterekké) alakítottuk. Az összetétel és a zsírsavtartalom meghatározása ezen vegyületek gázkromatográfiás elválasztásával történt. A gázkromatográfiás vizsgálat során kapott jelek (kromatogramok) kiértékelése számítógépes adatfeldolgozó berendezés (integrátor) segítségével történt.

A halhús mintákban megtalálhatóak voltak mindazon zsírsavak (összesen mintegy 35 zsírsav), amelyek a halakban általában előfordulnak. (A zsírsav összetétel – mintázat hasonló volt a csukamájolajnál – I. r. táblázat – talált mintázathoz.) Lényeges különbségek voltak viszont az egyes zsírsavtartalom értékek, valamint az összes zsírsavtartalom tekintetében.

*

A 2. táblázatban felsorolt halak között két kiemelkedően zsíros húsú hal található. Az egyik az angolna, 20,7% zsírsavtartalommal. Az angolnában az eikozapentaénsav tartalom is viszonylag magas. Az érlelmeszesedés lassítása szempontjából az angolna mégis csak akkor vehető számításba, ha táplálkozási értéke kísérletekkel lesz bizonyítva. A magas össz-zsíradék tartalom miatt ugyanis, nagyobb mennyiségű angolnahús fogyasztása kedvezőtlen is lehet, az igen magas kalória felvétel következtében. A másik igen zsíros húsú hal a kecsge. Ennek a húsában mintegy 15% zsír található. A kecsge húsa ennek ellenére kiváló diéta komponens lehet az érlelmeszesedés elleni küzdelemben, mert zsíradéka döntően többszörösen telítetlen zsírsavakat tartalmaz, és eikozapentaénsav tartalma is igen magas (13 g kilogrammonként). Sajnos ebből a halfajból az évente kifogott mennyiség nagyon kevés, csak néhány 100 kg. Így az érlelmeszesedés elleni küzdelemben, országos szinten, jelentősége igen csekély. Meg kell jegyeznünk még, hogy a kecsge ikrája még a kecsge húsánál is jobb a telítetlen zsírsavak szempontjából. A kecsgéhez hasonló halfajok (a tokfélék) ikrájából készítik a kaviárt, így várható, hogy a kaviár is igen magas koncentrációban tartalmaz telítetlen zsírsavakat. Ez esetben a kaviárt akár „gyógyszernek” is lehet minősíteni.

A busafélék zsírsavtartalma a kecsge húsának zsírsavtartalmához hason-

Magyarországi halfajok Halfaj (Latin név)	Testtömeg (g)	Zsírsav tartalom (%)	Arachidonsav 20:4 (n-6)	Eikozapentaénsav 20:5 (n-3) (g/kg)	Összes (n-6)	Összes (n-3)
Amur (<i>Ctenopharingodon idella</i>)	1530	4,68	0,78	0,42	5,9	3,5
Angolna (<i>Anguilla anguilla</i>)	85	20,7	3,2	2,5	16,7	12,7
Balin (ragadozó ön) (<i>Aspius aspius</i>)	210	3,38	1,32	1,58	5,5	7,5
Bodorka (<i>Rutilus rutilus</i>)	40	1,55	0,61	0,58	2,7	2,9
Bodorka (<i>Rutilus rutilus</i>)	270	4,45	0,87	0,62	5,3	3,4
Csuka (<i>Esox lucius</i>)	470	1,40	0,59	0,63	2,5	3,9
Dévékeszeg (<i>Abramis brama</i>)	639	3,18	1,43	1,07	5,7	4,0
Ezüstkárász (<i>Carassius auratus gibelio</i>)	525	3,04	1,01	0,87	6,8	4,8
Fehér busa (<i>Hypophthalmichthys molitrix</i>)	2780	3,51	1,70	2,37	4,9	10,2
Harcsa (<i>Silurus glanis</i>)	610	3,80	1,16	1,27	5,6	6,7
Kecsege (<i>Acipenser ruthenus</i>) (hús)*		15,7	2,8	13,0	10,6	36,7
Kecsege (<i>Acipenser ruthenus</i>) (ikra)*		29,3	10,2	25,9	24,8	66,0
Pettyes busa (<i>Hypophthalmichthys nobilis</i>)	kb. 6 kg	16,4	3,66	6,56	14,5	29,6
Ponty (<i>Cyprinus carpio</i>)	577	7,84	1,00	0,56	10,4	3,7
Törpeharcsa (<i>Ameiurus nebulosus</i>)	168	2,96	0,92	0,88	4,2	4,5
Törpeharcsa (<i>Ameiurus nebulosus</i>)	280	3,86	0,87	0,63	4,4	4,8
Sügér (<i>Perca fluviatilis</i>)	287	1,47	0,61	0,57	2,2	3,4
Süllő (<i>Luciopeca lucioperca</i>)	420	1,14	0,56	0,61	2,0	3,0
Kereskedelmi gyorsfagyasztott halkésztípmények						
Tengeri csuka (hek) (<i>Merluccius merluccius</i>)	kb. 0,5 kg	1,15	0,44	1,08	1,3	3,2
Körösi busa szeletek (8 minta átlaga)		6,85	2,3	4,3	6,4	14,2
Körösi keszeg		3,1	1,2	1,7	4,3	4,3
Balatoni keszeg		2,9	1,3	1,7	3,9	6,7
Füstölt busa**		19,2	4,6	8,8	17,4	38,1

* Dr. Farkas Tibor mérési eredményei (Farkas és mtsai, 1987)

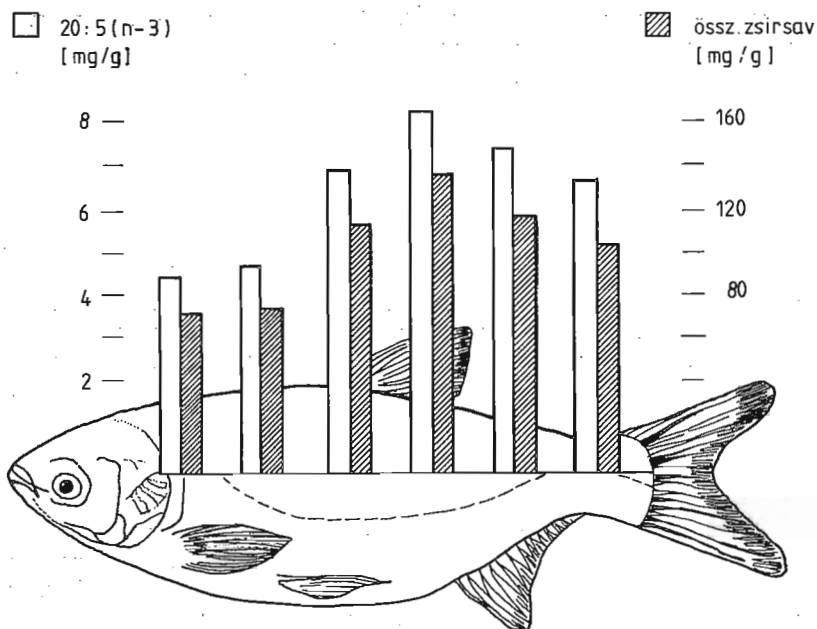
** Kísérleti termék (nem fagyasztott)

Íóan általában magas, de a táplálékellátástól függően, ezek a halak is lehetnek sovány húsuak. Ennek ellenére még a sovány busák is több, mint kétszer annyi eikozapentaénsavat tartalmaznak, mint a többi halféleség. Ez a busafélék táplálkozási „módszerével” van összefüggésben. Ezek a halak ugyanis különleges szűrőkészülékük segítségével a vízből apró táplálék szervezeteket, algákat vagy apró rákokcákat szűrnék ki, és az elfogyasztott táplálékban lévő zsiradékot testükben felhalmozzák. Bőséges táplálékellátás mellett a busafélék húzában felhalmozott zsiradék tartalom megközelítheti az angolna vagy a kecsge húzában található zsír mennyiségét, anélkül, hogy zsírsav összetétele lényegesen megváltozna. A 2. táblázatban bemutatott, a pettyes busára illetve Körösi busa szeletekre vonatkozó adatok szerint, a busafélék eikozapentaénsav tartalma ötször-tízször magasabb, mint a soványhúsú halaké (pl. csuka, sügér, süllő).

A busafélék húzában jellegzetes íze, szaga éppen a benne lévő többszörösen telítetlen zsírsavaktól származik. A busafélék húsa kifejezetten szálkás, ezért sem örvendenek nagy népszerűségnek. A jellegzetes íz megfelelő fűszerezéssel megszüntethető. Mivel a hazai haltenyésztés gyakorlatában, a mennyiségi rangsorban ezek a halak követik a pontyot; az érelmeszesedés elleni küzdelemben a busafélék tekinthetők a legfontosabb telítetlen zsírsav forrásoknak. A busaféléket is lehet ízletesen, étvágygerjesztően elkészíteni. A busafélék előnyére szolgál, hogy még feldolgozott formában sem magas az áruk. Ígéretesnek látszik a „füstölt busa”, amely válogatott példányokból készül és a füstölést megelőző pácolás során a halak húsa kellemes ízt kap (emellett a szálkákkal is kevesebb a gond), eikozapentaénsavtartalma pedig megközelíti a kecsgeét (1. 2. táblázat).

A hazai fogyasztók legkedveltebb hala a ponty. Sajnos ebből sem fogyasztunk túl sokat. A fejenként elfogyasztott évi mennyiség alig másfél kilogramm. A ponty húsa viszonylag kevés telítetlen zsírsavat tartalmaz, emellett gyakran zsíros is. A soványabb ponty ennek ellenére fontos lehet az érelmeszesedés elleni küzdelemben. Külföldi vizsgálati eredmények azt mutatták, hogy a pontyhús fogyasztás is kedvezően befolyásolja a vér-zsírok telítetlen zsírsavtartalmát.

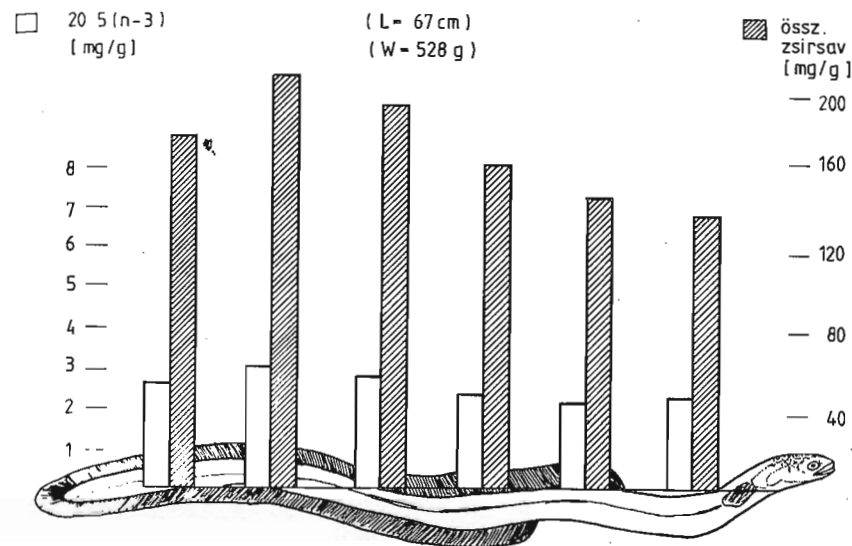
Az előzőekben már utaltunk arra, hogy a szívinfarktus megelőzése szempontjából az eikozapentaénsav tartalom az élelmiszerek egyik legfontosabb jellemzője. Sajnos jelenleg az orvostudomány még nem rendelkezik olyan adatokkal, amelyek megmutatnák, hogy például az érelmeszesedés elkerüléséhez vagy gyógyításához mennyi eikozapentaénsavat kell fogyasztani. Az orvosi kutatások eredményeire építve viszont elfogadott az a nézet, hogy a rendszeresen, heti egy-két alkalommal fogyasztott halétel az érelmeszesedés megelőzéséhez is elegendő lehet. Más kutatási eredmények szerint, napi 1-2 g eikozapentaénsav felvételt biztosító halétel fogyasztása hosszabb távon (1-2 hónapon keresztül) olyan mértékben csökkenti a vér-koleszterin szintet, amely már veszélytelennek tekinthető az érelmeszesedés és a szívinfarktus szempontjából. Ez utóbbi eredmények alapján, napi 10-20 dkg busahús, vagy 5-10 dkg kecsgehús fogyasztásától már terápiás hatás is várható. Mint minden betegségnél, az érelmeszesé-

A zsírsavak hossztenhely menti eloszlása busafileben (1. ábra)

désnél is legfontosabb dolog lenne a megelőzés. A szívinfarktus előfordulása szempontjából hazánknál kedvezőbb helyzetben lévő országokban a halhús fogyasztás magasabb, mint nálunk. A kívánatos halhús mennyiségegyelőre nem határozható meg, de becslésünk szerint ez évi 10 kg-nál nagyobb mennyiség.

A halhús mennyiségének növelésén túl, változtatni kellene a fogyasztható részek megítélésén is. Az eddigi konyhai gyakorlat során a halhús zsírosabb részeit eldobtuk. (Ez az izletesség szempontjából általában indokolt is.) Előzetes vizsgálataink viszont azt mutatják, hogy egyes halaknál a telítetlen zsírsavtartalom párhuzamosan változik a zsíradéktartalommal. Az eikozapentaénsav koncentrációjának változását szemlélteti az 1. és 2. ábra. Az adatok alapján levonható az a következtetés, hogy a hal zsírosabb részeivel kapcsolatos megítélésen (természetesen nem minden esetben) változtatni kell.

A zsírsavak hossztenhely menti eloszlása angolna törzsében (2. ábra)

Hazai eredmények halas diétákkal

A hazai táplálkozás-egészségügyi szakemberek régóta hangoztatják, hogy a halhús egészséges táplálék. Vannak hírek arról is, hogy a szívinfarktuson átesett és felépült betegek kezelőorvosaik halételek rendszeres fogyasztását ajánlották. Az érlelmeszedés és a szívinfarktus megelőzésének és gyógyításának diétás lehetőségeit felderítő vizsgálatok azonban csak néhány éve kezdődtek meg.

Pados Gyula és munkatársai 1986-ban olyan kísérletről számolnak be, amelyben fogyókúrázó, csökkent glükóz-toleranciájú betegek (cukorbeteg) makréla konzervet fogyasztottak. A betegek hetente 3×200 g makréla konzervet kaptak halsaláta formájában. A napi 1,33 g eikozapentaénsav felvételnek megfelelő halhús fogyasztás csökkentette a vérlemezkék (trombociták) aggregációs (vérög-képző) hajlamát. A betegek vérszérumában szignifikánsan csökkent a triglicerid szint is, és más kedvező hatás is kimutatható volt (*Pados és munkatársai, 1986*). A kedvező hatások alapján a szerzők úgy vélték, hogy a halkonzervek fogyasztása gyakorlati jelentőséggel bír.

A hazai halfajok húsának diétás hatására vonatkozó vizsgálatok a Kiskunfélegyházi Városi Kórházban kezdődtek meg, 1987. júniusában, *dr. Joó Imre* veze-

tésével. A vizsgálatokat az MTA Szegedi Biológiai Központjában *dr. Farkas Tibor* kezdeményezte, a sokrétű kutatási tevékenység a *Haltenyésztési Kutató Intézet* (Szarvas) koordinálásával folytatódott, a fentebb már említett kutatási program keretében. A vizsgálatok eredményeit már a kezdeti szakaszban élénk érdeklődés kísérte a szakemberek és a hírközlő szervek részéről egyaránt. Jelen dolgozat keretében a vizsgálatok főbb eredményeiről kívánunk tájékoztatást adni, felhasználva az egyik szaktudományos előadáson (*Joó és mtsai, 1988*) bemutatott eredményeket.

Korábbi kutatási eredmények alapján ismeretes volt, hogy a nagyobb mennyiségben tenyésztett halfajok között a busafélék azok, amelyeknek a húsa különösképpen gazdag többszörösen telítetlen zsírsavakban. A kórházi kísérletben ezért, az önkéntesen résztvevő betegek busahúsból készített ételeket kaptak szokásos étrendjük kiegészítéséhez, úgy, hogy a főétkezésnél a húsadagot 400 g nyers halnak megfelelő halhús biztosította. (Más diétás megszorítás nem volt.) A 2–3 hétig tartó „diéta” során a betegek átlagos eikozapentaénsav felvétele napi 1,0 gramm volt. A halhús adag első látásra nagyoknak tűnik, de az ilyen irányú orvosi kísérletekben előfordult már napi 500 grammos halhús adag, valamint napi 50–100 g (!) csukamájolaj is. A halhús adag tervezésekor az eikozapentaénsav felvétel kívánatos szintje volt a meghatározó, de figyelembe vettük azt is, hogy a halhús könnyen emészthető húsfélelég, és általában nem is laktató.

A kísérletben 64 magas vérzsír-szintű (primer hyperlipoproteinémiás) beteg és 20 normál vérzsír-szintű egészséges személy vett részt. A vérszérum széles körű vizsgálatával a „diéta” alapvető vérzsír-szint csökkentő (hypolipidémiás) hatását lehetett kimutatni. A vérszérum össz-koleszterin szintje 64 beteg közül 43-nál, a 20 kontroll személy közül 18-nál csökkent, átlagosan csoportonként 15–30%-kal. A csökkenés gyakorlatilag azt jelentette, hogy a betegek koleszterin szintje – az átlagot tekintve – normalizálódott, vagy a normálhoz közeli értékre esett vissza. Nyugati szakvéleményekre alapozva ez úgy is értékelhető, hogy a szívinfarktus veszélye ezeknél a betegeknél 30–60%-ot csökkent. (A vér koleszterin tartalmának 1%-os csökkenése 2%-kal csökkenti a szívinfarktus rizikóját.)

A „diéta” hatására, a betegek vérszérumában csökkent az alacsony sűrűségű lipoproteinek (rövidítve: LDL) szintje, amely fontossága tekintetében a koleszterin után következő rizikótényező. Az érlelmeszesedés és a szívinfarktus védőfaktorának tekintett HDL₂-koleszterin szint (HDL = magas sűrűségű lipoproteinek) a diéta kezdetén 0,2–0,3 mmól/liter volt a betegeknél (az egészségeseknél: 0,56–0,23 mmól/L). A diéta hatására ez 0,56–0,81 mmól/L-re növekedett (az egészségeseknél: 0,85–0,49-re). A növekedés statisztikailag is bizonyítottan tekinthető. Más biokémiai paramétereket is figyelembe véve, a diéta a betegek 78%-ánál előnyös változásokat okozott, 13%-ánál a paraméterek változatlanok maradtak vagy ingadoztak. Hat IV-es típusú hyperlipoproteinémiás betegnél a szérum lipid szintek és a vércukorszint is növekedett. A „diéta” beszüntetését követően a kedvező hatás néhány hét alatt megszűnt, a kedvezően megváltozott

szérum paraméterek a kezdeti kóros értékekre álltak vissza. Ez utóbbi megfigyelés a halhús fogyasztás rendszerességének szükségességét bizonyítja. A kórházi kísérlet eredményei alapján a busafélék húsának fogyasztása egyértelműen ajánlható az érlelmeszesedés és a szívinfarktus megelőzésére. Fontolóra vehető az is, hogy a szükséges „diétás dózisok” meghatározását követően – természetesen megfelelő orvosi felügyelet mellett – a busafélék húsát gyógydiéta keretében, terápiás célra alkalmazzák.

Kitekintés

Bár a halakban lévő többszörösen telítetlen zsírsavak élettani szerepe még nem minden kérdésben tisztázott, és az eddigi eredményekből levont következtésekben sincs mindig egyetértés a tudósok között, azt már bizonyosan állíthatjuk, hogy a halhús fogyasztás növelésével csökkenthető az érlelmeszesedés és a szívinfarktus veszélye. Annak is reális a lehetősége, hogy tisztított halolaj készítményeket alkalmazzanak a szív- és érrendszeri megbetegedések megelőzésére és gyógyítására. (Ez utóbbi néhány tőkés országban már mindennapos gyakorlatnak is tekinthető.) Ilyen készítmények kifejlesztése Magyarországon is napirenden van. Sokkal fontosabbnak tűnik azonban az a lehetőség, ami a rendszeres halhús fogyasztásban rejlik. A vérszérum koleszterin szintjére vonatkozóan, eddig még nem állnak rendelkezésünkre országos felmérésekből származó adatok, de a becslések szerint az egész népesség mintegy 10%-ánál, vagyis legalább 1 millió embernél ez a szint az elfogadhatónál magasabb. Ezeknek az embereknek a többségénél – már a kéthetenkénti halétel is – jelentős javulást eredményezhetne.

Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy a halhús fogyasztás fellendítése érdekében áll a haltenyésztőknek is, hiszen a halhús termelés nemcsak élelmiszert, vagy gyógyhatású élelmiszert állít elő, de kenyeret ad jó néhány ezer halásznak és haltenyésztőnek is. Végezetül arról is szólni kell, hogy a kormányzati támogatás mellett, a haltenyésztők is komoly összegeket áldoznak a halhús étrendi hatásának meghatározását célzó kutatásokra. Emellett olyan fejlesztési programokat is finanszíroznak, amelyek az értékesebb halhús és a modernebb halhús-készítmények előállítását célozzák.

*

Megjegyzés

Dr. Csengeri István: A halfogyasztás, az érlelmeszesedés és az infarktus kapcsolatáról c. tanulmányát elsősorban közegészségügyi okokból közöljük nagyobb terjedelemben. Miként írja: hazánkban kb. egymillió ember szenved szív- és érrendszeri betegségben. De az egészségesek is hasznosíthatják (prevenzív jelleggel) írásának tanulságait. – Külön irodalomjegyzéket azért nem közlünk, mert a szerző a szöveg közben utal a legfontosabb szerzőkre és írásokra. (A szerk.)

Az Eucarpia – takarmánynövények (lucerna) nemesítése – nemzetközi szekciójának tudományos tanácskozása Szarvason

Megtisztelő felkérésnek tett eleget a szarvasi *Öntözési Kutató Intézet*, amikor az Eucarpia takarmánynövények nemesítése szekciójának ülését 1988. szeptember 5–9-én megrendezte.

A konferencia témája: *A takarmánynövények életképességének növelése nemesítés útján.*

Az 53 résztvevő 24 előadásban és poszterrel ismertette azokat a nemesítési eljárásokat, amelyek alkalmazásával nagyobb termőképességű, egészséges, a termesztési körülményekhez jól alkalmazkodó új fajtákat állítanak elő. Az előadások nagyobb része a füvek, kisebb hányada a lucerna nemesítés időszzerű feladataival és nemesítési módszerével foglalkozott.

A témához kapcsolódó hazai lucerna nemesítési eredményeket egy előadás és egy poszter segítségével ismertettük. Előadásunk címe: „*A lucerna rezisztencia nemesítés újabb eredményei az Öntözési Kutató Intézetben*” (The recent results of alfalfa breeding for resistance at the Research Institute for Irrigation.)

Lucerna nemesítési munkánk legfontosabb célkitűzése – a termőképességre való nemesítés mellett – egy gyorsított ütemű genetikai előrehaladás a rezisztencia szint növelésében.

Programunk szerint, a hervadásos megbetegedést okozó *Fusarium oxisporum* és *Verticillium albo-atrum* gombafajokkal szembeni ellenállóképesség javításán kívül, hangsúlyt kap a szárazsággal, a kifagyással, a gyakori vágással, s az intenzív hasznosítással járó stressz faktorokkal szembeni rezisztencia szint növelése is.

Az utóbbi időben, az USA-ban regisztrált nemesítési alapanyagok hazai igények szerinti értékelését is végezzük, és az agronómiai szempontból megfelelő, a fenti gombafajokon kívül *Corynebaktérium insidiosum*, *Phytophthora megasperma* és levéltetvek közül az *Acrythosiphon pisum*, *Therioaphis maculata*val szemben rezisztens alapanyag Syn-1 generációba való beépítést megkezdjük.

A rezisztencia nemesítési módszerünk továbbfejlesztésében – a nagyszámú RV₂ RF₂ generációk előállításában – Intézetünkben jelentős előrehaladást jelentett Bakheit, a biológiai tud. kandidátusa által végzett aspiránsi munka (1976–1980).

Időközben, a Német Demokratikus Köztársaság lucerna nemesítő csoportjával közös munkaprogram szerint, kombinált rezisztenciával rendelkező törzsek kialakítását kezdtük meg. Míg az NDK-ban és a nyugat-európai országokban,

valamint Kanadában főként a *Verticillium albo-atrum* gomba okozza a lucerna hervadásos megbetegedését, addig hazánkban elsősorban a *Fusarium oxisporum* a hervadás okozója.

Anyag és módszer

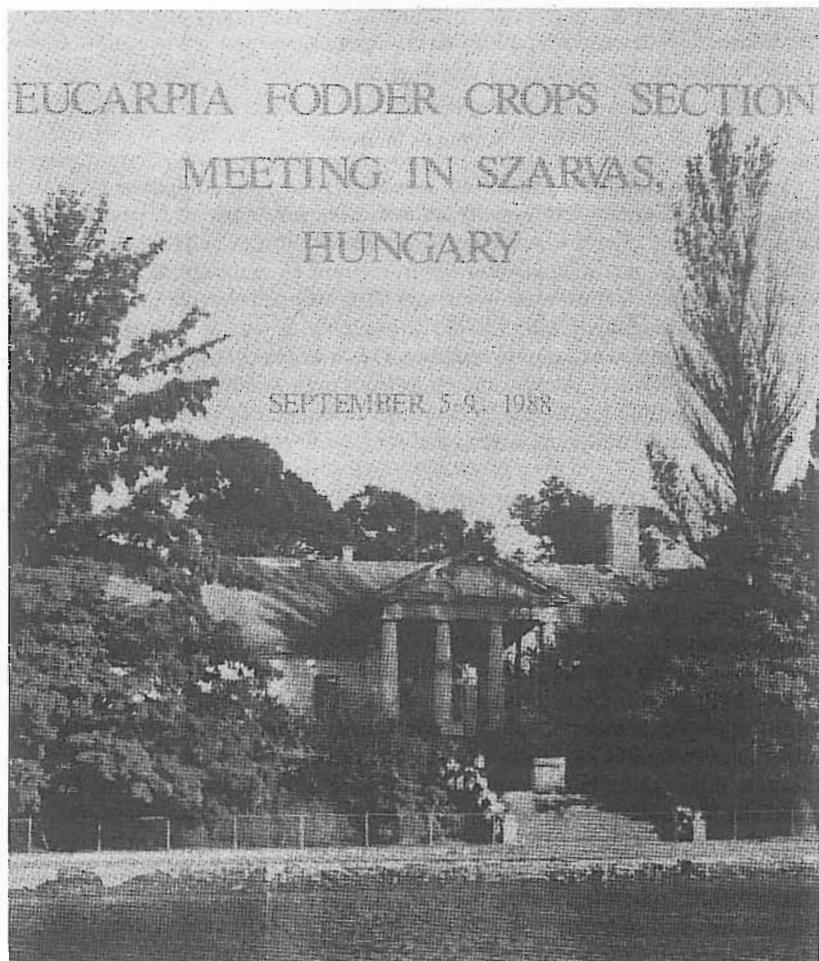
Az ÖKI-ben előállított szántóföldi rezisztens növények utódjait az NDK-ban *Verticillium* rezisztenciára tesztelik. A rezisztens növényekről kapott magokat kombinált rezisztenciával rendelkező törzsek előállítása céljából visszaküldik intézetünkbe, ahol a magoncokat laboratóriumi és szabadföldi körülmények között szelektáljuk *Fusarium* rezisztenciára. Minden *Verticillium* rezisztens törzsből 300 magoncot állítunk elő inokulálás és 100-at kontroll céljából. Űvegházi inokulálás és szelekció után az 1. és 2-es (1: egészséges, 5: elpusztult) csoportba sorolt növényeket – ismételt fertőzés után – szabadföldi kísérletbe állítottunk kontrolljaikkal együtt. A kontroll növényekből is a legjobb vigorral rendelkezőket ültetjük ki.

Eredmények

A konferencián, a kísérleti eredményeink illusztrálásához, az évenként cca. 30 törzs vizsgálatából (30 × 400 magonc), a könnyebb áttekinthetőség kedvéért hat törzset emeltünk ki, amelyek a kísérletbe vont törzsek átlagát képviselték.

A kontroll és *Fusarium* szuszpenzióval kezelt parcellák növényszámának alakulása mutatja a kezelés hatását, illetve a lucerna törzsek ellenállóképességét. A szelektált, keresztezett lucernát kombinált rezisztenciával rendelkező törzsként fogjuk fel, amely nemcsak a hervadásos megbetegedéssel szemben ellenálló, hanem tolerálja az egyéb stressz hatásokat is (szárazság, fagy stb.). Nemesítési programunkban a szintetikus fajta előállításánál e törzseket komponensként használjuk fel abban a tudatban, hogy a klasszikus értelemben vett rezisztens anyaggal nem azonos értékű. Megítélésünk szerint egyes agronómiai értékekben több, és nem vagyunk bizonyosak abban, hogy a rezisztencia szintje alacsonyabb, mint a labor rezisztens anyagoké. A Syn-1 generáció további értékelése folyamatban van.

A legújabb rezisztencia nemesítési eredményeink megerősítették a korábbiakat. Az előzőekben elmondottak szerint előállított rezisztens törzseket szintetikus fajtában – komponensként felhasználva – olyan új fajtákat hoztunk létre, melyek a nagy termőképességűek mellett, az ökológiai faktorokkal és a hervadást okozó gombafajokkal szemben ellenállóak. Ilyen új fajtánk az „ÖKI-1”, melyet 1986-ban ismertek el. Jó termőképessége és hosszú élettartama annak is tulajdonítható, hogy 36 komponense közül 8 törzs kombinált rezisztenciával rendelkezik. Az NDK vizsgálati eredmények szerint a fajta *Verticillium* fogékonysági szintje (Welke index) alacsonyabb volt mint a többi magyar fajtaké, illetve fajtajelölteké.

Az Öntözési Kutatóintézetet ábrázoló meghívó címlapja
A meghívó egyben tartalmazza a programot és az előadások szinopszisát

Termőképessége és ellenállóképessége alapján felvették az importálható fajták listájára.

Az előadásokkal kapcsolatos kérdések, észrevételek egy-egy témacsoport lezárása után következtek, míg a nemesítési cél nemesítési módszerekkel összefüggő állásfoglalásra az úgynevezett „Workshop”-okban (műhelyek) került sor.

A nemzetközi szekció tudományos tanácskozásának elnöksége
Dr. Marjai Gyula kandidátus, igazgató, megnyitó beszédét tartja

A szabadföldi bemutatók alkalmával a fű, lucerna és gyepalkotó pillangós növények tenyészkertjében bemutattuk a nemesítési alapanyagainkat, a fajtajelölteket és az elismert fajtákat.

Anélkül, hogy túlértékelnénk a vendégek kötelező udvarias elismerését, jó érzéssel nyugtázzuk, hogy hazautazásuk után a köszönő – elismerő leveleken kívül, együttműködési ajánlatok is érkeznek.

Fajtáinkat és újabb fajtajelölteinket eddig is több nyugati országban tesztelik. Ezúttal újabb országok jelentették be a szándékukat: nemesített fajtáink kipróbálására.

MÚLTUNKAT IDÉZVE

Szarvasról indultam...
Százharminc perc MELIS GYÖRGY operaénekessel

A *Ki kicsoda?* c. életrajzi lexikon a következőket tartalmazza a „*Melis György*” címszó alatt:

„1923. Szarvas – operaénekes. A budapesti Zeneművészeti Főiskolán tanult. 1949-től az Operaház magánénekes. Kiváló oratórium – és dalénekes, bariton. 1953. A berlini VIT-en, 1954. Prágában díjat nyert. Kétszeres Liszt-díjas (1955. 1959.) Kossuth-díjas (1962). Kiváló művész (1967.) Főbb szerepei: Don Juan, Falstaff, Posa (Don Carlos), Figaro, továbbá Bach passiói, Brahms, Berlioz, Mahler, Schubert, Schumann dalai.” A lexikon kiadása óta megkapta a Magyar Népköztársaság Gyémántokkal Ékesített Csillagrendjét (1988).

Ennyit mond a szűkszavú lexikon. *Rajk András* „*Melis György*” címmel (1984) könyvet írt róla, amelyben énekes-arculatát ismerhetjük meg. Mi első sorban szarvasi indíttatásáról faggattuk.

*

Gépkocsink tétován kanyarog a szűk budai utcákon, amikor a Jószerencse utca 18-at keressük. A megbeszélés szerint *Melis György* 10 órára vár bennünket. Elmúlt negyed tizenegy, mire megtaláljuk lakását. Csengetésünkre a házigazda nyit ajtót.

– Csak nem jött el az egész Szarvas? – kérdezi kedélyesen, amikor az egyedül várt – és a találkozózt megszervező – *dr. Tóth Lajossal* még két személyt is lát.

– Nyilván te vagy *dr. Tóth Lajos* – mondja barátságos kézfogás közben, s befelé tessékeli vendégét.

– Kollégám – *dr. Kutas Ferenc* – tősgyökeres szarvasi – jegyzi meg *Tóth Lajos*.

– Nem emlékszem ilyen névre – gondolkozik *Melis György*. Amikor megtudja eredeti családnevemet, felderül az arca.

– Így már tudom! Gyurka a bátyámmal járt gimnáziumba. Volt egy öccse is. A nevére már nem emlékszem...

Ezek után régi ismerősnek kijáró szívéllyel kalauzol a lakásba. Hellyel és maga főzte kávéval kínál bennünket. Segít konnektort keresni a magnetonfonnak, s rendezti az ülőhelyeket a beszélgetéshez.

A lakás tágas társalgójában ülünk le. A kevés stílusbútor mellett jól megférnek a paraszti eszközök: a rokka, a gereben, a zajac (csizmahúzó). A falakon márkás festmények, remekművek. Mellettük néhány portré: *Nádasdy Kálmán* operaigazgató, *Ferencsik János* karmester. Köztük egy bekeretezett oklevél, amelyet Szarvas díszpolgárává avatásakor (1986) kapott a művész.

Jövetelünk célját ismeri, így kérdés nélkül is kezdi idézni a szülőhely emlékeit. S mint a gomolygó ködben át-átvillanó majd eltűnő táj, úgy bukkannak fel és sorjáznak az emlékek. Egyik idézi a másikat: nevek neveket, események eseményeket és gondolatokat idéznek fel.

– Még 1956 előtt, amikor *Margócsy Gyuszi* volt Szarvas kulturális életének lelke, mozgatója, évente kétszer lementünk: *Simándy, Orosz Júlia, Osváth Júlia* és én. Akkor még állt az a másik, régi mozi, ott az udvarban, ott voltak az előadások. Erre nagyon jól emlékszem. 1956. október 21-én volt ott egy előadás, egy szombati napon. 22-én jöttünk föl Pestre, közvetlenül a tragikus nap előtt. Ilyen szép idő volt, mint most. Szóval akkor is volt egy ilyen nagy előadás. Az az elég nagy terem zsúfolásig megtelt. De ilyen minden évben volt többször is. Hát hogy eshetett le ennyire az érdeklődés?

– Emlékszem, úgy 15 éve, még az édesanyám is élt, kértek, hogy adjak egy koncertet. Akkor volt egy megérzésem, olyan, amit a most világsztár *Marton Éva* máig sem tud elfelejteni. Őt akkor vették fel nagy nehezen az Operába – valami félreértés vagy hozzá nem értés folytán nem akarták fölvenni – most, az egyik első számú sztár a világon! Bennem már akkor ott motoszkált a megérzés, hogy ebből nagy énekesnő lesz. Megkértem, nem jönne-e le velem Szarvasra. „Nagyon szívesen – mondta – hisz nekem most nincs másutt fellépésem.” Készültünk itt egy hónapig, egy nagyon nivós összeállítással. S abban az új helyiségben alig voltak félig!

– Ez csak valami szervezési hiba lehetett! Emlékezhetsz a legutolsó koncertjére az Ó-templomban és az Új-templomban: zsúfolásig megtelt! Nagyon várják az emberek Szarvasra!

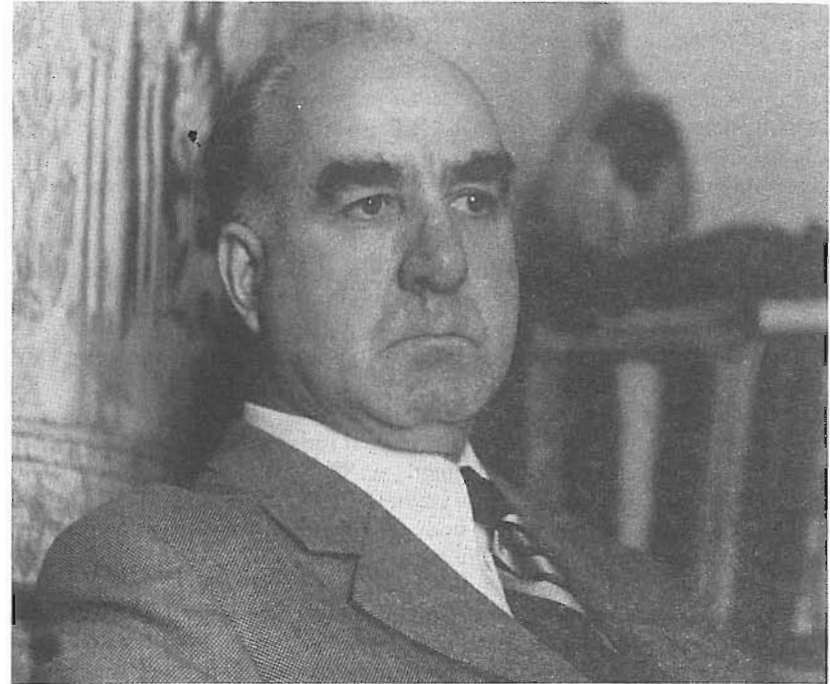
Ezen egy kicsit elgondolkozik, majd folytatja.

– Ha az én kis életemről beszélgetünk, azt szeretném, hogy okuljanak belőle az emberek. Nemcsak Szarvason, de mindenütt! Figyeljenek arra, hogy ebben a kis országban – nem vagyok én se nacionalista, se sovíniszta, hisz az ereimben tót vér folyik – nem szabad egyetlen tehetséget sem hagyni elkallódnia. És nem szabad a tehetségtelent semmilyen körülmények között odatenni, amihez nem ért. Mert árt! Sokszorosan árt. Mert árt ott, ahol dolgozik; árt azzal is, hogy elfoglalja a helyét olyanak, aki odavaló. És olyan légkört teremt maga körül, ahol a nála még tehetségtelenebbek élnek csak meg, mert azoktól nem félti a helyét.

*

– Emlékszem a gyermekkoromban látott néhány hangversenyre. Ilyen nevek voltak *Melis György* mellett: *Bende Zsolt* – akkor mint zongorakísérő, *Sándor Judit, Gyurkovics Mária, Simándy József*. Érdekeség, hogy Bánk bán kisfiát egy helyi tanár gyermeke, *Kosztai Zsolt* „alakította”. Hogyan lehetett megszervezni ilyen rangú hangversenyeket egy – valljuk be – ütött, kopott, sivar, lózákkal berendezett, elavult moziateremben?

– Ez mind *Margócsy Gyulának* köszönhető. Akkor még tele voltam én is energiával, de Gyuszi sem hagyott. Azt mondta, hogy ennek a kis helységnek

Melis György Kossuth-díjas operaénekes. (Fotó: *Mezey Béla*)

ezt csinálni kell, hogy itt ne sorvadjon el a kultúra. Ennél volt még romantikusabb is, ez még a forint előtt történt. Olyan páratlan dolog, nem hiszem, hogy volt ilyen máshol a világon: tojás volt a belépődíj! *Czanik Zsófi*val voltam lent – vele nagyon sokat koncerteztünk. Hogy aztán mit csináltunk azzal a rengeteg tojással, azt már én sem tudom. Kosarakban vitte az egész család. Már akkor is Gyuszi szervezte, hisz ő a negyvenes évek elején került oda fiatal tanárként. 1943-ban érettségiztem, akkor már ott volt.

– Az említettek ma már nagy nevek. Nem hiszem, hogy manapság össze lehetne hozni hasonló hangversenyt – sem a művészek elfoglaltsága, sem anyagi okok miatt. –

– Hát? Nem valószínű.

– 1943-ban érettségizett Szarvason. Volt zenetanára, *Szederkényi Nándor* úgy nyilatkozott, hogy itt alig volt zenei élet. Hogyan lehet az, hogy egy szegény sorsú parasztyerek egyetemre, majd a Zeneakadémiára jusson ilyen környezetből?

– Sokat hallgatom a rádiót. Elsősorban a prózai műsorokat, mert ez a mai

„könnyűzene” távol áll tőlem. Sokszor hallottam olyan fejtegetést, amely szerint a gyerekek teljes szabadságot kell adni. Ezzel nem értek egyet. Hogyha azt a nevelhető lelket nem építik, akkor szétfolyik. Az én neveltetésemre, amíg élek, emlékezni fogok. A szüleim 18 holdas parasztemberek voltak. Csabacsüdtől 3 kilométerre – Endrőd irányában – a Csipkár-soron volt a tanyánk. Sajnos már lebontották... Erről jut eszembe egy érdekes történet. Tavaszonként visznek bennünket Amerikába; úgynevezett honvágy-koncerteket rendeznek a kinti magyarok számára. Három-három helyen lépünk fel az USA-ban és Kanadában. Egyszer, azt hiszem Torontóban, odajön hozzám egy nálam fiatalabb ember, és azt mondja: Čo novo na Čipkárky. (Mi újság a Csipkár-soron?) Hát maga ezt honnan tudja? – kérdeztem. Én tudom, hol született, mert én is ott születtem a szomszédos dűlőben – felelte. Ilyen kicsi a világ!

... Na, szóval az én neveltetésem olyan volt, hogy azt vagy ősalapotnak vagy aranykornak is lehet nevezni. Akkor még a feleség a férjet magázta, a férj a feleségét még tegezte. Az szóba sem kerülhetett, hogy a gyerek a szüleit tegezhesse. Olyan gyereket én már csak kettőt vagy hármat ismerek, aki magázza a szüleit. Ez valahol a mélyben lazítja a fegyelmet.

... Nálunk nem volt valami drákói szigor. Hozzám a szüleim kézzel soha nem nyúltak. De hogyha megmondták, hogy „ötkor itthon vagy”, akkor otthon is voltam. Ez a szellem végigkísér felnőttkoromon is.

... Nekem nem volt sosem elfogultan klerikális a nevelésem. Az volt a szokás, hogy vasárnaponként elmentünk a templomba. Ez már azért is jó volt, hogy addig nem mentünk el lógni; és ott csak jókat hallottunk. Rájöttek már évek óta, hogy ez nagyon hiányzik. Arra is rájöttek, hogy akárki tanít a jóra, akár az egyház, akár a párt, akárki, az becsülendő.

*

– Hova járt iskolába? Kik voltak a tanítói?

– Odajártunk az Ó-templom melletti iskolába, a központi iskolába. *Rohoska Lajos* tanított negyedikben, de talán akkor már az Árvaházba jártunk. Bizony az is nagyon jót tehetett, hogy akkor nem volt ám visszabeszélés!

... Szüleim látva, hogy szinte végig kitűnő tanuló voltam az elemiben, elvárták, hogy továbbtanuljak. Ők hatelemis parasztemberek voltak, s legyezte a hiúságukat, hogy iskoláztatják gyerekeiket.

... Emlékszem még *Jánovszki Gyuri* bácsira. Ott volt az iskolája felénk. Hatodikba *Borgulya Bandi* bácsihoz jártam. Ő egy világszeni volt. Orgonát épített, de olyat...! Amikor itt Pesten emlegettem a nevét, azt mondták a híres orgonaépítők, hogy mindenki fölött állt. Az ő példája is buzdítást adhatott, hisz ő is egyszerű családból került ki. Rohoskákéknál hat fiú lett tanító. Az édesapjuk cipész volt.

... Akkor még az volt a szokás, hogy minden reggel volt áhítat, még télen, abban a jéghideg templomban is. Énekelünk. Rövid kis istentiszteletek voltak. Ott ismertem meg a lelkészt: *Bartos Pali* bácsit, akinek nagyon szép hangja volt.

Kukoricafosztás a szülő háznál; Szarvas, Csipkár-sori tanya. (Fotóin: *Rajk András*; *Melis György*, 1984.) A művész édesanyja a kép jobb szélén látható, apja balról a második

Nagyon tetszett. Később, már az érettségi előtt is ő biztatott, hogy induljak az énekesi pálya felé. Nem szégyellem bevallani, hogy az egyház utalt ki számomra 250 pengőt. Ez bizony 1943-ban komoly pénz volt. És valahonnan még szerzett 250 pengőt *Zerinváry*, a későbbi csillagász is, arra, hogy énekelni tanuljak.

– Hogy fedezték föl az énektehetségét?

– Ott volt zenetanár *Szederkényi Nándor* – most halt meg szegény –, ő is biztatott. Meg aztán korábban is jó nagyokat kiabáltam. Anyám is mesélte, amíg élt, hogy volt egy *Potoczky* nevű orvos, akihez hordott. Egészséges voltam, de két éves koromig nem tudtam járni, mert csak anyatejen éltem. Mikor aztán becipelt hozzá, mert akkor még gyerekkocsi nem volt divatban, már *Potoczky* úr jött ki: „Na, megjött a kis Melis-gyerek, akkorát ordít, hogy összedől a ház” – meséli nevetve a művész.

– Lehet, hogy így kezdődik egy énekes pályafutása?

– Lehet, hogy így kezdődik, de sok mindennek találkoznia kell. Minél több kedvező körülmény találkozik, annál többre viheti az ember. 1943-ban fölvetek a Műgyetemre. Építésznek készültem, mert kitűnő érettségi bizonyítványom volt! Mindjárt megkaptam a legnagyobb ösztöndíjat, mert volt szegénységi bizonyítványom is. Az a pár hold földecske nagyon gyengén jövedelmezett, és a bátyám is tanult. Egy évig jártam oda, de közben a kapott kétszer 250 pengő segítségével énekelni tanultam. 20 pengőért vettem egy órát. Hetente kétszer

mentem, a pénzt szépen beosztottam. Egy év után a Műegyetemet abbahagytam, mert felvettek a Zeneakadémiára, s mind a kettő egész embert kívánt volna.

– A Zeneakadémián kik voltak a szakmai irányítói?

– Sajnos már mind elmentek. Hát mikor volt már az! Negyven éve! *Székelyhídi Ferenc*. Ő volt az elnök, arra emlékszem. Akik az Operában korábban halották, azt mondták, hogy klasszikus tenor, mert szinte mindent énekelt, és mindent magas fokon. Aztán olyan mázlim volt, hogy odakerültem *Molnár Imréhez*, aki a szöveg érthetőségére nagyon sokat adott. Nekem ma is ez a veszszőparipám. Most tettem egy 150 000 forintos alapítványt, hogy annak a kamatait egy olyan fiatal kollégának adják, akinek jól érteni a szövegét. Mert az érthetőség az alfája az egész szakmának.

... Bementem a múlt héten az Operába, mert volt ez az *Albert Herring* felújítás. Nehéz zene, és nagyszerű történet. De nem éreztem jól magamat! Főleg akkor nem bírok magammal, amikor arra kell fülelni, hogy milyen nyelven énekelnek! (Ti. a magyarok!)

... Ha vidéken járunk, odajönnek számomra ismeretlen emberek és azt mondják: „Művész úr, mi azóta szeretjük az operát, amióta magával meghallgatunk mindent, mert megértjük a szövegét annak, amit énekel.” Ezért is tettem az alapítványt. Az alapító oklevélben ez benne van: „Hitvallásom örökségként a szép magyar nyelv operaszínpadi meghonosítása és művelése céljából magánénekes pályatársaim ösztönzésére díjat alapítok. A díjat azzal a meggyőződéssel hozom létre, hogy a biztos énektechnikán alapuló érthető hangképzés és a tiszta, szép magyar kiejtés teszi teljessé a dalszínházi éneklés magas szintű művelését, és egyúttal a legmagasabb szintű operaművészetnek is a legszélesebb közönségrétegekben való népszerűsítését.”

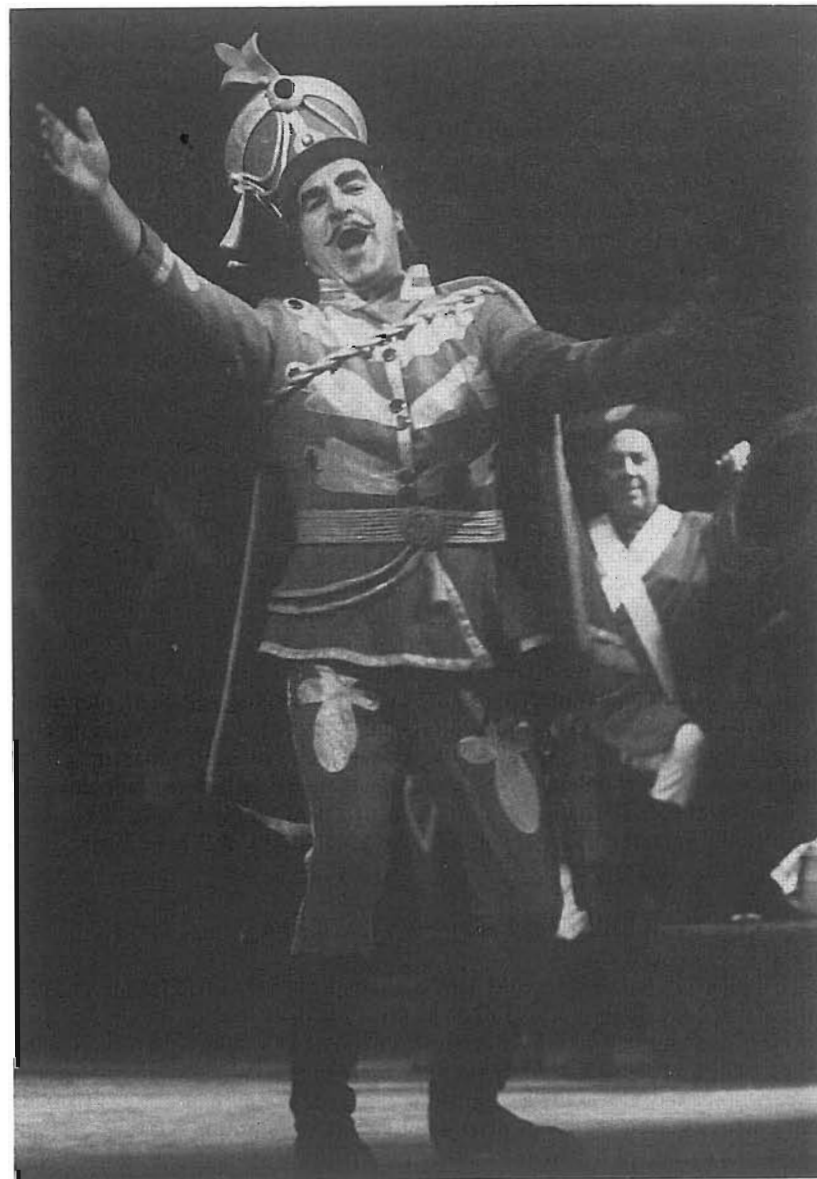
– Pályafutása során sok érdekes, híres emberrel találkozhatott.

– Most jöttek vendégeim Jugoszláviából. Nem tudtak mivel kedveskedni, hát hoztak egy nagy kötet *Színházi Életet*. Valamikor 1 pengő volt darabja. Nézegetem ezeket. Hát rém érdekes! Könny szökött a szemembe. Te jó Isten! Így rohan az idő! Ott a *Rátkay Márton*, *Uray Tivadar*, *Honthy Hannuska* meg még sokan. Azokkal mind pertuban voltam. Ők ma már klasszikusok! Honthy Hannával nagyon jó barátságban voltunk. Sokat jártunk együtt külföldre. Végtelenül felkészült ember volt.

... Találkoztam *Révhegyi Ferenc*cel. A felesége: *Révhegyi Olga* néni a Zeneakadémián tanított. Révhegyi vezérkari ezredes, dandárparancsnok volt. 1600 zsidó volt beosztva hozzá a Don-kanyarban. Nem engedte, hogy elvigyék őket, így többségüket megmentette. Nem is ítelték el, nem is telepítették ki. Sőt, 1951-ben nyugdíjat jártak ki neki azok, akiket megmentett.

... Már említettem, hogy Marton Éváékkal nagyon jóban vagyok. Tudják a születésnapomat. Bárhol vannak a világban, érkezik a dísztvírat. Azt mondja, nem tudja elfelejteni, hogy amikor őt nem akarták felvenni az Operába, *Ferencsik* meg én melléálltunk.

*

Kodály: Hány János szerepében. (Fotó: Mezey Béla)

– Emlékszem egy, 50-es években elhangzott operaközvetítésre. A Sevillai borbélyt adták a rádióban. A szünetben riport készült a Figarót alakító fiatal művésszel, *Melis Györggyel*. Ez azért is emlékezetes maradt, mert örömmel hallottuk, hogy szülőhelyét, Szarvaszt is említette.

– Ez 1951-ben volt. Akkor jött először Budapestre *Lamberto Gardelli*, ő vezényelt. 1951-ben álltam a szerepbe, s 34 évig énekeltem. Azzal a nagy gárdával voltam együtt, akik közül már senki sem él. *Gyurkovics Mária*, *Székely Mihály*, *Maleczky Oszkár* és a többiek. Akkor készítették azt a lemezfelvételt, amelyet még most is hallani a rádióban.

... Ma is jól emlékszem rájuk. Ezek a nagy művészek úgy jöttek minden próbára, hogy zongorakísérettel, kotta nélkül, hibátlanul énekeltek szerepüket. Amikor *Székely Mihály* látta, hogy valamelyik fiatal nem tudja a szerepét, fölkel a székéről és azt mondta: „Majd ha a fiatalember megtanulja, szóljanak le a büfébe, ott leszek”.

Beszélgetésünk során egy pillanatra felvillan a kiváló színész: *Székely Mihály* mondata *Székely Mihály* basszusán szólal meg.

– Azt is tőlük tanultam, hogyha egy próba tízkor kezdődik, akkor tíz óra előtt öt perccel ott kell lenni. Még vagyunk egy páran az akkori nemzedékből, és sokszor nézünk egymásra: a kezdéskor csak mi vagyunk ott. A fiatalok késnek tizenöt-húsz perccel, s a legtöbbjük még azt sem mondja, hogy elnézést. Ferencsik mondta: „Ahány perccel kések, annyi perccel rabolok el a másik ember életéből”. A pontosság nem külsődleges dolog. Ennek valahol belülről kell fakadni. *Pálos Gyurit* (volt szarvasi gimnáziumi tanár – a szerk.) sokan azért nem szerették – szegény most halt meg tavaly –, mert mindig megkövetelte a pontosságot. Akkor volt fiatal tanár, mikor diák voltam. Amikor megjelent, mondták: No ott jön a „Precíz”. Ő azt válaszolta: „Nem azért hajtogatom ezt a precizitást, mert ez a mániám. Amit maguk – mert akkor ötödiktől már magáztak minket – a gimnáziumban tanulnak, az nagyon kevés lesz a későbbiekben. Ez csak az ábécé. De ha ezt a pontosságot itt nem tanulják meg, akkor sem fogják tudni, amikor már nagyon nagy szükségük lesz rá.” Még most, 45 év után is emlékszem erre.

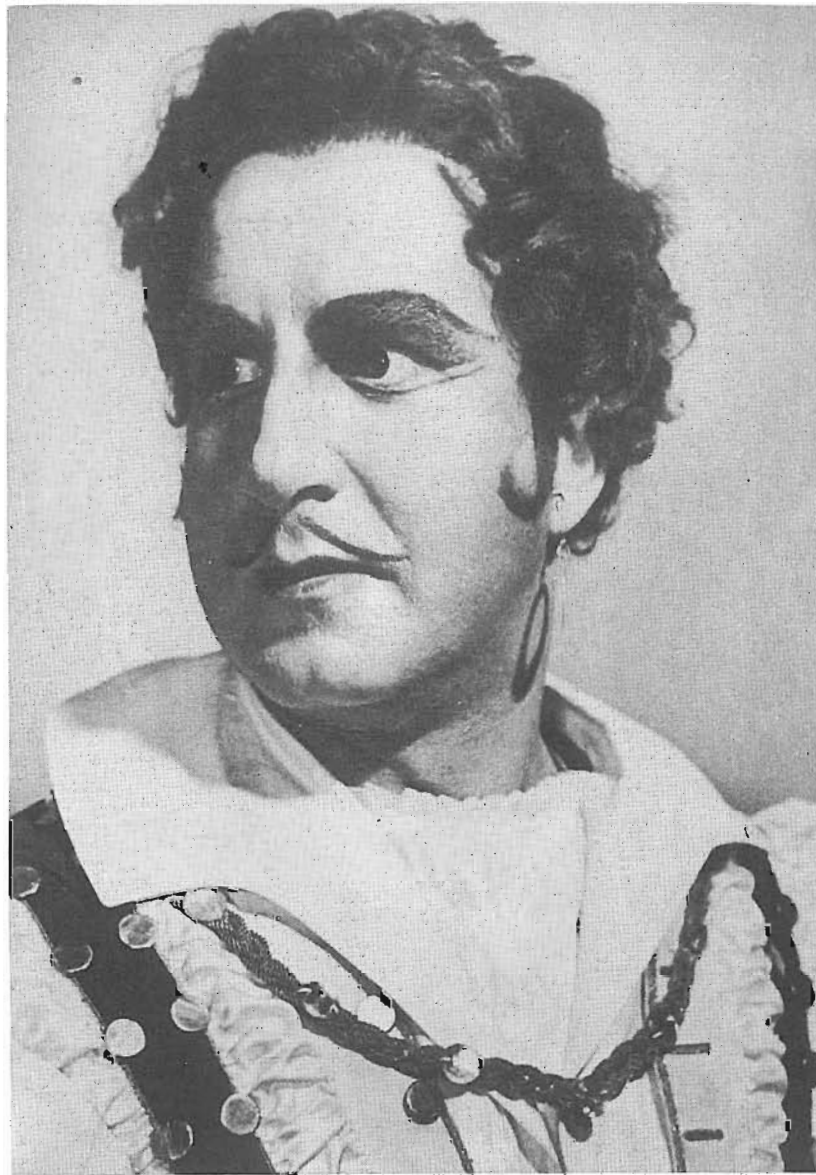
*

– Ha ezt a szót hallja, hogy „Szarvas”, fölcsillan a szeme, és sorjáznak az emlékek. Miért van ez?

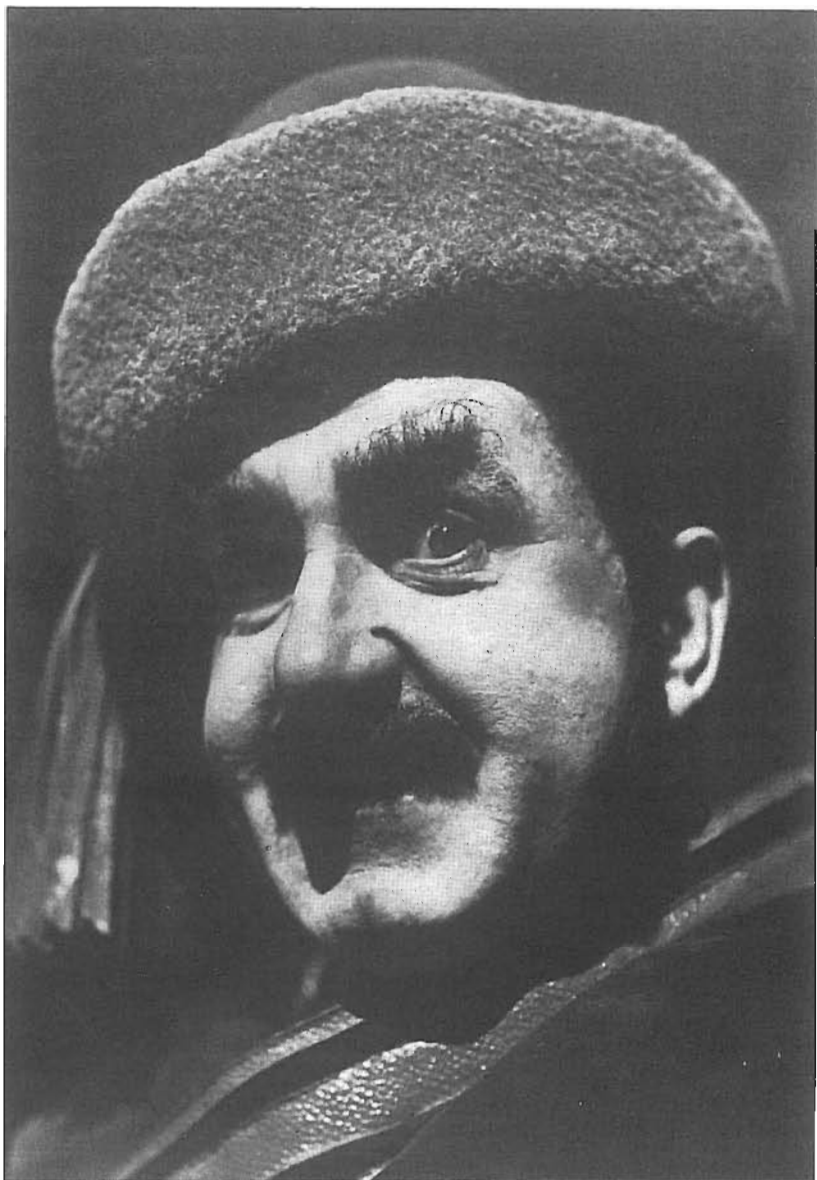
– Szülőhelyét, fiatalágát senki nem felejtí el. És aki le akarja tagadni, az alávaló és ostoba. Számomra inkább az az érthetetlen, és rosszul is esik, hogy ott nem törődnek annyit a komoly zenével, amennyit ez a fajta zene megérdemel. Mégiscsak ez a léleknek szóló és időtálló. Ezen kéne gondolkodni!

... Amikor úgy elővesz a pesszimizmus, sokszor eszembe jut, hogy ki kellett volna menni külföldre. Talán disszidálni kellett volna, mint néhányan tették. Aztán 3–4 év múlva hazajönni. Akkor még nagyobb tisztelettel néztek volna rám.

– Én nem hiszem, hogy elismerésben hiánya lett volna: Liszt-díjas, Kossuth-

Mozart: Don Juan szerepében (1956) (Fotó: Mezey Béla)

J. Strauss: Cigánybáró szerepében, Szegeden (Fotó: Mezey Béla)

dijas, Kiváló Művész Csillagrendet kapott. De nem is erre gondolok elsősorban, hanem a közönség elismerésére.

– A legnagyobb elismerés, valóban a közönség elismerése. Sajnos a pályán töltött négy évtized alatt megváltozott a közönség. Elveszett az az intimitás, ami a művész és a közönség között volt. Kevesebben is vannak. És ennek nem csak anyagi okai vannak. Talán hozzájárul az olcsó könnyűzene térhódítása is. Akik meg tudnák fizetni a drága színházjegyeket, azokat nem érdekli a komoly művészet. Akik meg érdeklődnének, nagyon sok ilyenrel beszéltem, azoknak nincsen 150 forintjuk egy színházjegyre.

– Befejezésül: mit üzen a mai szarvasiaknak?

– Mindazt, amiről már beszélgettünk. A lehetőség szerint meg kell őrizni az igényeket a komoly zene iránt. Persze ez nagyon nehéz. Pályakezddésem óta megváltoztak a körülmények, s megváltozott a közönség is. Azóta már egy nemzedék eltávozott, s a mai nemzedék nagyobb részét nem a komoly zene érdekli.

A másik dolog: a pontosság. A mintegy 60 szerepem közül legalább harmincat *Ferencsikkel* tanultam. Nála ugyanaz volt, amit Pálos Gyurkánál említettem, a pontosság: egy nyolcad az egy nyolcad, egy tizenhatod az egy tizenhatod!

– Ez a pontosság-igény sokadszorra tér vissza. Nemcsak a szavakban. A lakás is tükre ennek az elvnek. Nevezhetjük ezt élete vezérelvének?

– Azt hiszem igen. Nos, a lakás rendje nem is olyan nagy rend. De az elrendezés is valahonnan a gyermekkoromból fakad. Mi a tanyán úgy éltünk, mint egy skanzenban. És ott nagyon jól éreztük magunkat. Én nem fecsérelem el a pénzt. Nagy részét a lakásba fektettem. De igyekeztem átmenteni azt a környezetet is, amelyben éltem. Ezért ilyen a berendezés. Még a lócát is beépítettem volna, ha befér. De hát már a falak is tele vannak képekkel. A tanítói oklevelem el sem fért. De jöjjetek, nézzetek körül!

*

S ezzel az interjú véget is ér. Megcsodáljuk a századforduló és a századelő neves magyar festőinek képeit. Az emeletre vezető lépcsőfordulón életnagyságú olajkép fogad bennünket: *Melis György* Don Juan szerepében. Az emeleti szobát is a képek uralják. Köztük emlékezetes operaelőadások plakátjai, s a művész fényképei különböző szerepeiben. Végül a legnagyobb kincs: *Ferenczy Károly* 1912-ben festett nagyméretű festménye.

Két beszélgetéssel töltött óra után kísér ki bennünket a házigazda. Büszkén mutatja kertjének növényeit, mondja nevüket.

– Ezek mind Szarvasról származnak. Köztük élek, s az otthon, a gyermekkor, a Pepi-kert levegőjét varázsolják ide számomra.

Megköszönjük a beszélgetést, búcsúzunk. Kilépünk a kis budai utca csendjébe. Távolról beszűrődik a nagyváros zaja. Becsukódik mögöttünk *Melis György* ajtaja, bezárul egy másik világ: egy kis rész a természetből, egy kicsi a művészetből, s egy parányi Szarvas – növényekből, tárgyakból és emlékekből fölépítve.

A szöveget gondozta DR. KUTAS FERENC

Melis György

A 60. születésnapjára köszöntése az Operaházban (1983). (Fotó: Mezey Béla)

Megjegyzés

1988. szeptember 27-én fogadta *Melis György* a *Szarvasi Krónika* szerkesztőbizottságának két tagját: *dr. Kutas Ferencet* és *dr. Tóth Lajost*. Ezúton fejezzük ki köszönetünket a szívélyes vendégfogadásért – főként pedig a türelmes, őszinte beszélgetésért. A magnófelvétel megőrzi a Szarvasról indult világhírű művész kedélyes ifjúkori emlékeit; életszemléletének és művészi hitvallásának jellemző vonulatait.

A találkozó után *Melis György* karonfogva kísérte ki szarvasi vendégeit. Az elválás hármaskörítésének néma percében megrendülve éreztük, hogy a Körös-parti oázis – Szarvas – emléke-élménye, elválaszthatatlanul összeköt bennünket... Olvasóink nevében még egyszer köszönjük: a gyökereket hűségesen idéző – s a csúcspontokat is szerényen megcsillantó – visszaemlékezést. (A szerk.)

JÓKAI MÓR

Kortes beszéd

Móricz Pál szarvasi képviselőjelölt mellett

1878

Tisztelt választó közönség! (Éljenzés. Halljuk! Halljuk!)

Midőn Önök szíves felhívása folytán bátor leszek azon kimerítő, nagyon szép beszéd után, melyet t. barátom és elvtársam, volt képviselője és mostani jelöltje a szarvasi szabadelvű pártnak az imént elmondott, bátor leszek én is néhány szót mondani, a hazai pártok állásáról. (Halljuk! Halljuk!)

Azt mondják, hogy mi türelmetlenek vagyunk az ellenzék elvei iránt.

Én, uraim, kinyilatkoztatom, hogy én minden elvet tiszteletben tartok, azokat is, amelyek az én elveimmel ellenkeznek, csak legyenek azután ezek az elvek híven megtartva.

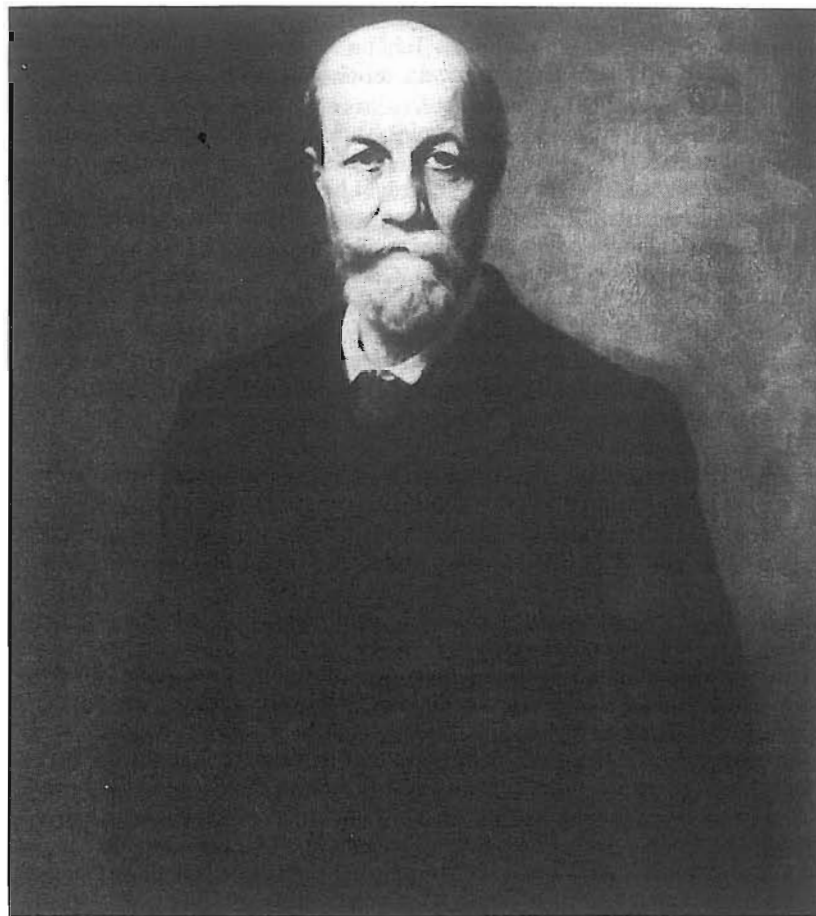
Van egy párt, amely magát eleinte *48-as párt*nak, későbbben *függetlenségi párt*nak nevezte és nevezi. Ennek a támadásai vannak legerősebben irányozva ellenünk. A jelszavakat, melyeket ez a párt zászlójára kitűzött, én tiszteletben tartom, de kénytelen vagyok kimondani, hogy azoknak mindegyikét ő maga, saját maga megtagadja.

Kitűzte zászlójára *Kossuth* nagy nevét, de elveit nem követi, nagyon jól tudva azt, hogy azok az elvek, amelyek a dynasziával való szakításra vezetnek, Magyarország egy közönségénél sem találhatnak visszhangra. (Élénk helyeslés.)

A magyar közönség nemcsak azért tántorodik meg királya itánti hűségében, mert tapasztalta azellenkezőnek veszedelmeit, hanem nem tántorodik meg azért sem, mert erényei közé tartozik az a hűség, amely eléje van írva abban, midőn a nemzet királyát megkoronázta. Midőn királya az ország törvényeire megesküdtött, ugyanakkor a nemzet is megesküdtött koronázott királya iránti hűségére, és midőn a *szent István* koronáját megoltalmazza, ezen koronában látja biztosítékát alkotmányának és önállóságának. Ezen korona tartja össze országunk különféle nemzetiségeit. Azért tehát merem mondani, hogy a függetlenségi párt, midőn fennen hangoztatva *Kossuth* nagy nevét zászlójára kitűzte, annak elveit nem követi sehol, s így az elv alapján nem bír létjoggal.

Vagy talán a demokrácia érdekeit követik-e híven, amelyeket zászlójokra szintén kitűztek?

Hát uraim, mi midőn Budapest egyik területében egy iparost állítottunk fel képviselő-jelöltül, aki tehát demokrata, de azért mégis tudománya, műveltsége van annyi, mint kevés philosophiai doktornak, akkor a függetlenségi párt megtagadja a demokrácia elveit, nem kell neki olyan kerges tenyerű képviselőjelölt, míg a maga részéről, ahol egy bárót, grófot vagy herceget megkaphat, akivel elhitetheti, hogy nagy ember, besorozza azokat a pártjába, s még az hagyján: a mágnások közt vannak szabadelvű, népszerű, demokrata emberek, de a függet-

Jókai Mór (1825–1904) Szarvason
(Horovitz Lipót festménye [1888]. Képzőművészeti Alap Kiadó Vállalata, Bp.)

lenségi párt besorozza maga közé a legbüszkébb nemes urakat, akik odahaza szabadelvűségről hallani sem akarnak. Tehát a függetlenségi párt, míg zászlójára kitűzi a demokrácia nagy jelszavát, tetteivel mindenkor meghazudtolja magát. (Igaz! Úgy van!)

Tehát mi marad meg zászlójukon, amit olyan fenn lobogtatnak?

Külön vámerület, magyar bank és külön hadsereg.

Ezekből akarják Magyarország boldogságát helyreállítani?

De hiszen uraim, azt mindenki tudja, hogy ezek a tárgyak tíz évre el vannak döntve; nemcsak hogy a következő országgyűlésen, de még az ezután következőkön sem lehet ezeket napirendre hozni. Csak az 1888-iki országgyűlésen fognak ezek napirendre kerülni; tehát addig még csak hozzá sem lehet ezekhez szólni.

Marad tehát egyetlenegy jelszavuk, miután egy egész ruhafogast tele aggattak, szegre függesztett elvekkkel, (Élénk derűltég) maradt nekik: a függetlenség jelszava.

*

Móricz Pál t. barátom maga is szólt arról, hogy Magyarország függetlensége mily szép, mindenki előtt kívánatos dolog. Én is nagy és nemes eszmének tartom ezt... Ezt pedig szavazással el nem érjük, ezt törvényhozással, erőhatalommal ki nem lehet vívni. Arra kell hosszú évtizedeknek bölcs és jótékony intézkedése, hogy ezen hazának minden nemességű fia, bármilyen nyelven beszél, átlássa azt, hogy Magyarország polgárának lenni nemcsak kötelesség, nemcsak dicsőség, de haszon és boldogság is...

Uraim! azt mondják a t. függetlenségi urak, írásban és szószékről hirdetik, hogy a függetlenségi elvnek óriási nagy kiterjedése van Magyarországon, hogy ők bírják valósággal az ország közönségének többségét.

Én ezt kerekén tagadom és nem szavakkal felelek, számokat hozok fel, amelyek nem engednek magukkal disputálni. Tehát a legközelebbi választások alkalmával – és itt előre bocsátom azt, hogy a magyar országgyűlésnek van 448 képviselője, tehát ugyanannyi választókerülete van Magyarországnak – ezen 448 választókerület közül a függetlenségi szélbal 148 kerületben állított fel képviselőjelöltet. Tehát Magyarországnak 300 választó-kerületében még csak megjelenni sem mert, még csak meg sem hívatott, még csak a lábát sem tette be, az ország $\frac{2}{3}$ részében jelét sem adta annak, hogy van a világon e párt.

T. Uraim! Van még egy másik párt, amelyről szólnom kell. Mert hiszen az a 300 választó-kerülete az országnak, amelyben a függetlenség nem mutatkozott, nem mind kormánypárti; ezzel nem ámítok senkit. Hanem itt van egy másik ellenzék is, mely osztozik. Ez a másik ellenzék szintén azon közös jogi alapon áll, amelyen mi állunk és amiből meg lehet győződve arról, hogyha egyszer megtörténik az az eset, hogy *Tisza Kálmán* leszavazzák valamely kérdésben, vagy pedig ő maga azt mondja: én már eleget kínlódtam, annyit éven át a mostani időben egyike vagyok Európában, a leghosszabb ideig kormányzott minisztereknek, köszönöm a mulatságot, megyek haza. Ne gondolják önök, hogy azután

mindjárt következnek a függetlenségi párt. Nem, hanem jönne akkor ez a másik, amelynek igazán vaskeze van és ugyanazon az alapon áll, amelyen mi és amely ha többséget tud magának csinálni, az azután jobban el tud bálni a függetlenségi párttal, mint ahogy ezt mi szabadelvűek tettük. E párt előre kimondja programjában, hogy ő az alispánt, szolgabírókat és polgármestert, szóval az összes közigazgatási tisztviselőket kormányi kinevezéssel akarja behelyezni. Már most, ha az a tisztviselő sereg is a kezében van, akkor tessék a függetlenségi pártnak mozogni (Derűltég) pedig ez képzelhető el, ha győzni találna, – amitől a magyarok Istene e békés hazát megóvja. (Helyeslés.)

*

Ez a sok fából faragott másik párttól, amely magát *mérsékelt ellenzéknek* nevezi – már mérsékelt t. i. számára nézve, (Élénk derűltég) – mondom e sok fából faragott, másik párttól nagyon nehéz megtudni, hogy mit akar. Csak úgy néha-néha egyes szónokaitól kaphatja meg az ember majd egyik, majd másik darabját programjának. Most nem régiben hallottuk báró *Sennyey*től, akinek szavai szerint a program egyik darabja a tisztviselői karnak kinevezés útján betöltése volna...

Tehát ilyen egyes program-darabokat kaphatunk tőlük. Most jön egy kivétel. Egyik szónokuk *Pulszky Ferencz* igen t. barátom végre kirukkolt egy egészséges eszmével, hogy miért is szükséges az ő mérsékelt ellenzéki pártjuk. Azt mondta, szükséges azért, hogy legyen egy ellenzék, amely a kormány baklövéseit helyreigazítsa. De hátha valaki érzi magában azt a bölcsességet, hogy egy kormánynak baklövéseit helyre tudja igazítani, nem okosabb-e, ha bemege a kormány-pártba és mindjárt ott akadályozza meg, mielőtt elkövetnének, a baklövések létrejöttét. (Élénk derűltég és helyeslés.)

Hanem hát t. polgártársaim azért mind a két ellenzéki párt versenyez abban, hogy rettenetesen kínálja, árulja magát a közönségnek, hogy milyen boldogságot fog árasztani az országra, ha nekik adják át a kormányzást. Szeretném ezt egyszer megpróbálni, ha a hazának veszélyeztetésével nem járna; de az ilyen experimentálisra bizony drága a haza élete. (Helyeslés.)

Nagyon jól tette *Móricz Pál* igen t. barátom, hogy önök elé semmiféle ígéretekkel nem állott. A képviselőjelöltnek választó közönsége előtt helyi érdekekről beszélnie nem is illik. De én nem vagyok önöknek képviselőjelöltjük, én tehát *szólhatok Szarvas város helyi érdekeiről* (Halljuk! Halljuk!). Azokról a nagy dolgokról, amikről az ellenzéki urak beszélnek: Magyarország függetlenségéről, Lengyelország helyreállításáról, Törökország felszabadításáról s más európai nagy dolgokról szó sem lesz a jövő országgyűlésen.

De igenis lesz szó arról, ami most elmúlt országgyűlés legutóbbi intézkedése volt: a *magyarországi vizek szabályozására*, a hazánk mindenütt pusztító árvizeknek valahára egy rendszeres eljárás által meggátolásáról (Élénk helyeslés), amivel végeztük a múlt országgyűlést, azzal fogják azok, akik képviselők lesznek, kezdeni a jövő országgyűlést, mert ez a legsürgősebb reánk nézve legé-

több kérdés. (Élénk helyeslés.) *Amint végig jöttem itt a vásúton, sirt bennem a lélek, hogy egy ilyen gyönyörű vidék, miként esik áldozatul az elemi csapásnak. Ezen kell segíteni a tudománynak, ezen kell segíteni az országnak. Országos erővel, tudománnyal le kell győzni tudnunk ezt a veszélyt.* (Zajos éljenzés.) Én nem keresem Szarvas képviselőiségét, azért nyugodt leszek a képviselő-házban. Mindenesetre a legbuzgóbban fogom én és fogjuk mindketten felkarolni és a legcélszerűbb megoldásra vezetni. (Hosszan tartó zajos éljenzés).

De nem akarom önöket sokáig fárasztani (Halljuk! Halljuk!), röviden arra térek: gondolják meg, hogy midőn *a hazának, a nemzetnek érdekei, midőn jelenünknek és jövőnknek érdekei annyira összetalálkoznak az ország választó közönségének érdekeivel*, ismétlem, gondolják meg, hova adják önök szavazatukat? Nekem az a másik képviselő úr is igen jó barátom. Nagyon szeretem őt és különösen, mint természettudós iránt, végtelen nagy respectussal vagyok, kíváncsi is, hogy a maga helyén: a nemzeti múzeumban legyen és legyen az általa oly jól ismert és oly jól rendszerezett összes bogaraknak nagymogulja, de az országgyűlésben a maga tücskeit és bogarait be ne hozza. (Élénk derűtség.) Éljen az én t. barátom Szarvas város képviselőjelöltje *Móricz Pál!* (Hosszan tartó lelkes éljenzés.)

*

Megjegyzés

Jókai Mór 1878. június 19-én mondotta el Szarvason, fenti beszédét: *Móricz Pál* szarvasi képviselőjelölt mellett. *Jókai* beszédéből részleteket közlünk a *Körös Népe* történelmi és néprajzi szemle (Békéscsaba, 1963) III. száma 52–58. oldalai alapján. (Felelős szerkesztő: *Dr. Madai Pál.*) – Megjegyezzük, hogy a *Jókai Mór* által támogatott kormánypárti *Móricz Pál* 1878-ban elnyerte a választók többségének szavazatát. Szarvas országgyűlési képviselője lett, kétszer hároméves cikluson keresztül: 1878-tól 1884-ig. (A szerk.) *Jókai Mór* 1878. évi szarvasi beszédét (a fenti formában) *dr. Tóth Lajos* közli.

I.

Szarvasi történelmi évfordulók eseménynaptára

1988

Politika

425 éve

1563-ban Szarvas(-halom) lakosainak száma 65 fő. A közeli Décsen 800 lélek élt; Kákán 70-en laktak.

70 éve

1918. október 31-én alakult meg Szarvason a Nemzeti Tanács. Elnöke: *Dr. Tóth Pál.*

70 éve

1918. december 27-én megalakult a „Szarvasi Kommunisták Csoportja”. Alapító tagok: *Klucsjár Mihály, Ámbrus Mátyás, Medvegy János, Surányi Géza* stb. Táviratban jelentették be csatlakozásukat a KMP-hez. (1918. XII. 28.)

40 éve

1948 tavaszán alakult meg Szarvason az MHSZ. Elnöke: *Skorka Mihály.*

Mezőgazdaság

40 éve

1948 őszén alakult meg Szarvason a Dózsa Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, 270 kat. h. földdel, 30–35 taggal. Elnöke: *Bogyik György.*

40 éve

1948 őszén alakult meg Szarvason a Táncsics Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, 18 taggal, 138 kat. h. földdel. Elnöke: *Hóbely János.*

20 éve

1968 tavaszán létesült Szarvason a Haltenyésztési Kísérleti Állomás – önálló intézményként. Alapító igazgatója: *Szalay Mihály* (1919–1974). Az ilyen jellegű tevékenység azonban 1951-ig nyúlik vissza, városunk határában.

Ipar – Pénzügy

40 éve

1948. IX. 13-án alakult meg Szarvason a Mezőgazdasági Gép(javító) Állomás. Első igazgatója: *Pintér Lajos.*

40 éve

1948. június 30-án: a Szarvasi Hitelbank Rt – államosítás következtében – beolvadt a Szarvasi Takarékpénztárba.

40 éve

1948. október 1-én szervezték meg Szarvason a Cipészipari Kisipari Termelőszövetkezetet, 16 alapító taggal. Elnöke: *Jakab János*.

35 éve

1953. január 1-én nyílt meg a Magyar Nemzeti Bank Szarvasi Fiókjára – járási jelleggel.

Művelődésügy

265 éve

1723-ban kezdődött az iskolai oktatás az evangélikus egyházközség kebelében. Első tanító: *Deutchensmied Dániel*.

200 éve

1788-ban kezdte el munkáját a róm. kat. plébániai iskola Szarvason. Tanítója: *Sándor András*.

125 éve

1862/63-ban szervezte meg *Benka Gyula* az intézményes tanítóképzést Szarvason, a gimnázium 7–8, majd a 6–7–8. osztályainak keretében.

125 éve

1863-ban nyitották meg Szarvason az első társulati óvodát. Vezetője: *Komjáthy György*.

125 éve

az 1862/63-as tanévben alakult meg „A szarvasi társulati női polgári leányiskola”. Vezetője: *özv. Keményné. (?)*

110 éve

alapították a szarvasi (orth.) izraelita iskolát. Első tanítója: *Ábrahám Lipót*.

90 éve

1898-ban nyílt meg az első három községi elemi népiskola Szarvason. Tanítók: *Kürtössy József, Matusik Pál, Trnovszky Márton*.

60 éve

1928-ban alakult meg a Szarvasi Építőipari Munkások Világosság Dal-kara. Vezetői: *Urbancsok Pál* és *Ruzicskay György*.

40 éve

1948-ban volt az iskolák államosítása. (1948. év XXXIII. tc.) A bizottság vezetője *Bátori Emil* tanár. Államosításra kerültek a következő iskolák: A róm. kat. egyház iskolái 13 tanteremmel; az ev. egyházközség iskolái 23 tanteremmel, valamint a gimnázium és a tanítóképző (pedagógiai gimnázium) összes épületei és tartozékai; az izr. hitközség iskolája egy tanteremmel; a községi iskolák 16 tanteremmel; az iparitanuló-iskola, valamint a képző gyakorló iskolája is. Az iskolához tartozó ingó és ingatlan vagyon (pl. szolgálati lakások, telkek, földek, kertek) szintén az államosított és át-szervezett iskolák kezelésébe kerültek.

A Szarvasi Nemzeti Bizottság már 1948. május 25-én levelet küldött a (a V), VKM-hez minisztériumban, indokolva és sürgetve az iskolák államosítását. Aláírói: *Litauszki András*, a Nemzeti Bizottság titkára és *Bárány Mihály* elnök.

40 éve

1948-ban tett javaslatot a szarvasi Nemzeti Bizottság: Népkönyvtár létesítésére, illetve a fürdővárosi jelleg kifejlesztésére. (1948. III. 14.)

30 éve

1958-ban létesült a Szarvasi Járási Könyvtár. Vezetője *Czibalmos Andrásné*, majd *Tusjak Györgyné*.

Sport

60 éve

1928-ban lett kardvívó olimpiai bajnok *Tersztyánszky Ödön*, aki a 101 éve alakult Szarvasi Vívóklub neveltje volt.

40 éve

1948-ban, a szarvasi Vasas férfi kézilabdacsapata országos vidéki bajnokságot nyert. Vezetőjük: *Bankó Sándor*.

20 éve

1968-ban, a Szarvasi Felsőfokú Óvónőképző Intézet röplabdacsapata megyei bajnokságot nyert és bekerült az NB II-be. Vezető-edző: *Kunos Andrásné* tanár.

II.

Egykori jeles szarvasi személyiségek

1988. évi jubileumai

210 éve született **SKOLKA ANDRÁS** (1778)

Tessedik Sámuel gazdasági iskolájának tanára; az 1834-ben Szarvasra került mezőberényi ev. gimnázium (1802) alapító igazgatója.

190 éve született **TESSEDIK JOHANNA** (1799)

Tessedik leánya. *Mikolaj István* orosházi lelkészhez ment férjhez. Leszármazottai alapján, leányágon vezethetjük le *Tessedik* utódait.

180 éve született **VAJDA PÉTER** (1808–1846)

a szarvasi gimnázium egykori tanára és igazgatója (1843–1846). Siremléke a szarvasi ótemetőben, szobra a nevét viselő Gimnázium és Szakközépiskola előtt található. (*Csepregi Zoltán* alkotása, 1976.)

150 éve született **BENKA GYULA** (1838–1923)

a szarvasi gimnázium tanára (1862), később igazgatója (1884–1909). megszervezi Szarvason a tanítóképzést és a társulati polgári leányiskolát (1862/63). Társaskört és énekkart alapít. A közélet vezető egyénisége; ellenzéki politikus. Utcát neveztek el róla; szobra (*Keveczky Hugó*, 1928) az Óvónőképző Intézet udvarán áll.

150 éve született **ZSILINSZKY MIHÁLY** (1838–1925)

a szarvasi gimnázium egykori tanára (1861–1874), később kultúrpolitikus. Mint államtitkár, jelentős államsegéllyel (kb. 70%) támogatja a *Benka Gyula* kezdeményezéseként felépült impozáns gimnázium építkezését (1906).

100 éve született **KLUCSJÁR MIHÁLY** (1888–1944)

Iparos, az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság szarvasi direktóriumának vezető politikusa. Utcát neveztek el róla. Nevét a helyi munkásörtség vette fel. Szobra az MSZMP Városi Bizottsága előtt áll.

100 éve született **MOLNÁR BÉLA** (1888–1944)

polgári iskolai tanár, nemzetközi hírvéornitológus; szakíró.

90 éve született **HANK OLIVÉR** (1898–1961)

a szarvasi ÖRKI egyik alapító kutatója. Szobra a DATE Mg. Főiskolai Kara szoborsétányán található.

40 éve halt meg dr. **KEMÉNY GÁBOR** (1883–1948)

– és 105 éve született Szarvason – tanár, pedagógiai szakíró és újtó. Az első magyar Kossuth-díjas pedagógus; a pedagógus szakszervezeti mozgalom megalapítója. Városunkban emléktábla és utca őrzi nevét.

25 éve halt meg dr. **MELICH JÁNOS** (1872–1963)

bölcsészdoktor, nyelvészprofesszor, akadémikus. Az ELTE Szlav-Filológiai

Tanszékének vezetőtanára; kétszer dékán is. Tudományos munkássága, nyelvészeti publikációi révén nagy nemzetközi elismerésnek örvendhetett. 1957-ben a Munka Vörös Zászló Érdemrendjével tüntették ki. (1939-ben megkapja a Corvin-láncot és -koszorút.) 91 éves korában hunyt el. Szarvason utca őrzi emlékét.

15 éve halt meg **LITAUSZKI ANDRÁS** (1912–1973)

a szarvasi munkásmozgalom kiemelkedő egyénisége. Nevéhez és munkájához fűződik többek között, az 1956 utáni helyi konszolidáció. A Szarvasi Felsőfokú Óvónőképző Intézet alapításában (1959) meghatározó szerepet vállalt.

15 éve halt meg **KORBELY MIHÁLY** (1901–1973)

a felszabadulás utáni szarvasi munkásmozgalom és közélet egyik vezetője.

10 éve halt meg **FILYÓ JÁNOS** (1894–1978)

aki több mint 40 éven keresztül volt a kondorospusztai tanyai iskola tanítója. 1958-ban a Munka Vörös Zászló Érdemrendjével tüntették ki.

CZIPRI ÉVA

Vallomások

*Vonulása az őszi égnek
vonulása madárnak szélnek
vonulása a hangnak dalnak
vonulása a zivatarnak*

*Feledése a feledésnek
feledése a mély emlékeknek
feledése a sónak méznek
mikor az egek reám néznek*

*Dalolása az őszi kéknek
dalolása az érett szépnek
dalolása a ritka éknek
mikor az egek reám néznek*

*Hamvadása a bús homálynak
elhamvad benne mind a bánat
öröm ért teljes apadatlan
újra felgyultam száz alakban*

A költő: *Czipri Éva* (1943–1974) 45 éve született. Az egyetem elvégzése után Szarvason élt és dolgozott. *Fodor András* írja róla: „Igen tehetséges volt, amit számos kísérlet, jó vers igazol, de még a kevésbé kiforrottak is sejtelmesek, izgatók és sokat ígérők; egy született költő művei, egy olyan valakié, aki minden bizonnyal jelentős alkotóvá érhetett volna, ha jut rá ideje...” Fenti költeménye 15 éve jelent meg a Békés Megyei Népújságban. (1973. III. 24.)

NÉPFRONT-HÍRADÓ

Javaslat a szarvasi iskolák névadására

A HNF városi bizottsága és elnöksége a közelmúltban kezdeményezte a szarvasi alsófokú és középfokú iskolák elnevezésének kezdeményezését. Az egységes művelődéspolitikai koncepció azt kívánja, hogy városunk minden iskolája –miként korábban a Vajda Péter Gimnázium – vegyen fel nevet. (Tehát az I, II, III, a Szlovák Tannyelvű Ált. Iskola és a Szakmunkásképző is.)

A névadás *pedagógiai jelentőségét* nem szükséges különösebben hangsúlyozni. A jól megválasztott *névadó személye ugyanis pozitív nevelőhatást gyakorol a tanuló ifjúságra*. Pl. évente egynapos ünnepséget tartanak a névadó életéről és munkásságáról megemlékezve, kulturális műsorral kiegészítve. Így az eszmei-nevelő hatás, az iskolához való kötődés sokkal elmélyültebb lehet. A tanulók nem az elvont iskolát jelző számokhoz fognak ragaszkodni, hanem a névadójuk által fémjelzett intézményükhöz. Ezen keresztül a lakóhely szeretetét, az egészséges patriotizmust, s egyben a szocialista hazafiság érzését, tudatát is segít kifejleszteni és megerősíteni ez a városi HNF-akció.

Az új oktatási törvény (1985) is ebben a szellemben buzdít a nevelő-oktató tevékenység teljesebbé tételére. Intézkedik az iskolatanácsok létrehozásáról. Ez a folyamat – a HNF égisze alatt – városunkban is jól halad. Szép, tartalmas programja lehet az iskolatanácsoknak a névadás lebonyolítása. Ennek megvalósulása ugyanis az egyes iskolák tanácsainak és az intézmény állami és tömegszervezeti vezetőinek egyetértésével történik. A névadó ünnepség lebonyolítását legcélszerűbb az iskola, a névadó, vagy városunk, hazánk valamelyik évfordulójához kapcsolni, az 1988/89. tanévben.

Nagyon fontos a *névadó személyének célszerű megválasztása*. Elsősorban Szarvas művelődéstörténetéhez, politikai múltjához kötődő, haladó pedagógiai, tanítási munkát kifejtő olyan közéleti személyiségre gondolhatunk, akinek kiemelkedő szakmai tevékenysége mellett előremutató társadalompolitikai szerepe elismert és közismert.

A HNF Városi Bizottsága 1987. II. 19-én, Elnöksége pedig 1988. szeptember 8-án ismét tárgyalta az iskolák névadásának ügyét. *Az iskolák igazgatóival történt tárgyalás megerősített bennünket abban, hogy kívánják és várják a névadás lehetőségét. Már a neveket is egyeztetettük (kötelezettség nélkül, hogy két iskola ne akarja ugyanazt a nevet felvenni).*

A HNF Elnökség (1988. IX. 8.) és az érdekelt iskolák igazgatói (az 1988–89-es tanév elején) az alábbi előzetes elképzeléseket alakították ki:

I. sz. Ált. Iskola – *Benka Gyula* (1838–1923)

II. sz. Ált. Iskola – *Bajcsy-Zsilinszky Endre* (1896–1944)

III. sz. Ált. Iskola – *Petőfi Sándor* (1823–1849)

Szlovák Tannyelvű Ált. Iskola – *Dr. Melich János* (1872–1963)

Ipari Szakmunkásképző Intézet – *Székely Mihály* (1885–1959)

A Gimnázium és Szakközépiskola már viseli *Vajda Péter*, a Zeneiskola pedig *Chován Kálmán* (1964) nevét.

A felsorolt történelmi személyiségek mind meghatározó módon kötődnek Szarvas művelődéstörténetének múltjához. Korunkban kiemelkedő és előremutató pedagógiai, közművelődési, irodalmi és politikai szerepet tölthettek be. Ezért mindegyik nagyon alkalmas arra, hogy valamelyik iskola névadója legyen.

(A névadás ügyrendje a következő: A HNF javaslatát az iskolák vezetősége megtárgyalja s a választott személyt visszajelzi a HNF városi bizottságának, illetve s a városi tanács vb elé terjeszti a választott nevet. Elfogadás után felterjeszti a Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztályához, amely végső fokon jóváhagyja a névválasztást. Ezt követően történik a névadási ünnepség megszervezése és a név jogos [cégszerű] használata.)

Nagy öröme szolgál a HNF városi bizottságának és a város szülői munkaközösségeinek, hogy minden illetékes városi és megyei fórum messzemenően egyetért azzal a törekvéssel, hogy iskoláink vegyenek fel nevet. *Az érdekelt iskolák pedig régebbi vágyuk teljesülését látják, ebben a közérdekű pedagógiai és társadalmi HNF-javaslat megvalósításában.*

Kérjük, hogy javaslatunkat az érdekelt szarvasi iskolák tanácsai, szülői munkaközösségei tárgyalják meg – és állásfoglalásukról értesítsék a HNF Városi Bizottságát.

Szarvas, 1988. október 5.

Dr. Tóth Lajos s. k.
a HNF városi biz. elnöke

Vaskor Pál s. k.
a HNF városi biz. titkára

Megjegyzés

A fenti javaslatot minden érdekelt iskolának, valamint a városi tanács elnökének és a művelődésügyi osztály vezetőjének megküldte a HNF Városi Bizottsága. Javaslatunkat – egyetértéssel – a NÉPFRONT c. folyóirat is közölte. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy pl. *Tessedik Sámuel* nevét az Albertirsa-i, *Bajcsy-Zsilinszky Endre* nevét pedig a Kiskunfélegyháza-i Általános Iskola felveszi.

SAJTÓBIBLIOGRÁFIA

Dr. Tóth Lajos: A szarvasi iskolák névadása. Népfront, 1987. 7. sz. 61. old.
K(övári) E. P(éter): A törvény alulról jövő kezdeményezésnek nyisson széles utat. Észrevételek egy szarvasi vitafórumon. Népszabadság, 1988. IX. 20. 4. old.

Népfrontesték Szarvason. Békés Megyei Népújság, 1988. X. 25. 3. old.

Bukovinszky István: Vélemények, javaslatok Szarvason: Különlüljenek el a képviselői és tanáctagi választások! Békés Megyei Népújság, 1988. X. 29. 3. old.

Szarvas tanácselnökei:

1950-1988

1950. X. 23. - 1951. V. 30. Molcsan János
1951. VI. 10. - 1952. VIII. 25. Rózsa Béla
1952. IX. 1. - 1956. V. 25. Halasi Sándor
1956. III. 31. - 1957. III. 30. Dr. Dandé Mihály
1957. III. 30. - 1968. V. 1. Jansik Tamás
1968. V. 1. - 1969. II. 21. Dr. Pataki István
1969. II. 21. - 1973. V. 1. Jansik Tamás
1973. V. 1. - 1985. VI. 30. Jansik Tamás
1985. VI. 30. - 1988. IV. 1. Dr. Pataki István
1988. IV. 1. - 1988. VII. 1. Dr. Szántosi Antal

MOLCSAN JÁNOS
1950. X. 23.-1951. V. 30.

RÓZSA BÉLA
1951. VI. 10.-1952. VIII. 25.

HALASI SÁNDOR
1952. IX. 1.-1956. V. 25

MARIK MIHÁLY
1957. IV. 1.-1963. XI. 22.

VARGA LÁSZLÓ
1964. III. 1.-1966. VI. 30
1970. I. 1.-1973. V. 1.

LAUKÓ GYÖRGY
1966. VII. 1.-1968. IV. 30.

DR. DANDÉ MIHÁLY
1956. III. 31.-1957. III. 30.
- megbízott -
1968. V. 1.-1969. II. 21.

JANSIK TAMÁS
1973. V. 1.-1985. VI. 30.

DR. PATAKI ISTVÁN
1985. III. 1.-1988. IV. 1.

DR. SZÁNTOSI ANTAL
1988. VII. 1-től

Megjegyzés

Mindazoknak, akik adatokkal és fényképekkel a fenti tabló összeállításához segítséget nyújtottak (családtagok, rokonok, hivatalos személyek) ezúton fejezi ki köszönetét a szerkesztőbizottság. (Összeállította: *dr. Tóth Lajos.*) - 1950-től a hivatalos megnevezés: a tanács vb-elnöke, 1970-től: városi tanácselnök. 1988. IV. 30-tól VI. 30-ig megbízott tanácselnök: *Szirony János* társadalmi elnökhelyettes.

A Szarvasi Krónika kiadásának költségeihez hozzájárultak:

ALFA-RIP SZOLGÁLTATÓ ÉS INNOVÁCIÓS KISSZÖVETKEZET,
Szarvas, Petőfi u. 9. Elnök: *Tóth Ernő*. Telefon: 11-179

ARBOCOOP FAIPARI SZOLGÁLTATÓ ÉS SZERVEZŐ GAZDASÁGI
MUNKAKÖZÖSSÉG, Szarvas, Deák F. u. 10. Elnök: *Roszik János*. Tele-
fon: 13-046

DÓZSA MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZET, Szarvas, III.
531/1. Elnök: *Kovács Péter*. Telefon: 13-866

HALTENYÉSZTÉSI KUTATÓ INTÉZET, Szarvas. Igazgató: *Dr. Müller
Ferenc*. Telefon: 12-311

INTEGRÁL TERVEZŐ ÉS BERUHÁZÁSI GMK, Szarvas, Árpád u. 6.
Közös képviselő: *Bódi János*. Telefon: 12-760

KERTÉSZETI ÉS ÉLELMISZERIPARI EGYETEM ARBORÉTUMA,
Szarvas. Igazgató: *Dr. Sipos András*. Telefon: 12-344

ÓVÓNŐKÉPZŐ INTÉZET, Szarvas. Szabadság u. 4. Igazgató: *Dr. Daróczy
Erzsébet*. Telefon: 11-592

ÖNTÖZÉSI KUTATÓ INTÉZET, Szarvas, Szabadság út. 2. Igazgató:
Dr. Marjai Gyula. Telefon: 12-322

PLASTOLUS IPARI KISSZÖVETKEZET, Szarvas. Elnök: *Brachna Mihály*.
Telefon: 13-144

SZARVASI ÁLLAMI TANGAZDASÁG, Szabadság u. 30. Igazgató: *Horváth
Károly*. Telefon: 12-722

SZARVASI BÚTORIPARI KISSZÖVETKEZET. Elnök: *Pusztai János*.
Telefon: 11-953

SZARVAS ÉS VIDÉKE ÁFÉSZ. Elnök-igazgató: *Nagy Józsefné*. Telefon:
12-524

UNIVERZÁL FUVARÓZÓ ÉS FÖLDMUNKÁT GÉPESÍTŐ GMK,
Szarvas, Néphadsereg u. 8/1. Közös képviselő: *Pribelszki János*.

VAS-FÉMPARI SZÖVETKEZET, Szarvas, Elnök: *Székely László*. Telefon:
13-511

*

*A felsorolt intézmények, termelő üzemek önzetlen anyagi és erkölcsi támogatását
ezúttal köszöni meg a szerkesztőbizottság.*

*

Köszönetünket fejezzük ki továbbá: *Dr. Molnár Bélának*, a HNF OT tit-
kárának, *Szikszai Ferenc* HNF megyei titkárának, *Fekete János* országgyűlési
képviselőnek, *dr. Becsei József* megyei tanácselnök-helyettesnek, *dr. Pataki
Istvánnak*, a megyei tanács vb-titkárának és *dr. Szántosi Antal* városi tanács-
elnöknek: a *Szarvasi Krónika* megjelenését elősegítő – elvi, erkölcsi, jogi vagy
anyagi jellegű – támogatásáért.

*

Lektorálta
DR. MARJAI GYULA
kandidátus, kutatóintézeti igazgató (ÖKI)

*

A címlapon *Tessedik Sámuel: A Paraszt ember Magyar országban* (1784–86) c.
művének mellékletét képező falurendezési tervezetéhez készült címer látható.
Tessedik reformgondolatainak szimbolikus foglalatát; tartalmazza az akkori
szarvasi parasztnép mezei foglalatosságait és szerszámait. A felső latin idé-
zet fordítása: „*Imádkozzál, de dolgozzál is, s az Isten megsegít*”. Az alsó felirat
magyarul: „*Az embert gyermekkorától kezdve kell hozzászoktatni a tanuláshoz,
a szorgalmatossághoz; ilyenformán folyamatosan gyarapítja ismereteit, s neme-
sebbé és szelídebbé válik erkölcse*”. Fotó: *Csongrádi János*.

Tartalom

A Kedves Olvasóhoz	3
JELENIDŐBEN	
<i>Kitajka Béla: Negyven éve létesült a Szarvasi Mezőgazdasági Gép(javító) Állomás 1948–1968.</i>	9
<i>Dr. Juhász Irén: A szarvasi rovásírásos títartó és megfejtési kísérletei. Szemlények az eddigi kutatástörténetből.</i>	18
<i>Dr. Tóth Lajos: Szent István király reformpolitikája. Első települések a korabeli szarvasi tájon. 1988. VIII. 20.</i>	23
<i>Nobik Erzsébet: A Tessedik-templom újjászentelésének és 200 éves jubileumának ünnepére. 1988. VI. 5.</i>	35
<i>Dr. Szántosi Antal: A két kongresszus közötti munkáról. A VIII. szlovák kongresszusra szarvasi küldöttválasztó közgyűlésén. 1988. X. 10.</i>	43
<i>Dr. Csengeri István: A halfogyasztás, az érelmeszesedés és szívinfarktus kapcsolatáról.</i>	50
<i>Dr. Tóth Sándorné: Az Eucarpia – takarmánynövények (lucerna) nemesítése – nemzetközi szekciójának tudományos tanácskozása Szarvason. 1988. IX. 5–9.</i>	64
MÚLTUNKAT IDÉZVE	
<i>Melis György: Szarvasról indultam. Dr. Kutas Ferenc: Százharminc perc Melis György operaénekessel.</i>	71
<i>Jókai Mór: Kortes beszéd Móricz Pál szarvasi képviselőjelölt mellett – 1878.</i>	84
I. Szarvasi történelmi évfordulók eseménynaptára – 1988.	89
II. Egykori jeles szarvasi személyiségek 1988. évi jubileumai. (Összeállította: dr. Tóth Lajos)	92
<i>Czipri Éva: Vonulások</i>	94
NÉPFRONT-HÍRADÓ	
<i>Javaslat a szarvasi iskolák névadására. 1988. X. 8.</i>	97
Sajtóbibliográfia	99
<i>Szarvas tanácselnökei – 1950–1988</i>	100
<i>A Szarvasi Krónika kiadásának költségeihez hozzájárultak</i>	102

**A Szarvasi Krónika
első számának munkatársai**

- * *Dr. Buzás László* főiskolai tanár, igazgatóhelyettes (ÓKI)
Dr. Csengeri István tudományos kutató (HAKI)
Dr. Juhász Irén muzeológus, leletfeltáró (Tessedik Múzeum)
Kitajka Béla a SZÁT Gépjavító Gyáregységének igazgatója
Kovács Istvánné gazdasági igazgató (ÓKI)
- * *Dr. Kutas Ferenc* gimnáziumi tanár, megyei szakfelügyelő
- * *Dr. Marjai Gyula* kandidátus, kutatóintézeti igazgató (ÖKI)
Melis György operaénekes, Budapest
- * *Dr. Molitórisz Pál* városi ügyész
Nobik Erzsébet, a Szarvasi Ótemplomi Evangélikus Egyház vezető lelkesze
- * *Stafira Sándor*, a Dózsa Mgtsz. közgazdasági igazgatóhelyettese
- * *Dr. Szántosi Antal* városi tanácselnök
- * *Dr. Tóth Lajos* kandidátus, ny. tanszékvezető főiskolai tanár
Dr. Tóth Sándorné kandidátus, kutatóintézeti osztályvezető (ÖKI)
- * *Vaskor Pál*, a HNF Városi Bizottságának titkára

*

Megjegyzés

- A csillaggal jelzett személyek egyben a szerkesztőbizottság tagjai.
- A kiadványban a szerző megjelölése nélküli fényképeket *Csongrádi János* készítette.

ÚJÉVI KÖSZÖNTŐ
ARANY JÁNOSTÓL:

*Kívül, belül maradjon
Békében az ország;
A vásárra menőket
Sehol ki ne fosszák.
Béke legyen a háznál
És a szívredőben,
Adjon Isten, ami nincs,
Ez új esztendőben.”*